

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KEİ'NİN NARENCİYE TİCARETİNDEKİ REKABET GÜCÜ VE TÜRKİYE İLE
NARENCİYE TİCARETİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sedefgöl KOÇALI

NİSAN-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KEİ'NİN NARENCİYE TİCARETİNDEKİ REKABET GÜCÜ VE TÜRKİYE İLE
NARENCİYE TİCARETİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sedefgöl KOÇALI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan ÇELİK

NİSAN-2025

TRABZON

ONAY

Sedefgöl KOÇALI tarafından hazırlanan “KEİ’nin Narenciye Ticaretindeki Rekabet Gücü ve Türkiye ile Narenciye Ticareti” adlı bu çalışma 09/04/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kenan ÇELİK	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Murat Can GENÇ	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Tunahan HACİİMAMOĞLU	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Sedefgöl KOÇALI

09.04.2025

ÖNSÖZ

Yapılan bu yüksek lisans tezinde, KEİ'nin Narenciye Ticaretindeki Rekabet Gücü ve Türkiye ile Narenciye Ticareti incelenmiştir. Çalışmada 2002-2023 yılları arasındaki yıllık veriler baz alınmıştır. Daha sonra bu veriler kullanılarak, dış ticaret verileri ile AKÜ İndeksleri hesaplanmıştır.

Öncelikle bu tez çalışmasını yaparken başından sonuna kadar bana anlayışla davranan, bana karşı desteğini asla esirgemeyen, ileri görüşlülüğü, yakın ilgi ve önerileri ile bana yol gösteren kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Kenan ÇELİK hocama saygı, sevgi ve şükranlarımı sunarım. Lisans ve Lisansüstü eğitimim boyunca bana olan sonsuz desteğinden ve güveninden dolayı hayatım süresince minnettar kalacağımı belirtmek isterim.

Tez çalışması esnasında kıymetli zamanlarını ve kıymetli vakitlerini esirgemeyen; Arş. Gör. Aslı Ahlat'a, Bilim Uzmanı Mertcan Turgut'a ve Nilhan Elif Uzun'a teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince bana olan güvenleri ve desteklerinden ötürü; sevgili eşim Ertuğrul KOÇALI'ye ve biricik kızım Eylül KOÇALI'ye teşekkür ederim.

Nisan, 2025

Sedefgül KOÇALI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİ).....	3-11
1.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Hakkında Genel Bilgiler	3
1.2. KEİ'nin Kuruluş Amaçları.....	5
1.3. KEİ'nin Organları	5
1.3.1. Zirve	6
1.3.2. Dışişleri Bakanları Konseyi (DBK)	6
1.3.3. Parlamenterler Asamblesi (KEİPA)	7
1.3.4. İş Konseyi (KEİK)	7
1.3.5. Sekreteryaya	7
1.3.6. Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB)	8
1.3.7. İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi	8
1.3.8. Uluslararası Karadeniz Etütleri Merkezi.....	8
1.4. KEİ'nin Çalışma Grupları.....	8
1.5. KEİ'nin Sosyoekonomik Yapısı	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. NARENCİYE VE TİCARETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	12-41
2.1. Narenciye ile İlgili Genel Tanımlar	12
2.2. Dünya Narenciye İhracatı ve İthalatı	13
2.2.1. Dünya Narenciye İhracatı	14

2.2.2. Dünya Narenciye İthalatı	16
2.3. Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı ve Dünya'ya İhracatı	18
2.3.1. Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı	18
2.3.2. Türkiye'nin Dünya'ya Narenciye İhracatı	19
2.4. Türkiye'nin KEİ ile Yaptığı Narenciye İthalat ve İhracatı	20
2.4.1. Türkiye'nin KEİ ile Yaptığı Narenciye İthalatı	20
2.4.2. Türkiye'nin KEİ'ye Narenciye İhracatı	20
2.5. KEİ'nin Narenciye Dış Ticaret Verileri (Milyar \$)	21
2.6. Türkiye'nin ve Dünya'nın Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$).....	23
2.6.1. Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$).....	23
2.6.2. Dünyanın Narenciye Ticareti (Milyar \$).....	26
2.7. Türkiye'de Narenciye'nin Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı.....	27
2.8. Türkiye'de Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)	29
2.9. Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı (Milyar \$)..	31
2.10. Türkiye'nin Narenciye Dış Ticaretinde Rekabet Gücü Hakkında Literatür Taraması ..	33
2.11. Dünya'nın Narenciye ve Rekabet Gücü Arasındaki İlişki ile İlgili Literatür Taraması.	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ VE YAKLAŞIMLARI	42-57
3.1. Rekabet Gücünün Ölçülmesi	42
3.2. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ)	43
3.2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Hesaplaması	43
3.3. Rekabet Gücünü Ölçme Yaklaşımları.....	44
3.3.1. Liesner'in Yaklaşımı.....	44
3.3.2. Balassa'nın Yaklaşımı.....	44
3.3.3. Vollrath'ın Yaklaşımı	46
3.4. KEİ Üyesi Ülkelerin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	47
3.4.1. Türkiye'nin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	47
3.4.2. Rusya Federasyonu'nun Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	48
3.4.3. Azerbaycan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	49
3.4.4. Gürcistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	49
3.4.5. Bulgaristan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	50
3.4.6. Yunanistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	51

3.4.7. Arnavutluk'un Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	51
3.4.8. Ermenistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	52
3.4.9. Sırbistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	53
3.4.10. K.Makedonya'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	53
3.4.11. Ukrayna'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	54
3.4.12. Romanya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	55
3.4.13. Moldova'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	55
3.5. KEİ'nin Dünya Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	56
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	58
KAYNAKÇA	61
EKLER.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	83

ÖZET

Bu tez çalışmasında; KEİ'nin Narenciye Ticaretindeki Rekabet Gücü ve Türkiye ile Narenciye Ticareti araştırılmıştır. 2002-2023 dönemi arasındaki yıllık veriler alınarak, dış ticaretleri Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi yardımıyla hesaplanmıştır. AKÜ sonuçlarına göre; Türkiye, Gürcistan ve Yunanistan'ın güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük sağladığı ancak diğer ülkelerin ise rekabet gücünün zayıf olduğu kanısına varılmıştır. Türkiye'nin, KEİ ülkeleriyle arasındaki AKÜ indeksi sonuçlarına göre; narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük sağladığı, KEİ'nin dünyaya narenciye ticaretinde ise orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KEİ, Narenciye Ticareti, Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi

ABSTRACT

In this thesis; KEİ's Competitiveness in Citrus Trade and Citrus Trade with Turkey were investigated. Annual data between 2002 and 2023 were taken and foreign trade was calculated with the help of Balassa's Explained Comparative Advantages (AKU) index. According to the results of AKU; It has been concluded that Turkey, Georgia and Greece have a strong comparative advantage, but other countries have weak competitiveness. According to the results of the AKU index between Turkey and the BSEC countries; It has been determined that BSEC has a strong comparative advantage in citrus trade, while BSEC has a medium comparative advantage in citrus trade to the world.

Keywords: BSEC, Citrus Trade, Competitiveness, Revealed Comparative Advantages Index

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	KEİ'ye Üye Ülkelerin Nüfus, Yüz Ölçümü ve Nüfus Yoğunluğu Göstergeleri.....	4
2	KEİ'ye Üye Ülkelerin Sosyoekonomik Göstergeleri (2023)	10
3	Narenciye Ürün Türleri.....	13
4	Dünyada Narenciye İhracatı Yapan İlk 10 Ülke (Milyar \$).....	15
5	Dünyada Narenciye İthalatı Yapan İlk 10 Ülke (Milyar \$)	17
6	KEİ'nin Narenciye Dış Ticaret Verileri (Milyar \$).....	22
7	Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$).....	24
8	Dünya'nın Narenciye Ticareti (Milyar \$).....	26
9	Türkiye'de Narenciye'nin Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı (Milyar \$)	28
10	Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$).....	30
11	Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı (Milyar \$)..	32

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar \$).....	14
2	Dünyada Narenciye İhracatı Yapan İlk 10 Ülke.....	16
3	Dünya Narenciye İthalatı (Milyar \$).....	16
4	Dünya Narenciye İthalatı Yapan İlk 10 Ülke.....	18
5	Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı (Milyar \$).....	19
6	Türkiye'nin Dünya'ya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	19
7	Türkiye'nin KEİ ile Narenciye İthalatı (Milyar \$).....	20
8	Türkiye'nin KEİ ile Narenciye İhracatı (Milyar \$).....	21
9	KEİ'nin Dış Ticaret Verilerinin Yıllara Göre Dağılımı (Milyar \$)	23
10	Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$).....	25
11	Dünya'nın Narenciye Ticareti (Milyar \$).....	27
12	Türkiye'de Narenciye'nin Toplam Dış Ticaret İçindeki %'de Payı.....	29
13	Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)	31
14	Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı(Milyar \$)..	33
15	Türkiye'nin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	48
16	Rusya Federasyonu'nun Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	48
17	Azerbaycan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	49
18	Gürcistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	50
19	Bulgaristan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	50
20	Yunanistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	51
21	Arnavutluk'un Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	52
22	Ermenistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	52
23	Sırbistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	53
24	Kuzey Makedonya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	54
25	Ukrayna'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	54
26	Romanya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	55
27	Moldova'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü	56
28	KEİ'nin Dünya Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü.....	56

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BSEC	: Black Sea Economic Cooperation
DBK	: Dışişleri Bakanları Konseyi
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HS	: Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İPP	: İhracat Piyasa Payı
K.Makedonya	: Kuzey Makedonya
KBD GSYİH	: Kişi Başına Değişen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEİK	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi
KEİPA	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi
KTKB	: KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası
M	: İthalat
RC	: Açıklanmış Rekabetçilik Endeksi
RCA	: Araştırmalı Karşılaştırmalı Üstünlükler
RSCA	: Açıklanmış Simetrik Rekabetçilik Endeksi
RTA	: Nispi Ticaret Avantajı Endeksi
RXA	: Nispi İhracat Avantaj Endeksi
SITC 54	: Sebzeler ve Kuru Baklagiller vb.
SITC 57	: Taze/Kuru Meyve ve Kabuklu Kuruyemişler
TBI	: Ticaret Dengesi Endeksi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
X	: İhracat

GİRİŞ

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte SSCB'nin dağılması ve dünyadaki başka çekişme ortamlarının olması, Karadeniz'de ortaya çıkan bu yeni gelişmeye dayalı olarak farklı adımların oluşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu bu adımlardan ilki; Türkiye'nin öncülüğüyle ortaya atılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesidir. Soğuk Savaş dönemlerinde anlaşma yoluna varamayan tarafları müşterek tutan bu proje, ekonomik ortaklığı sağlamayı esas alırken aynı zamanda da çalışmamızın hususunu oluşturan KEİ'nin kurulmasıyla birlikte daha farklı bir aşama kaydetmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, uluslararası bir teşkilata dönüşerek toplumun içerisine girmiş, Soğuk Savaş döneminden kalan insanlardaki ruhsal engellerin önüne geçerek kurumsal bünyelerin oluştuğunu gösteren örneklerin en başında gelmektedir.

Günümüzde gelişmekte olan birçok ülkede yaş meyve ihracatı ya da tarımsal ürün ihracatı diğer toplam ihracat çeşitleri arasında önemli paya sahiptir. Turunçgil, meyve sektörü ihracatının ilk sıralarında yer almakta olup her yıl bir önceki yıla nazaran artış gösteren ve ihracatta önemli bir yere sahip olan ürün grubudur. Türkiye'de yaş meyve ve sebze grubu kapsamında narenciyenin ihracat payı çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle Çukurova Bölgesi turunçgil üretiminde birinci sırada yer almaktadır. Bilhassa narenciye, meyve-sebze ihracatının yarısını kapsamaktadır.

Bu tez çalışmasında; 2002-2023 yılları arasında KEİ'nin Narenciye Ticaretindeki Rekabet Gücü ve Türkiye ile Narenciye Ticareti araştırılmıştır. Türkiye'nin narenciye ticaretinde rekabet gücünü ölçmek için; Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmalardan elde edilen bulgular neticesinde; narenciyenin, Türkiye ve KEİ'deki önemiyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Literatürde, tarım sektörü üzerine birçok çalışma izlendiği görülmüştür. Ancak, Türkiye'nin KEİ ile narenciye ticaretinde rekabet gücünü ölçen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle yapılan bu tez çalışmasının literatüre üç yönlü bir katkısı bulunmaktadır. Birincisi; KEİ'nin Türkiye ile arasındaki narenciye ticaretinin incelenmesidir. İkincisi, analizde yıllık verilerin kullanılmasıdır. Son olarak, Türkiye ve KEİ arasındaki narenciye ticaretinin rekabet gücünü ölçerken Balassa'nın, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ele alınmış ve analize tabii tutulmuştur. Daha önce bu konu hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olması bundan sonraki yapılacak olan çalışmalar için bir yön verici niteliktedir. Dolayısıyla yapılan bu tez çalışması özgün bir değer taşımaktadır.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma; üç ana bölümle birlikte sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Birinci bölüm de KEİ Örgütü hakkında genel bilgiler, KEİ'nin kuruluş amaçları, KEİ'nin organları, KEİ'ye üye ülkelerin nüfus, yüzölçümü ve nüfus yoğunlukları ile KEİ'ye üye ülkelerin sosyo-ekonomik göstergeleri indirgenmiş ve tablolar yardımıyla açıklanmıştır.

İkinci bölüm de narenciye ve ticareti hakkında genel bilgiler indirgenmiş olup grafik ve tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Narenciye sektörünün rekabet gücünü ölçmeye yönelik olarak yapılmış önemli çalışmalar içerisinde bazıları üzerine Türkiye ve dünyadan literatür özeti verilmektedir.

Üçüncü bölüm de rekabet gücünün ölçülmesi, yaklaşımları ve metotları tanımlanmış, KEİ ülkelerinin rekabet güçleri hesaplanıp, tablolar ve grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Tablolar, Ekler kısmında verilmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve ele alınan sonuçlar ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİ)

Bu bölümde, KEİ'nin sırasıyla; genel bilgileri, üye ülkeleri, üye ülkelerin nüfus ve yüz ölçümü göstergeleri, kuruluş amaçları, organları, çalışma grupları ve sosyoekonomik yapısı açıklanmıştır.

1.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Hakkında Genel Bilgiler

1990 yılı ocak ayında Türkiye'nin girişimi ile Karadeniz İşbirliği Bölgesi projesi ortaya çıkarılmıştır. Karadeniz'i kapsayan ülkeler arasında kısa vadede ortak bir yol oluşturularak, özel sektörleri kapsayan bir işbirliği için uygun şartları sağlamak amaçlanmıştır. Uzun vadede ise, ülkeler arasında insanların, sermayenin, mal ve hizmet ticaretinin serbest sirkülasyonunu sağlayacak ilgili kurum ve kuruluşların kurulması hedeflenmiştir (İnançlı, 2002: 2). Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında daha güvenli ve güçlü kombinasyonların sağlanabilmesi amacıyla KEİ'nin kurulmasına önderlik etmiştir (Osmançavuşoğlu Oktay, 2003: 245).

KEİ, Karadeniz Bölgesi ve Kafkasya politikası ile sınırlı tutulmamış, örgütün etki alanının Balkan coğrafyasına doğru genişlemesi için gayret gösterilmiş; bu amaçla birçok Balkan ülkesi örgüte davet edilmiştir. Örneğin; Türkiye Arnavutluk'un KEİ'ye girmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Hatta Türk kamuoyunda olumsuz tutumlara sebep olmasına rağmen Türkiye, Karadeniz'e yakası olmayan Ermenistan'ı, KEİ'ye kurucu ülke olarak davet etmiştir (Kalay, 2021: 519).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), bölgesel ekonomik işbirliği örgütü olarak ülkemizin öncülüğünde on bir ülkenin Hükümet ve Devlet Başkanlarının katılımlarıyla birlikte 25 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen İstanbul Zirvesi Tebliği ve Boğaziçi Mutabakatının imzalanması ile kurulmuştur. 1994 yılında hizmete giren KEİ'nin, Daimî Sekreteryası İstanbul'da yer almaktadır (BSEC (t.y.), www.bsec-organization.org

KEİ'nin, Kurucu Ülkeleri ve Gözlemci Ülkeleri bulunmaktadır. Kurucu Ülkeler; Arnavutluk, Azerbaycan, Romanya, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Yunanistan'dır. Daha sonra KEİ'ye Kuzey Makedonya ve Sırbistan'ın da eklenmesiyle birlikte üye sayısı 13'e çıkmıştır. KEİ'nin Gözlemci Ülke üye sayısı 13'tür. Bunlar; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belarus, Çekya, Fransa, Hırvatistan, İsrail, İtalya, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus'tur (BSEC (t.y.), www.bsec-organization.org).

Üye ülkelerden Rusya Federasyonu, Romanya, Ukrayna, Türkiye, Bulgaristan ve Gürcistan Karadeniz'e kıyıları olan ülkelerdir. Diğer üye hükümetler ise Karadeniz'e yakın olan ülkelerdir. Ayrıca, Karadeniz Bölgesi'ndeki ülkelerin milletleri yıllar boyu süregelen bir sosyal ve kültürel etkileşim içerisinde bulunmuş; bu sebeple yaşam biçimleri, giyim tarzları, yemek zevkleri kısacası kültürel özellikleri birbirlerini çağrıştırmaktadır (Genç vd., 2011: 209).

KEİ'ye üye ülkelerinin nüfus, nüfus yoğunluğu ve yüz ölçümü bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: KEİ'ye Üye Ülkelerin Nüfus, Yüz Ölçümü ve Nüfus Yoğunluğu Göstergeleri

Ülkeler	Yüz Ölçümü (Km ²)	Nüfus (Milyon)	Nüfus Yoğunluğu (Km ² Başına)
Rusya Federasyonu	17.098	143.8	8,4
Türkiye	783.3	85.3	109,0
Ukrayna	630.6	37.7	62,5
Romanya	238.4	19.1	79,9
Yunanistan	131.9	10.4	78,9
Azerbaycan	88.6	10.2	117,3
Sırbistan	88.4	6.6	75,0
Bulgaristan	110.9	6.4	58,1
Gürcistan	69.7	3.7	53,3
Moldova	33.8	2.5	72,6
Ermenistan	29.7	2.9	100,5
Arnavutluk	28.7	2.7	95,5
Kuzey Makedonya	25.7	1.8	71,1

Kaynak: Trademap.org

Tablo 1'de; KEİ ülkelerinin yüz ölçümü, 2023 yılı nüfus toplamaları ve nüfus yoğunlukları verilmiştir. Bu verilere göre; KEİ ülkeleri içerisinde en fazla nüfus ve yüz ölçümüne sahip ülke Rusya Federasyonu olup sırasıyla; Türkiye, Ukrayna, Romanya, Yunanistan gibi ülkeler gelmektedir. En

az nüfus ve yüz ölçümüne sahip ülke ise Kuzey Makedonya'dır. Nüfus yoğunlukları en fazla olan ülkeler sırasıyla Azerbaycan 117,3, Türkiye 109,0, Moldova 72,6 ve Ermenistan 100,5'tir. Nüfus yoğunluğu en az olan ülke ise Rusya Federasyonu 8,4'tür.

1.2. KEİ'nin Kuruluş Amaçları

1992 yılında 11 üye ülkenin katılımıyla kurulan KEİ, üyesi olduğu ülkelerin mevcut potansiyellerinden, coğrafi konumlarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden faydalanarak, Karadeniz Havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi içerisinde olmasını sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik seçilen ana araç ise ekonomik işbirliğidir (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.tubitak.gov.tr). Bu amaçların yerine getirilmesine yönelik olarak gümrük ve vize kolaylıklarının sağlanması, ulaşım ve iletişim alanında bağlantıların oluşturulması hedeflenmiştir (Bakan ve Güven, 2021: 537).

KEİ'nin temel amaçlarına bakıldığında zaman şunlar öne çıkmaktadır:

- Üye ülkelerin birbirlerine olan coğrafi yakınlıklarını ve üye ülkelerin birbirlerinin ekonomilerine sağlayacakları katkıların göz önünde bulundurulmasını sağlamak,
- Ekonomik, ticaret, bilimsel ve teknolojik iş birliği alanları yaratmak ve bunları geliştirmek,
- Karadeniz Havzası'nda siyasi bir bütünleşmeden çok ülkeler arası dostluk ilişkilerini geliştirmesini sağlamak, Karadeniz'in barış ve refah bölgesi haline gelmesini sağlamak,
- Kısa dönemde bölge ülkeleriyle uygun iş birliği ilişkilerinin kurulması ve mal ve hizmet ticaretinin güçlendirilmesi gibi temel amaçlarından bahsedilebilir (Bakan ve Güven, 2021: 536-537).

KEİ dönem başkanlığı 1 Temmuz- 31 Aralık 2024 tarihleri arasında Ermenistan tarafından yürütülmüş olup, müteakip dönem başkanlığını 1 Ocak – 30 Haziran 2025 tarihleri arasında Azerbaycan sürdürmektedir (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr).

1.3. KEİ'nin Organları

KEİ'nin organları; Zirve, Dışişleri Bakanları Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi (KEİPA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi (KEİK), KEİ Uluslararası Sekretaryası, KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB), KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi, Uluslararası Karadeniz Etütleri Merkezi'nden oluşmaktadır. KEİ organlarında kararlar, ilke olarak oy birliğiyle (consensus) alınmaktadır. İç tüzükte karar için oybirliğinin gerekli olduğunun belirtildiği mevzular (özellikle parasal mevzular,

yeni üye ülke ve gözlemci ülke kabulü, İttüyük 'ün değışikliğı, v.b.) dışındaki konularda üçte iki çoğunlukla karar almak mümkündür (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr).

1.3.1. Zirve

KEİ'ye üye ülkelerin Devlet ya da Hükümet Başkanlarının katılımıyla yılda bir kez dönem başkanlığını üstlenmiş olan üye ülkenin ev sahipliğinde toplanılır. Zirve; Birlik ve beraberlik vurgusunun yapıldığı, diğer organlar tarafından alınan kararların tebliğ edilerek kamuoyuna duyurulduğu toplantılar olarak bilinmektedir (Demirkaya, 2020: 755).

1.3.2. Dışışleri Bakanları Konseyi (DBK)

KEİ'nin temel karar alma organıdır. Dış İşleri Bakanları Konseyi yılda iki defa haziran ve aralık aylarında toplanır (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr). KEİ'nin gidişatının belirlenmesi, temel stratejilerinin oluşturulması, eylem planlarının belirlenmesi ve kararların değerlendirilmesinden, alt birimlerin kurulmasından ve genel olarak işleyişinden sorumlu organ olarak, İç tüzüğün oluşturulması, kabulü ve değıştirilmesi gibi konularından sorumludur (Demirkaya, 2020: 755). Konseyin başkanı, dönem başkanlığını üstelenen ülkenin Dışışleri Bakanı'dır. Dönem Başkanları, ülke isimlerinin alfabetik sırası dahilinde 6 ayda bir değışkenlik göstermektedir (BSEC (t.y.), www.bsec-organization.org).

DBK'ya bağlı çalışma grupları kurulmuştur. Bunlar;

- Örgütsel Konular Çalışma Grubu
- Bilim ve Teknolojide İş Birliği Çalışma Grubu
- Banka ve Finans Çalışma Grubu
- İstatiksel Veri ve Ekonomik Bilgi Değışimi Çalışma Grubu
- Sağlık ve Eczacılık Çalışma Grubu
- Ulaşım Çalışma Grubu
- Acil Durum Çalışma Grubu
- Suçluluğun Önlenmesi Çalışma Grubu
- Ticari ve Ekonomik Gelişmeler Çalışma Grubu
- Tarım ve Tarımsal Sanayi Çalışma Grubu
- Uzmanlar Geçici Çalışma Grubu

olarak somut projeler üzerinde faaliyetlerini sağlamaktadırlar (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr).

1.3.3. Parlamenterler Asamblesi (KEİPA)

26 Şubat 1993 tarihinde Bulgaristan ve Yunanistan haricindeki KEİ'ye üye ülkelerin katılımıyla İstanbul'da imzalanan bir deklarasyon ile kurulmuştur. KEİPA'ya, 1995 yılında Bulgaristan ve 1997 yılında Yunanistan da üye olmuştur. Kuruluş amacı, KEİ bünyesinde çeşitli platformlarda alınan kararların uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelere olanak sağlamak, KEİ'nin amaçları konusunda bilinç ve farkındalık oluşturmaktır (Demirkaya, 2020: 755).

KEİPA'nın en üst karar alma organı Genel Kurul'dur. Genel Kurul, üye ülkelerin nüfusları göz önünde bulundurularak hesaplanan sandalye sayısına göre saptanan 70 temsilciden oluşmaktadır. Kurul'da Türkiye'yi temsilen 9 üye vardır. Başkanlık ise bir yıllık dönemler kapsamında, üye ülkelerin parlamento başkanları tarafından dönüşüm usulüne göre yürütülmektedir. Üye ülkelerin delegasyon başkanlarından oluşan Daimî Komitesi bulunmaktadır. Bu komitenin görevleri; Asamble'de alınan kararların yerine getirilmesini sağlamak, komisyonların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak, Asamble toplantılarının gündemini, tarihini ve toplantının yapılacağı yeri belirlemek, kararlaştırılan bütçe teklifini kabul edip Genel Kurul'un onayına sunmak, fonların işleyişini belirlemek ve diğer uluslararası kuruluşlar ile bağlantı sağlamaktır (BSEC'e Genel Bakış (t.y.), www.bsec-organization.org).

1.3.4. İş Konseyi (KEİK)

31 Ağustos 1993 tarihinde KEİ'ye üye devletlerin özel sektörlerini temsil edebilecek bir mekanizmanın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda KEİ ülkelerinin ticari ve sınai faaliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmasını sağlayan organıdır (Demirkaya, 2020: 755-756).

KEİK başkanlığını, KEİ dönem başkanlığını üstlenmiş olan ülkenin temsilcisi sürdürür. KEİK Yönetim Kurulu, üye ülkeler tarafından atanan 11 temsilciden oluşmaktadır. Kurul ayda en fazla bir defa toplanır. Alınan kararlar ise; yeni üye kabulü, gözlemcilik statüsü tanınması, yeni alt organlar kurulması, iç tüzüğün kabulü ve değişimiyle alakalı konulardır (BSEC (t.y.), www.bsec-organization.org).

1.3.5. Sekretarya

10 Aralık 1992 tarihinde kurulmuş olup, merkezi İstanbul'dur. Temel görevleri, Yüksek Düzeyli Memurlar toplantıları kapsamında DBK için gündem hazırlanması, toplantılara katılımcı devletler tarafından sunulan belgelerin sıralanması gibi konular bulunmaktadır (Demirkaya, 2020: 756).

1.3.6. Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB)

Üye ülkeler arasında ticari ve sınai faaliyetler kapsamında oluşturulacak projelere katkıda bulunmak üzere 1999 yılında merkezi Selanik'te kurulmuş olan KTKB, burada faaliyetlerine başlamıştır (Demirkaya, 2020: 756).

1.3.7. İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi

10 Aralık 1992 tarihinde KEİ Dışışleri Bakanları'nın Antalya'da yapılan ilk toplantısında onaylanan bir karar ile KEİ Uluslararası Sekretaryasının çalışmaları doğrultusunda veri toplanması ve analizi için daha iyi bir adım olarak kurulmuştur (Demirkaya, 2020: 756).

1.3.8. Uluslararası Karadeniz Etütleri Merkezi

KEİ Örgütü'nün hedeflerini geliştirmek, yeni imkanlar ve iş birliği alanlarını belirlemek üzere Atina merkezli olarak kurulmuştur. Uluslararası Karadeniz Etütleri Merkezi aynı zamanda bir araştırma kuruluşu olarak da görev yapmaktadır (Demirkaya, 2020: 756).

1.4. KEİ'nin Çalışma Grupları

KEİ mevcut yapısı itibariyle; hükümetleri, parlamentoları, iş çevrelerini ve finansal birimlerini içine alan oldukça geniş bir örgüt yapısına sahiptir. KEİ Çalışma Grupları, Dışışleri Bakanları meclisinde alınan kararlar gereği kurulmuştur. Çalışma Grupları ve Geçici Uzman Çalışma Grubu olarak ikiye ayrılır. Amacı; KEİ'nin üye ülkeler arasında son derece çeşitli alanlarda iş birliği girişimi içerisinde olduğunu belirtmektir (Osmançavuşoğlu Oktay, 2003: 247).

Çalışma Grupları; Bilim ve Teknoloji Konusunda İş birliği, Bankacılık ve Finans, İstatistiki Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi, Ulaştırma, Ticaret ve Ekonomik İş Birliği, İletişim, Çevre Koruma, Turizm Alanında İş birliği, Tarım ve Tarımsal Sanayi, Yasalara İlişkin Bilgi ve en önemli çalışma konularından olan Enerji Çalışma Grubu 'dur. Geçici Uzman Çalışma Grupları İse; Yatırımların Korunması ve Teşviki, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi, Ulaştırma Şebekesi, İş adamlarının Seyahatleri Örgütsel Konular olarak saptanmıştır (Osmançavuşoğlu Oktay, 2003: 247).

Türkiye halihazırda;

- Tarım ve Tarımsal Sanayi Çalışma Grubu (1 Temmuz 2023- 30 Haziran 2025)
- İstatistiki Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Çalışma Grubu (1 Temmuz 2024-30 Haziran 2006)
- Ticaret ve Ekonomik İş birliği Kalkınma Çalışma Grubu (1 Temmuz 2024- 30 Haziran 2026)

gibi kayıtlı çalışma gruplarının Ülke Koordinatörlüğünü yürütmektedir (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr).

1.5. KEİ'nin Sosyoekonomik Yapısı

KEİ, kuruluş sürecinde özellikle sosyal ve ekonomik alanda bölgesel iş birliği konusunda iddialı olmuştur. 1992 Boğaziçi Belgesi'nde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra koşulların sebep olduğu krizlerin sosyoekonomik alanlardaki düzelmenin bir iş birliği ile aşılabacağı öngörülmüştür. Geçiş periyotlarının siyasi olduğu kadar kültürel ve emniyet sorunlarının ancak bu iş birliği ile aşılabacağı beklenmekteydi (Yalçinkaya, 2017: 12).

KEİ'de siyasi ilişkiler daha çok ön planda olup, sosyoekonomik ilişkiler ise arka planda kalmaktadır. Üye ülkeler arasında siyasi sorunların fazlalığı mevcut olduğundan, yapılan toplantılarda çoğunlukla siyasi sorunlara yer verilmektedir (Çemrek vd., 2017: 44). Üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak, aralarındaki ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini ve Karadeniz havzasının bir barış ve refah bölgesine dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda, kısa dönemde bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması, mal ve hizmet ticaretinin artırılması öngörülmüş, uzun dönemde kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı hedeflenmiştir. (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (t.y.), www.mfa.gov.tr).

Sosyoekonomik göstergeler ülkeler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkeler bu göstergelerin sonucuna bakarak yıllık planlarını ve izleyecek oldukları yolları belirlemektedirler. Bundan dolayı KEİ'nin sosyoekonomik göstergelerinden bahsetmekte fayda vardır.

KEİ'ye üye ülkelerin 2023 yılı sosyoekonomik göstergeleri; GSYİH, GSYİH Değişim Oranları, Kişi Başına Düşen GSYİH, İşsizlik, Nüfus ve Nüfus Artış Oranları Tablo 2 yardımıyla sunulmuştur.

Tablo 2: KEİ'ye Üye Ülkelerin Sosyoekonomik Göstergeleri (2023)

Ülkeler	GSYİH (Milyar \$)	GSYİH Değişim Oranı (%)	KBD GSYİH (Bin \$)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Nüfus (Milyon)	Nüfus Artış Oranı (%)
Türkiye	1.255	5,1	14.7	53,8	9,4	85.3	0,4
Arnavutluk	14.8	3,9	5.4	4,7	11,5	2.7	-1,1
Azerbaycan	57.3	1,1	5.6	8,7	5,6	10.1	0,1
Bulgaristan	63.3	1,8	9.8	9,4	4,2	6.4	-3.0
Ermenistan	15.4	8,2	5.1	1,9	8,5	2.9	0,7
Gürcistan	22.9	7,8	6.1	2,4	11,6	3.7	0,1
Kuzey Makedonya	11.6	2,07	6.3	9,3	13,07	1.8	-0,2
Moldova	9.1	0,7	3.7	13,4	1,6	2.4	-2,8
Romanya	236.3	2,4	12.3	10,3	5,5	19.0	0,1
Rusya	1.525	3,6	10.4	5,9*	3,3	143.8	-0,2
Ukrayna	76.1	5,3	2.1	12,8	12,7*	37.7	-8,4
Yunanistan	219.9	2,3	21.1	3,4	10,9	104	-0,3
Sırbistan	54.3	3,8	8.2	12,3	8,6	6,6	-0,6
KEİ	3.561***	3,73**	8.5**	11,9**	7,9**	333.3***	-1,2**

Not: * olan veriler IMF'den alınmıştır. ** olan veriler ortalama ifade eder. *** veriler toplam olduğunu ifade eder.

Kaynak: Dünya Bankası, IMF

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla GSYİH değerine sahip ülke; 1,525 trilyon dolar ile Rusya'dır. Daha sonra 1,255 trilyon dolar ile Türkiye, 236,3 milyar dolar ile Romanya, 219,9 milyar dolar ile Yunanistan, 76,1 milyar dolar ile Ukrayna, 63,3 milyar dolar ile Bulgaristan, 57,3 milyar dolar ile Azerbaycan, 54,3 milyar dolar ile Sırbistan ve sırasıyla Gürcistan, Ermenistan, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Moldova gelmektedir. KEİ'nin 2023 yılı toplam GSYİH ise 3.561,0 trilyon dolardır.

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla büyüme oranına sahip olan ülke; %8,2 ile Ermenistan'dır. Daha sonra %7,8 ile Gürcistan, %5,3 ile Ukrayna, %5,1 ile Türkiye, %3,9 ile Arnavutluk, %3,8 ile Sırbistan ve sırayla Rusya, Romanya, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Azerbaycan ve Moldova'dır. KEİ'nin 2023 yılı toplam büyüme oranı %3,73'tür.

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla kişi başına düşen GSYİH sahip ülke; 21,1 milyar dolar ile Yunanistan'dır. Daha sonra 14,7 milyar dolar ile Türkiye, 12,3 milyar dolar ile Romanya, 10,4 milyar dolar ile Rusya, 9,8 milyar dolar ile Bulgaristan ve sırasıyla Sırbistan, Kuzey Makedonya, Gürcistan, Azerbaycan, Arnavutluk, Ermenistan, Moldova ve Ukrayna olmuştur. KEİ'nin 2023 yılı ortalama kişi başına düşen GSYİH 8.5 milyar dolardır.

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla enflasyon oranına sahip ülke; %53,8 ile Türkiye'dir. Daha sonra %13,4 ile Moldova, %12,8 ile Ukrayna, %12,3 ile Sırbistan ve sırasıyla Romanya, Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Azerbaycan, Rusya, Arnavutluk, Yunanistan, Gürcistan ve Yunanistan gelmektedir. KEİ'nin 2023 yılı ortalama enflasyon oranı ise %11,9'dur.

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla işsizlik oranına sahip ülke; %13,1 ile Kuzey Makedonya'dır. Daha sonra %12,7 ile Ukrayna, %11,6 ile Gürcistan, %11,5 ile Arnavutluk ve sırasıyla Yunanistan, Türkiye, Sırbistan, Ermenistan, Azerbaycan, Romanya, Bulgaristan, Rusya ve Moldova gelmektedir. KEİ'nin 2023 yılı ortalama işsizlik oranı ise %7,9'dur.

KEİ'ye üye ülkeler arasında en fazla nüfusa sahip ülke; 143,5 milyon ile Rusya'dır. Daha sonra; 85.3 milyon ile Türkiye, 37.7 milyon ile Ukrayna, 19 milyon ile Romanya, 10.4 milyon ile Yunanistan ve sırasıyla Azerbaycan, Sırbistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Arnavutluk, Moldova, Kuzey Makedonya gelmektedir. KEİ'nin 2023 yılı toplam nüfusu ise 333.3 milyondur.

Bir önceki yıla göre nüfusunda artış meydana gelen ülkeler sırasıyla; Ermenistan, Romanya, Rusya'dır. Bir önceki yıla göre nüfusunda azalış meydana gelen ülkeler ise; Makedonya, Moldova, Ukrayna, Romanya, Sırbistan, Türkiye, Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Yunanistan ve Gürcistan'dır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NARENCİYE VE TİCARETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde, öncelikle narenciye hakkında genel bilgilere değinilmiş olup sonrasında; Dünya narenciye ihracat ve ithalatından bahsedilmiştir. Dünyada en fazla ve en az narenciye ithalatı ve ihracatı yapan ülkeler yıllar bazında değerlendirilmiştir. Türkiye'nin dünyadan narenciye ithalatına ve dünyaya yapmış olduğu narenciye ihracat verilerine yer verilmiştir. Türkiye-KEİ arasındaki narenciye ithalat ve ihracat verileri yorumlanmıştır. 2005-2023 dönemine ait Narenciye sektöründe yer alan dört alt ürün grubun (portakal, limon, mandalina ve greyfurt) verileri ele alınılıp, yorumlanmıştır. Türkiye'de kişi başına düşen narenciye dış ticareti ve Türkiye'nin KEİ ile olan toplam dış ticareti içerisindeki narenciye payına değinilmiştir. Son olarak narenciye sektörünün rekabet gücünü ölçmeye yönelik olarak yapılmış olan önemli literatür çalışmaları sunulmaktadır.

2.1. Narenciye ile İlgili Genel Tanımlar

Narenciye; sedef otugiller familyasına ait turunç, portakal, mandarin, greyfurt, bergamot ve limon gibi ekonomik değeri yüksek olan *citrus* cinsi meyve ağacı türlerini içine alan geniş bir bitki topluluğudur. Bu bitkilerin meyvelerinden gıda sektöründe faydalandığı gibi meyve kabuklarından, yapraklarından veya çiçeklerinden kozmetik sektöründe koku vermekte kullanılan uçucu yağlar elde edilmektedir. Turunçgiller; altıntop, limon, lim, mandalina ve portakal gibi yetiştiriciliği yaygın ve ekonomik değere sahip türlerin dışında şadok, ağaç kavunu, bergamot gibi türleri de içerisine alan geniş bir topluluktur (Saraçoğlu, 2017: 206).

Türkiye narenciye üretimi ve konumu olarak ayrı bir stratejik öneme sahiptir. Türkiye'de narenciye üretimi açısından en zengin bölgesi Çukurova'dır. Çukurova Bölgesi narenciye üretiminin odak noktasıdır (Aşık ve Ellibeş, 2020: 12). Tarım sektörünün istihdama, üretime, toplum beslenmesine, milli gelire ve sanayi sektörüne katkısı yanında dış ticarete de sağladığı katkılar gelişmekte olan ülkeler için önemli bir paya sahiptir. Türkiye, dünyada tarım ürünlerinin üretim ve dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir (Gül Dilek ve Tipi, 2022: 92).

Türkiye’de meyve ve sebze yetiştiriciliği karlılığın yüksek olduğu önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır. Türkiye’de yaş meyve ve sebze üretim ve ihracatında en önemli grubu ise narenciye oluşturmaktadır. Dünya narenciye üretiminde önemli bir konuma sahip olan Türkiye narenciye ürünlerinden portakal, limon, mandalina ve greyfurt üretiminde ön sıralara da yer almaktadır. 2023 yılı TÜİK verilerine göre; 2.311.335 ton Portakal, 2.952.755 ton Mandalina, 2.325.726 ton Limon ve 284.565 ton Greyfurt üretimi yapılmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu(t.y.), www.tuik.gov.tr). Narenciye ürün grubu Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Narenciye Ürün Türleri

Ürün Kodu	Ürün Türleri
‘080510	Taze veya kuru portakal
‘080550	Taze veya kuru limon “ <i>Citrus limon</i> , <i>Citrus limonum</i> ” ve misket limonu “ <i>Citrus aurantifolia</i> , <i>Citrus</i> . . .
‘080521	Mandalina ve satsuma dahil taze veya kurutulmuş mandalina (<i>clementines</i> hariç)
‘080522	Taze veya kurutulmuş <i>clementines</i> (manastır yemekleri)
‘080540	Taze veya kurutulmuş greyfurt ve greyfurt
‘080529	Taze veya kurutulmuş solgunluk ve benzeri turuncgil melezleri
‘080590	Taze veya kurutulmuş turuncgiller (portakal, limon “Narenciye limon, Narenciye limonum”, misket limonu “Narenciye hariç) . . .

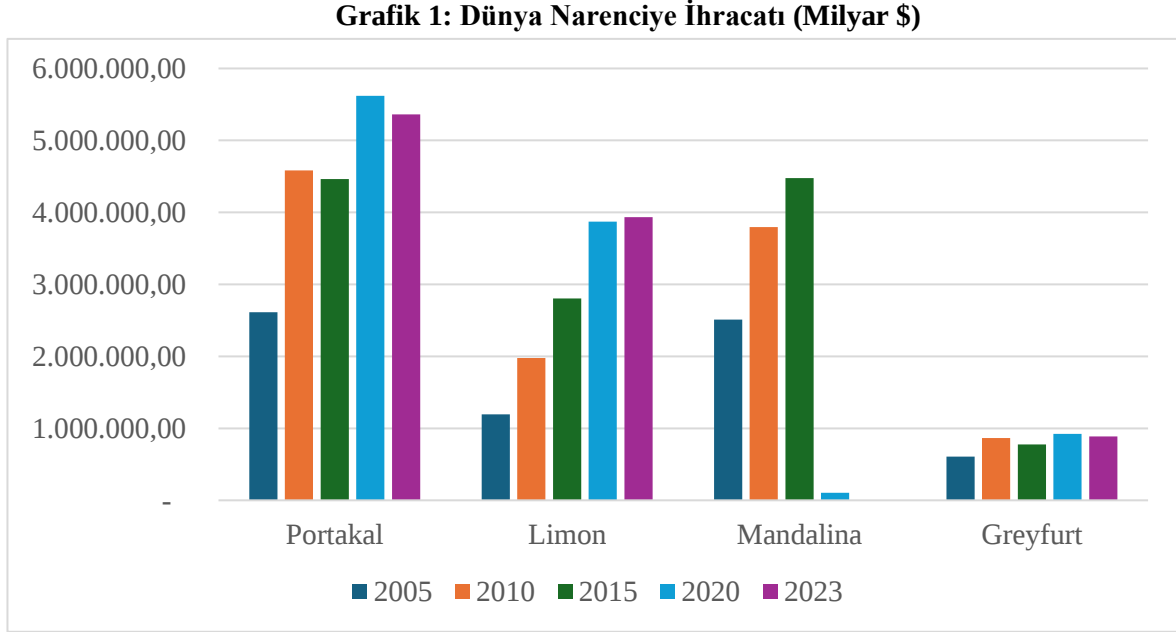
Kaynak: Trademap.org

2.2. Dünya Narenciye İhracatı ve İthalatı

Narenciye, dünyada en çok yetiştirilen ve tüketimi tercih edilen meyve grubu içerisinde yer almaktadır. Ekonomik açıdan yüksek ve *Citrus* cinsine ilişkin bitki türlerinden olan portakal, limon, mandalina ve greyfurt gibi bitki türlerini içermektedir. Dünya narenciye ticaretini incelediğimizde ticaret olanağı ve rekabete dayalı bir sektör olduğu ve üretimin %17’sinin Akdeniz bölgesinde bulunan ülkeler tarafından üretiminin sağlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dünya narenciye ihracatın da en çok ihraç edilen narenciye türlerinin; 2005-2010-2015-2020 ve 2023 yılları içerisinde meydana gelen değişiklikleri içeren tablolar ekler kısmında verilmiştir.

2.2.1. Dünya Narenciye İhracatı

2005-2023 dönemi arası dünya narenciye ihracat verileri ekler kısmında verilmiştir. Dünya narenciye ihracatındaki artış ve azalışlar Grafik 1’de gösterilmiştir.

Kaynak: Trademap.org

Grafik 1’de lacivert renk 2005’i, turuncu renk 2010’u, yeşil renk 2015’i, açık mavi renk 2020’yi ve mor renk ise 2023’ü göstermektedir. Dünya narenciye ihracatının en fazla olduğu ürün türleri sırasıyla; Portakal, Limon, Mandalina olurken, ihracatın en az olduğu ürün ise Greyfurt’tur. Tüm narenciye türlerinin ihracatında 2023 yılına doğru bir artış olduğu görülmektedir. Dünya narenciye ihracatında en fazla ihraç ürünü portakal, en az ihraç ürünü ise greyfurt’tur. Mandalina ürün türünde ihracat değeri 2015’te 4 474.7 trilyon dolardan, 2020 yılında 104.2 milyar dolara doğru sert bir düşüş gerçekleşmiştir. Toplam dünya narenciye ihracatına bakıldığında 2005 yılında 6 926.7 trilyon dolar iken 2023 yılında bu ihraç toplamı 10 185.0 trilyon dolar artmıştır. En fazla ihraç toplamı ise 2015 yılında 12 522.0 trilyon dolardır. Dünyada narenciye ihracatı oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Dünya narenciye ihracatında en fazla paya sahip olan ilk on ülke Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Dünyada Narenciye İhracatı Yapan İlk 10 Ülke (Milyar \$)

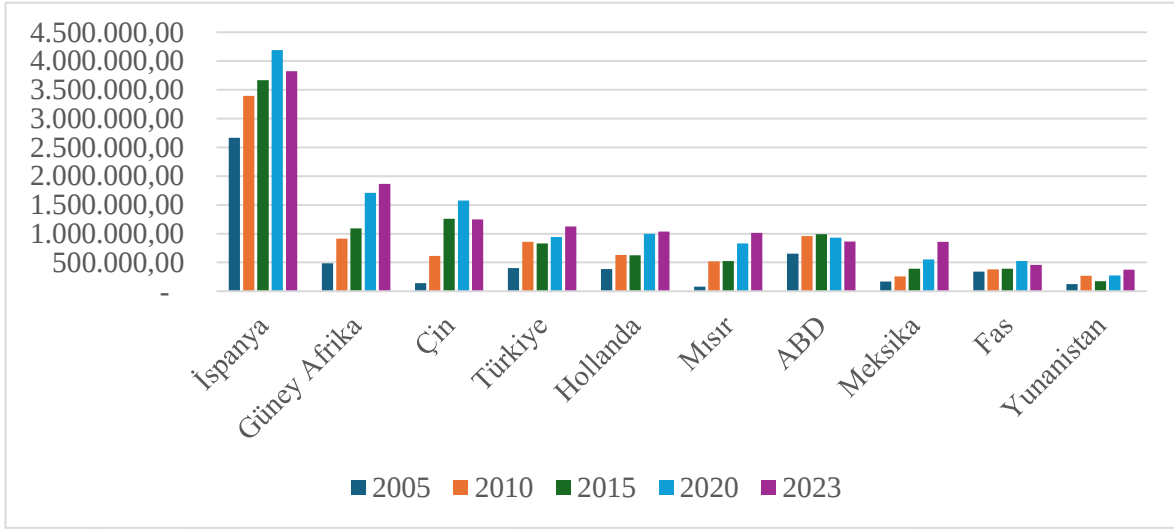
Ülkeler	2005	2010	2015	2020	2023
İspanya	2 669.2	3 396.6	3 667.8	4 190.9	3 822.2
Güney Afrika	483.9	914.2	1 094.9	1 707.2	1 865.1
Çin	143.4	615.8	1 258.4	1 577.7	1 249.3
Türkiye	404.8	860.0	829.9	941.0	1 124.1
Hollanda	385.7	630.8	625.9	996.5	1 036.5
Mısır	82.5	518.4	523.3	830.6	1 013.4
ABD	650.8	956.5	992.1	928.7	862.4
Meksika	171.1	258.8	393.3	555.2	856.1
Fas	341.8	381.4	391.3	524.3	456.5
Yunanistan	122.5	271.2	173.2	275.4	375.1
Toplam	5 455.7	8 803.9	9 950.4	12 527.5	12 660.7

Kaynak: Trademap.org

Tablo 4'e göre dünyada en fazla narenciye ihracatı yapan ilk on ülke sırasıyla; İspanya, Güney Afrika, Çin, Türkiye ve Hollanda gibi ülkelerdir. 2005-2023 döneminde; Türkiye, Güney Afrika, Hollanda, Mısır ve Meksika gibi ülkeler narenciye ihracatında düzenli şekilde bir artış sergilemiştir. Bu yıllar arasında en yüksek narenciye ihracatı yapan ülke İspanya en düşük narenciye ihracatı yapan ülke ise Yunanistan'dır. Toplama bakıldığında dünyada en düşük narenciye ihracatı 2005 yılında 5 455.7 trilyon dolar olarak gerçekleşirken, en yüksek narenciye ihracatı 2023 yılında 12 660.7 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2'de ülkelerin narenciye ihracatında yer aldıkları değerler gösterilmiştir. Grafik 2'te 2005-2023 yılları arası narenciye ihracatı yapan ülkeler verilmiştir. Tüm yıllar itibarıyla en yüksek narenciye ihracat değerine İspanya'nın sahip olduğu ve sırasıyla; Güney Afrika, Çin, Türkiye, Hollanda, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika gelmektedir. En az ihracat değerine sahip olan ülkelerin ise Mısır ve Yunanistan olduğu görülmektedir.

Grafik 2 : Dünyada Narenciye İhracatı Yapan İlk 10 Ülke

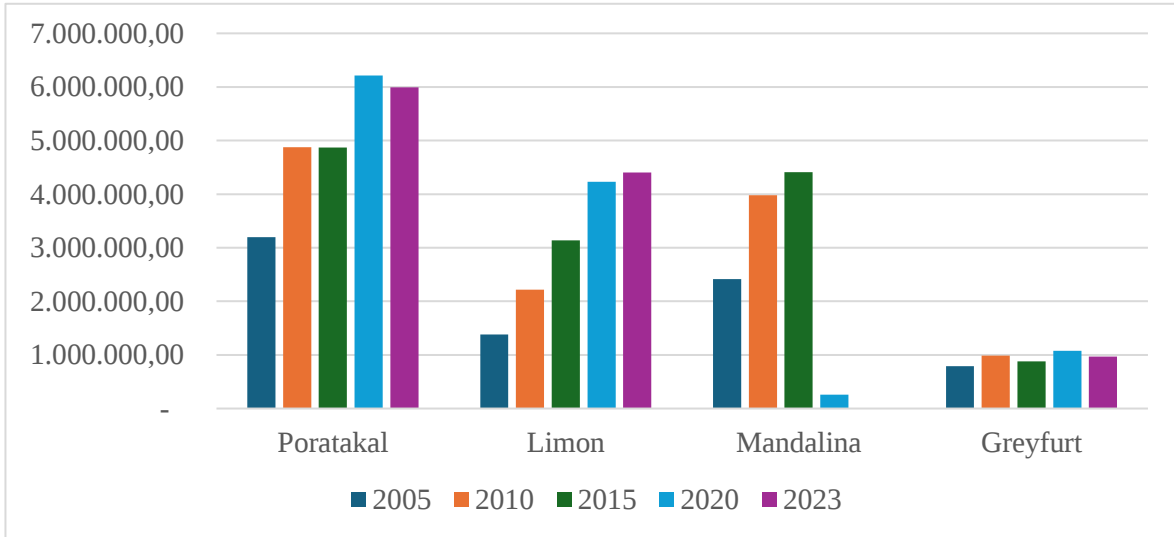

Kaynak: Trademap.org

2.2.2. Dünya Narenciye İthalatı

2005-2023 dönemi arası dünya narenciye ithalat verileri ekler kısmında verilmiştir. Dünya narenciye ithalatındaki artış ve azalışlar Grafik 3'te gösterilmiştir.

Grafik 3: Dünya Narenciye İthalatı (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 3'te lacivert renk 2005'i, turuncu renk 2010'u, yeşil renk 2015'i, açık mavi renk 2020'yi ve mor renk ise 2023'ü göstermektedir. Dünya ihracatın en fazla olduğu ürünler portakal, limon ve mandalina en az ithalatın ise greyfurt türünde olduğu görülmektedir. 2005-2023 döneminde dünyada en fazla narenciye ithalatı portakal'da en az ise greyfurt'ta gerçekleşmiştir. Yıllara göre bakıldığında

sürekli artış trendine sahip ürün Limon'dur. En sert azalış ise 2015 yılında 4 412.3 trilyon dolardan 2023 yılında 7.7 milyar dolara düşen mandalina türünde görülmüştür. Dünya toplam narenciye ithalatı en fazla 2015 yılında 13 304.1 trilyon dolar en az ise 2005 yılında 7 783.6 trilyon dolardır. Grafik 3'te artış ve azalışlar net bir şekilde gösterilmektedir.

Dünyada narenciye ithalatının da oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Tablo 5'te Dünya narenciye ithalatında en fazla paya sahip olan ilk on ülke verilmiştir.

Tablo 5: Dünyada Narenciye İthalatı Yapan İlk 10 Ülke (Milyar \$)

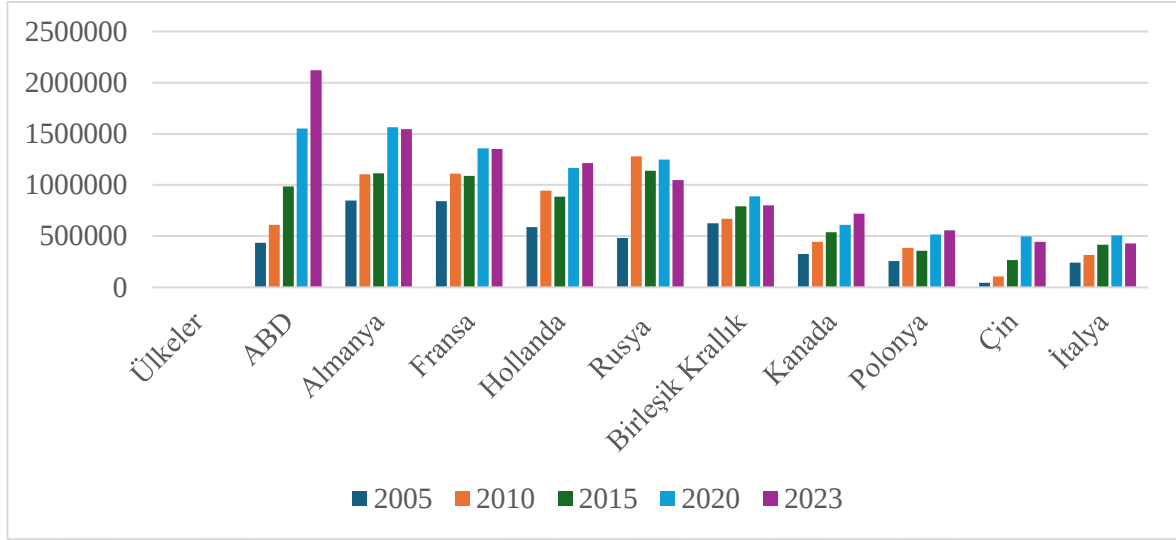
Ülkeler	2005	2010	2015	2020	2023
ABD	433.8	611.0	985.4	1 552.1	2.122.1
Almanya	847.4	1 106.1	1 115.2	1 565.2	1 545.6
Fransa	840.8	1 110.6	1 089.3	1 358.7	1 352.1
Hollanda	588.1	945.0	887.2	1 166.8	1 213.0
Rusya	483.7	1 280.2	1 137.8	1 249.7	1 048.2
Birleşik Krallık	624.7	670.2	790.3	889.5	800.4
Kanada	326.7	444.6	539.6	611.2	719.6
Polonya	258.4	386.6	356.3	517.7	557.5
Çin	44.8	106.0	266.9	497.2	446.1
İtalya	241.6	316.1	417.1	507.3	428.0
Toplam	4 690.2	6 976.7	7 585.1	9 915.4	10 232.7

Kaynak: Trademap.org

Tablo 5'e göre; 2005-2023 döneminde, dünyada en fazla narenciye ithalatı yapan ilk on ülke sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, Hollanda ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerdir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkeler 2005-2023 yılları arasında düzenli bir narenciye ithalatında artış sergilemişlerdir. Yine bu yıllar arasında dünyada en fazla narenciye ithalatını Amerika Birleşik Devletleri yaparken en az ithalatı yapan ülke ise Çin'dir. Ülkeler bazında toplama bakıldığında; ithalat toplamının en az olduğu yıl 4 448.6 trilyon dolar ile 2005, en fazla olduğu yıl ise 9 804.7 trilyon dolar ile 2023'tür.

Grafik 4'te; ülkelerin dünya narenciye ithalatında yer aldıkları değerler gösterilmiştir.

Grafik 4: Dünyada Narenciye İthalatı Yapan İlk 10 Ülke

Kaynak: Trademap.org

Grafik 4'te dünyada en fazla narenciye ithalatı yapan ilk on ülkenin değerleri verilmiştir. Dünyada en fazla ithalat değerine sahip olan ülkeler Almanya ve Fransa olup en az ithalat değerine sahip olan ülke Çin'dir.

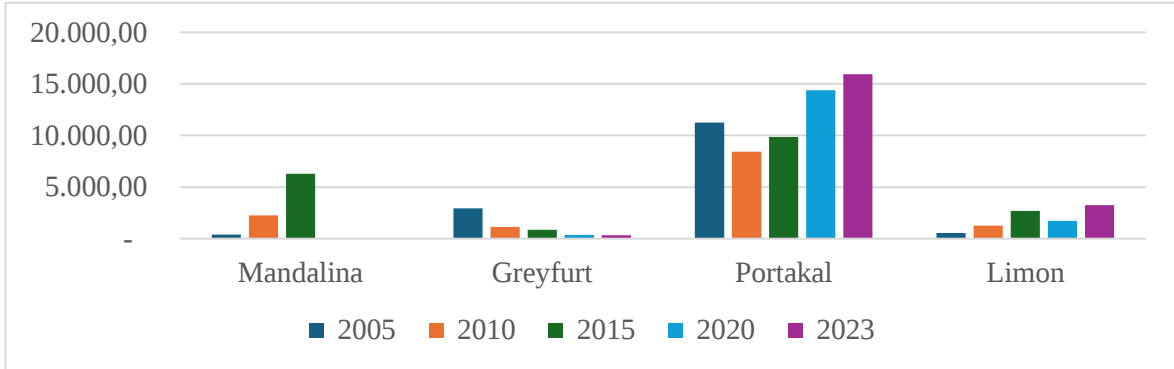
2.3. Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı ve Dünya'ya İhracatı

2005-2023 dönemi arası Türkiye'nin dünyadan narenciye ithalatı ve Dünya'ya İhracat verileri ekler kısmında verilmiştir. Türkiye'nin dünyadan narenciye ithalatı ve dünyaya yapmış olduğu narenciye ihracatı incelenecektir.

2.3.1. Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı

Grafik 5'te lacivert renk 2005'i, turuncu renk 2010'u, yeşil renk 2015'i, açık mavi renk 2020'yi ve mor renk ise 2023'ü göstermektedir. Türkiye'nin dünyadan ithalat verilerine bakıldığında en çok portakal en az ise greyfurt ithalatı yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin dünyadan ithalat verileri gösterilmiştir. Mandalina ürününe ait 2020 ve 2023 yılı ithalat verilerine rastlanılmamıştır. Türkiye'nin Dünyadan en çok ithal ettiği ürün 2023 yılında 15 943.0 trilyon dolar ile portakaldır. En az ithal ettiği ürün de 2023 yılında 335 bin dolar ile greyfurttur. Toplam olarak incelendiğinde Türkiye'nin dünyadan en fazla ithalatı 2015 yılında 19 683.0 trilyon dolar en düşük ithalatı ise 2010 yılında 13 111.0 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Grafik 5'te artış ve azalışlar net bir şekilde gösterilmektedir.

Grafik 5: Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı (Milyar \$)

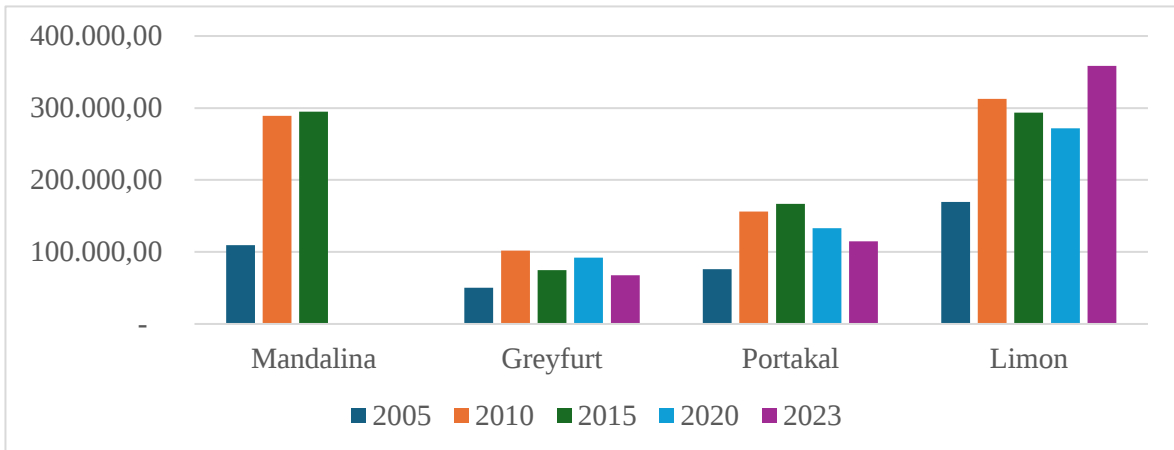

Kaynak: Trademap.org

2.3.2. Türkiye'nin Dünya'ya Narenciye İhracatı

2005-2023 dönemi arası Türkiye'nin dünyaya narenciye ihracat verileri ekler kısmında verilmiştir. Türkiye'nin dünyaya narenciye ihracatı grafik 6'da incelenecektir. Grafik 6'da lacivert renk 2005'i, turuncu renk 2010'u, yeşil renk 2015'i, açık mavi renk 2020'yi ve mor renk ise 2023'ü göstermektedir. Türkiye'nin dünyaya ihracatında en yüksek verilerin limon ürününde gerçekleştiği, en düşük ihracat verilerinin ise greyfurt ürününde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin dünyaya olan narenciye ihracat verileri gösterilmiştir. 2005 ve 2023 yılları içerisinde Türkiye'nin dünyaya en çok ihraç ettiği ürün limon'dur. En az ihraç etmiş olduğu ürün ise greyfurt'tur. 2020 ve 2023 yıllarında mandalina ürününde ihracat verileri saptanmamıştır. Toplam dünyaya ihracatta en yüksek yıl 2010'da 859.9 milyar dolardır. Dünyaya en düşük toplam ihracat ise 2005 yılında 404.8 milyar dolar olmuştur. Grafik 6'da artış ve azalışlar net bir şekilde gösterilmektedir.

Grafik 6: Türkiye'nin Dünya'ya Narenciye İhracatı (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

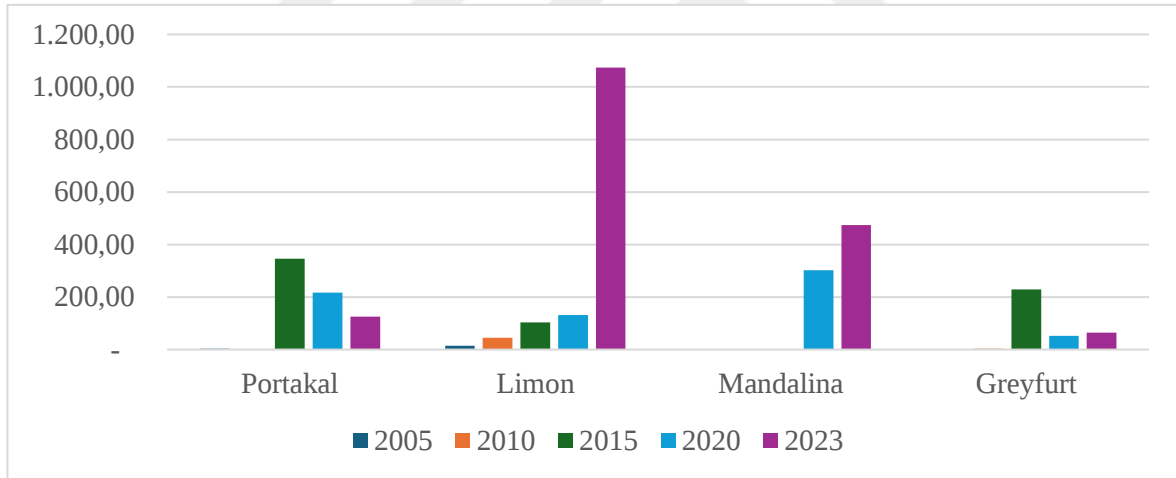
2.4. Türkiye'nin KEİ ile Yaptığı Narenciye İthalat ve İhracatı

2005-2023 döneminde, Türkiye'nin KEİ ile yaptığı narenciye ithalatı ve dünyaya yapmış olduğu narenciye ihracatı incelenecektir. Tablolar, Ekler kısmında verilmiştir.

2.4.1. Türkiye'nin KEİ ile Yaptığı Narenciye İthalatı

Grafik 7'de lacivert renk 2005'i, turuncu renk 2010'u, yeşil renk 2015'i, açık mavi renk 2020'yi ve mor renk ise 2023'ü göstermektedir. Türkiye'nin dünyaya ihracatında en yüksek verilerin limon ürününde gerçekleştiği, en düşük ihracat verilerinin ise greyfurtta gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin KEİ ile 2005-2023 yılları arası narenciye ithalat verileri vermiştir. Bazı yıllarda ithalat verilerine rastlanmamıştır. Aralarında ithalatı en fazla olan narenciye türü limon'dur. 2005'te 15.0 milyar dolar ve 2023'te 1 074.0 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. En düşük narenciye türü ise greyfurt'tur. Toplamda ise; Türkiye'nin KEİ ile yaptığı narenciye ithalatının en düşük olduğu yıl 2005'te 18.0 milyar dolar ve en yüksek olduğu yıl 2023'te 1 737.0 trilyon dolardır.

Grafik 7: Türkiye'nin KEİ ile Narenciye İthalatı (Milyar \$)

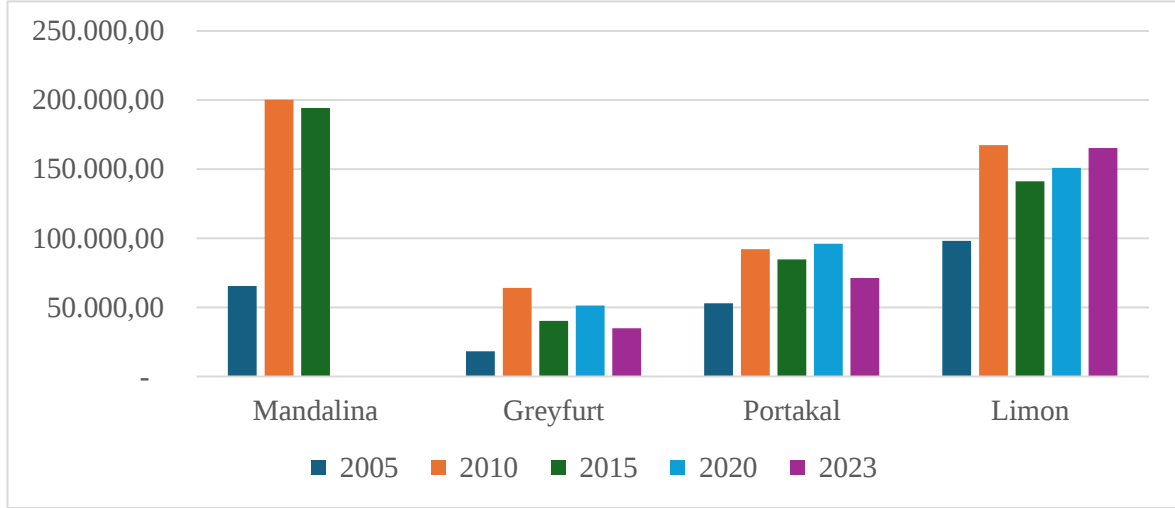
Kaynak: Trademap.org

2.4.2. Türkiye'nin KEİ'ye Narenciye İhracatı

Grafik 8'de lacivert renk 2005'i, turuncu renk 2010'u, yeşil renk 2015'i, açık mavi renk 2020'yi ve mor renk ise 2023'ü göstermektedir. Türkiye'nin KEİ ile narenciye ithalatında en yüksek ithalatı limon türünde en düşük ithalatı ise greyfurt türünde yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin KEİ'ye en fazla ihraç etmiş olduğu narenciye türü limon en az ihraç ettiği narenciye türü ise greyfurt'tur. 2005-2023 yılları arasında en yüksek ihracatın gerçekleştiği yıl 2010'da mandalina türünde 200.3 milyar dolardır. En düşük ihracatın gerçekleştiği yıl ise 2005'te greyfurt türünde 18.3 milyar dolardır. Toplam ihracata bakıldığında Türkiye'nin KEİ'ye yaptığı en yüksek ihracat yılı

2010'da 523.9 milyar dolardır. En düşük toplam ihracat yılı ise 2005'te 235 milyar dolardır. Grafik 8'de artış ve azalışlar daha net olarak görülmektedir.

Grafik 8: Türkiye'nin KEİ ile Narenciye İhracatı (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

2.5. KEİ'nin Narenciye Dış Ticaret Verileri (Milyar \$)

KEİ'nin 2005-2023 yılları arası narenciye dış ticaret verileri; ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi Tablo 6'da gösterilmiştir. KEİ'nin 2005 yılında ihracatı 542.9 milyar dolar iken 2023 yılında bu rakam 1 050.5 trilyon dolar artışla 1 593.4 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu da bize ihracatın 2005 yılından 2023 yılına kadar uzayan sürede %193 oranında artmış olduğu sonucunu verir.

KEİ'nin 2005 yılında ithalatı 711.4 milyar dolar iken 2023 yılında 1 238.7 trilyon dolar artışla 1 950.1 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu da bize ithalatın 2005 yılından 2023 yılına kadar uzayan sürede %174 oranında artmış olduğu sonucunu verir.

KEİ'nin 2005 yılında ihracatı 542.9 milyar dolar iken 2023 yılında bu rakam 1 050.5 trilyon dolar artışla 1 593.4 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu da bize ihracatın 2005 yılından 2023 yılına kadar uzayan sürede %193 oranında artmış olduğu sonucunu verir.

KEİ'nin 2005 yılında ithalatı 711.4 milyar dolar iken 2023 yılında 1 238.7 trilyon dolar artışla 1 950.1 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu da bize ithalatın 2005 yılından 2023 yılına kadar uzayan sürede %174 oranında artmış olduğu sonucunu verir.

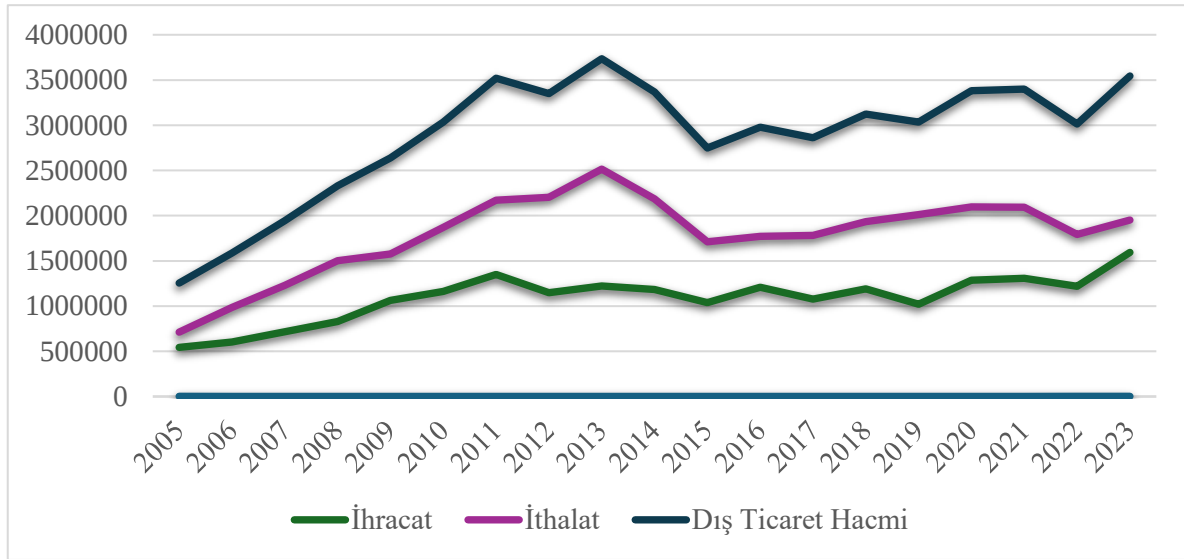
KEİ'nin 2005 yılında dış ticaret hacmi 1 254.4 trilyon dolardan, 2 289.2 trilyon dolar artışla 3 543.6 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu da bize dış ticaret hacminin 2005 yılından 2023 yılına kadar geçen sürede %182.5 oranında artmış olduğu sonucunu verir.

Tablo 6: KEİ'nin Narenciye Dış Ticaret Verileri (Milyar \$)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Dış Ticaret Hacmi (X+M)
2005	542.9	711.4	1 254.4
2006	604.1	983.3	1 587.3
2007	715.1	1 227.7	1 942.8
2008	829.0	1 500.2	2 329.2
2009	1 063.4	1 575.1	2 638.6
2010	1 162.1	1 871.3	3 033.4
2011	1 350.9	2 170.1	3 521.0
2012	1 147.2	2 203.6	3 350.8
2013	1 221.0	2 514.1	3 735.1
2014	1 184.0	2 183.5	3 367.5
2015	1 038.8	1 710.4	2 749.2
2016	1 206.4	1 771.9	2 978.4
2017	1 077.9	1 781.5	2 859.5
2018	1 190.2	1 932.7	3 122.9
2019	1 021.8	2 013.2	3 035.0
2020	1 286.3	2 094.9	3 381.3
2021	1 306.6	2 091.2	3 397.8
2022	1 218.1	1 793.7	3 011.9
2023	1 593.4	1 950.1	3 543.6

Kaynak: Trademap.org

Grafik 9: KEİ'nin Narenciye Dış Ticaret Verilerinin Yıllara Göre Dağılımı (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 9'da İhracat yeşil renk, İthalat mor renk ve Dış Ticaret Hacmi ise lacivert renk ile gösterilmiştir. KEİ'nin ihracatında 2005 ve 2023 yılları arasında artış trendinde olduğu görülmektedir. İthalatın ise 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2021 ve 2022 yılları arası önceki yıllara göre düşüşler olduğu görülse de ithalatın 2005 ve 2023 yılları arasında artış trendinde olduğu saptanmaktadır. Dış ticaret hacminin ise 2011 yılına kadar artan bir doğru şeklinde olduğu, 2011-2023 yılları arasında ise dalgalı seyir halinde olduğu görülmektedir.

2.6. Türkiye'nin ve Dünya'nın Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

2002-2023 dönemi kapsamında, Türkiye'nin ve Dünya'nın narenciye dış ticaret verileri ele alınarak incelenmiştir.

2.6.1. Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

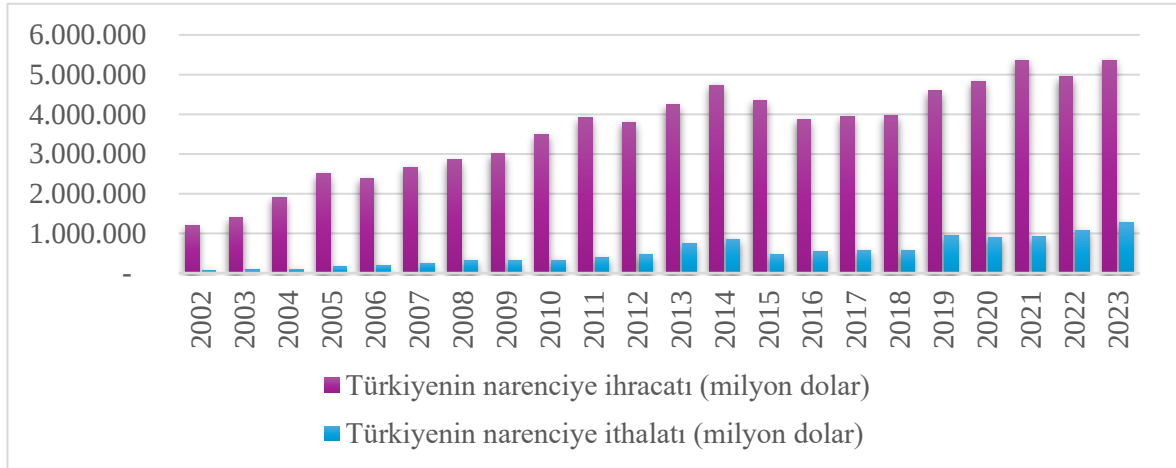
Türkiye'nin 2002-2023 yılları arasında toplam narenciye ticareti, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi ve ithalatın ihracatı karşılama oranları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

Yıllar	Türkiye'nin Narenciye İhracatı (X) (Milyar \$)	Türkiye'nin Narenciye İthalatı (M) (Milyar \$)	X+M	X-M	X/M
2002	1 192.8	65.1	1 258.0	1 127.7	18,3
2003	1 392.0	80.3	1 472.3	1 311.6	17,3
2004	1 902.5	99.1	2 001.6	1 803.4	19,2
2005	2 501.0	154.3	2 655.3	2 346.7	16,2
2006	2 388.3	190.0	2 578.3	2 198.3	12,6
2007	2 670.6	252.6	2 923.2	2 418.0	10,6
2008	2 855.3	319.2	3 174.5	2 536.1	8,9
2009	3 001.9	312.4	3 314.3	2 689.5	9,6
2010	3 490.9	315.1	3 806.0	3 175.7	11,1
2011	3 908.9	393.5	4 302.4	3 515.4	9,9
2012	3 806.4	457.2	4 263.6	3 349.2	8,3
2013	4 243.7	740.5	4 984.2	3 503.3	5,7
2014	4 730.5	857.3	5 587.8	3 873.2	5,5
2015	4 355.4	464.6	4 820.0	3 890.9	9,4
2016	3 873.9	540.8	4 414.6	3 333.1	7,2
2017	3 940.0	570.0	4 510.0	3 370.0	6,9
2018	3 960.6	562.8	4 523.4	3 397.8	7,0
2019	4 589.9	938.0	5 527.9	3 651.9	4,9
2020	4 830.4	904.0	5 734.4	3 926.4	5,3
2021	5 367.6	913.5	6 281.1	4 454.1	5,9
2022	4 943.7	1 073.6	6 017.3	3 870.1	4,6
2023	5 368.2	1 263.0	6 631.2	4 105.1	4,2

Kaynak: Trademap.org

Grafik 10: Türkiye'nin Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

Tablo 7 ve Grafik 10'a göre; Türkiye'nin 2002-2023 dönemine ait narenciye dış ticaret verileri yer almaktadır. İlk olarak Türkiye'nin narenciye ihracatı değerlendirildiğinde 2002'de 1 192.8 trilyon dolar ile başlayan ihracatın 2012 yılına kadar artarak devam ettiği ancak 2012 yılında 102.5 milyar dolar düştüğü ancak tekrardan 2015 yılına kadar arttığı 2015 ve 2016 yılları arası azaldığı, 2016 yılından sonra 2021 yılına kadar arttığı daha sonra tekrardan 2022 yılında azaldığı ve en son 2023 yılında 5 368.2 trilyon dolara ulaştığı görülmektedir. İthalatın ihracatı karşılama oranına bakılacak olursa en yüksek olduğu yıl 2004'te 19,2'lik bir oran olduğu en düşük ise 2023 yılında 4,2'lik bir oran gerçekleşmiştir. Diğer yıllara bakıldığında ise bu oranların sürekli bir artış ve azalış içerisinde olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin narenciye ithalatı değerlendirildiğinde, 2002 yılında 65.1 milyar dolar ile başlayan ithalatın 2014 yılına kadar atarak geldiği, 2015 yılında 392.7 milyar dolar azaldığı sonrasında 2018'de azalıp ve 2019 yılında arttığı ancak 2020 yılında tekrar azaldığı, sonrasında ise 2023 yılına kadar arttığı ve 2023 yılında 1 263.0 trilyon dolara ulaştığı görülmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi incelediğinde narenciye ticaretinde 2002'de 1 258.0 trilyon dolar iken, 2023 yılında 6 631.2 trilyon dolara çıkması dış ticaret hacminin artış trendinde olduğunu göstermektedir.

Dış ticaret dengeleri incelendiğinde, Türkiye'nin hiç dış ticaret açığı vermediği bunun aksine devamlı dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Tablo 7'deki verilere göre en düşük dış ticaret fazlasını 1 127.7 trilyon dolar ile 2002 yılında verdiği, en fazla dış ticaret fazlasını ise 4 454.1 trilyon dolar ile 2021 yılında verdiği gözlemlenmektedir.

İhracatın ithalatı karşılama oranları incelendiğinde; en yüksek değerlerin 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 ve 2010 yıllarında olduğu görülmüştür. En düşük değer ise 2023 yılında 4,2

oranında gerçekleşmiştir. Bu değerlere bakıldığında 2002 ve 2023 yılları arasında ihracatın ithalatı tam olarak karşıladığından söz edilemez.

2.6.2. Dünyanın Narenciye Ticareti (Milyar \$)

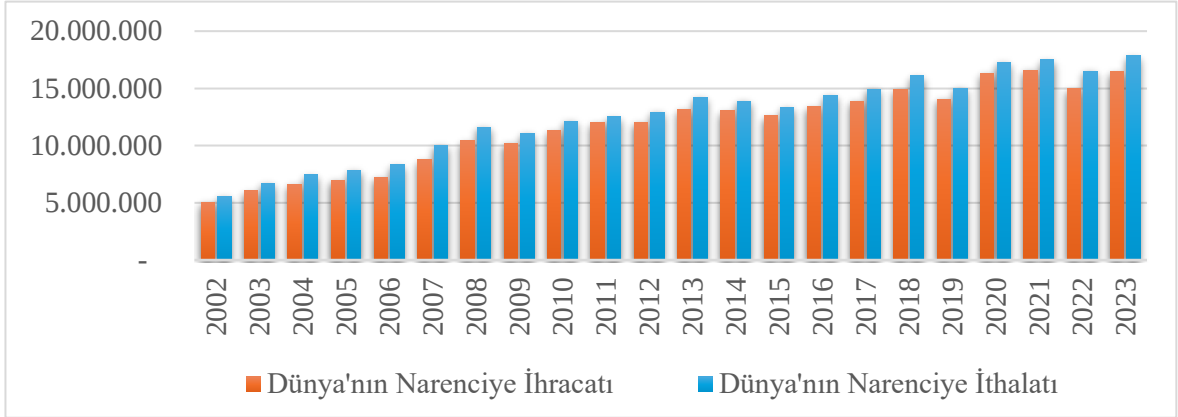
Dünya'nın 2002 ve 2023 yılları arasındaki toplam narenciye ticareti, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi ve ithalatın ihracatı karşılama oranları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Dünya'nın Narenciye Ticareti (Milyar \$)

Yıllar	Dünya'nın Narenciye İhracatı (X) (Milyar \$)	Dünya'nın Narenciye İthalatı (M) (Milyar \$)	X+M	X-M	X/M
2002	5 069.4	5 594.2	10 663.6	-524.9	0,90
2003	6 068.9	6 713.2	12 782.1	-644.3	0,90
2004	6 604.5	7 441.1	14 045.6	-836.6	0,89
2005	6 975.8	7 832.9	14 808.7	-857.0	0,89
2006	7 229.4	8 332.0	15 561.4	-1 102.6	0,87
2007	8 760.2	10 052.5	18 812.7	-1 292.3	0,87
2008	10 439.9	11 602.7	22 042.6	-1 162.7	0,90
2009	10 230.1	11 084.2	21 314.4	-854.1	0,92
2010	11 309.4	12 128.6	23 438.0	-819.2	0,93
2011	12 005.0	12 505.1	24 510.2	-500.1	0,96
2012	12 024.6	12 936.1	24 960.7	-911.5	0,93
2013	13 176.5	14 204.7	27 381.2	-1 028.2	0,93
2014	13 043.9	13 892.6	26 936.5	-848.7	0,94
2015	12 615.8	13 368.2	25 984.0	-752.3	0,94
2016	13 414.1	14 403.9	27 818.0	-989.7	0,93
2017	13 892.0	14 927.8	28 819.8	-1 035.7	0,93
2018	14 918.2	16 115.5	31 033.7	-1 197.3	0,92
2019	14 061.3	15 002.6	29 063.9	-941.3	0,94
2020	16 339.1	17 252.7	33 591.8	-913.6	0,95
2021	16 599.7	17 504.7	34 104.4	-905.1	0,95
2022	14 979.4	16 515.7	31 495.1	-1 536.3	0,90
2023	16 465.9	17 841.9	34 307.7	-1 376.0	0,92

Kaynak: Trademap.org

Grafik 11:Dünya'nın Narenciye Ticareti (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

Tablo 8 ve Grafik 11'e göre; 2002 ve 2023 yılları arasında Dünya'nın toplam narenciye ticareti verilmiştir. Bu verilere göre; Dünya'da en çok narenciye ihracatının 2021 yılında 16 599.7 trilyon dolar olduğu, en az ise 2002 yılında 5 069.4 trilyon dolar olduğu görülmektedir. Yine Dünya'da narenciye ithalatının en yüksek 2023 yılında 17 841.9 trilyon dolar olduğu, en az ise 2002 yılında 5 594.2 trilyon dolar olduğu saptanmıştır. Dünya'nın dış ticaret hacmi incelendiğinde; 2002 yılında 10 663.6 trilyon dolar iken 2023 yılında 34 307.7 trilyon dolara çıkması dış ticaret hacminin artış trendinde olduğunu göstermektedir. Dış ticaret dengesine bakıldığında; Dünya'da sürekli bir dış ticaret açığının olduğu görülmektedir. En fazla açığın olduğu yıl ise 2022 yılında -1 536.3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranları incelendiğinde; 2002 ve 2023 yılları arasında değerlerin 0,87 ile 0,96 arasında gidip geldiği bundan dolayı da ihracatın ithalatı karşılamadığı görülmektedir.

2.7. Türkiye'de Narenciye'nin Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı

Türkiye'nin 2002-2023 yılları arasındaki toplam narenciye dış ticareti içerisindeki payı Tablo 9'da sunulmuştur.

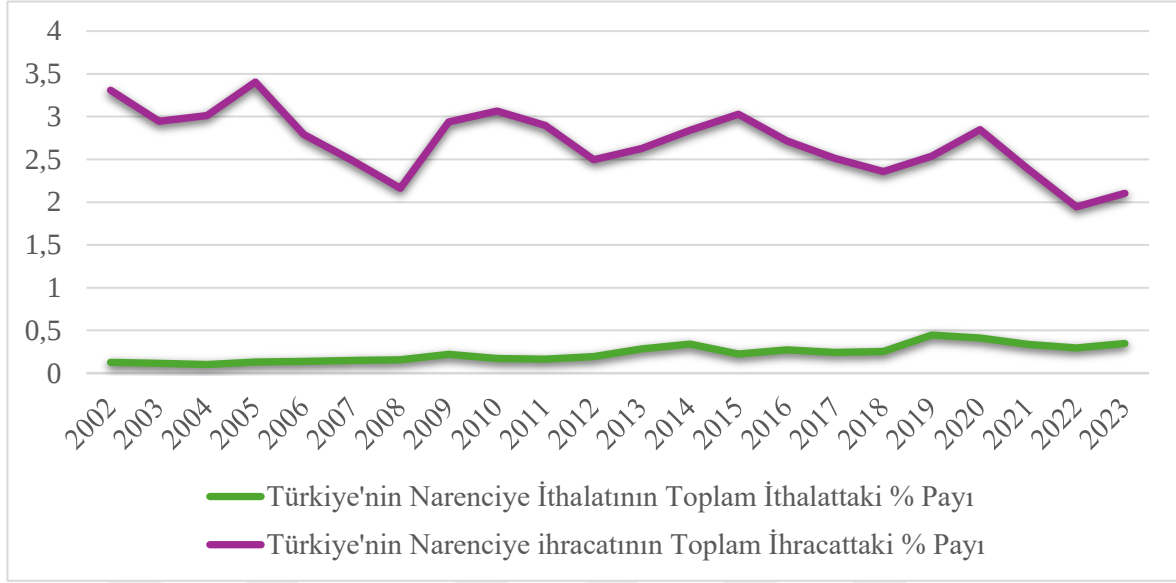
Tablo 9 ve Grafik 12'de yer alan veriler incelendiğinde; Türkiye'nin 21 yıllık narenciye ticaretinin toplam dış ticaret içindeki payları gösterilmektedir. Narenciye ihracatının toplam ihracat içindeki payları incelendiğinde, oranların 1,94 ile 3,40 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Narenciye ihracatının toplam ihracattaki payının en yüksek olduğu 2005 yılında 3,40 olup en düşük orana sahip olduğu yıl ise 2022 yılında 1,94'tür. Narenciye ithalatının toplam ithalat içerisinde yer alan payları incelendiğinde ise 2002 yılında 0,13 pay değeri ile başlayan 2023'te 0,35 pay değerine ulaşmış olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Türkiye’de Narenciye’nin Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı (Milyar \$)

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin Narenciye İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'nin Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin Narenciye İthalatının Toplam İthalattaki % Payı	Türkiye'nin Narenciye İhracatının Toplam İhracattaki % Payı
2002	51 550.1	36 059.1	65.1	1 192.8	0,13	3,31
2003	69 337.1	47 252.6	80.3	1 392.0	0,11	2,94
2004	97 537.6	63 167.1	99.1	1 902.5	0,10	3,01
2005	116 770.6	73 476.4	154.3	2 501.0	0,13	3,40
2006	139 571.7	85 534.5	190.0	2 388.3	0,14	2,79
2007	170 062.7	107 271.7	252.6	2 670.6	0,15	2,49
2008	201 963.6	132 027.2	319.2	2 855.3	0,16	2,16
2009	140 928.4	102 142.6	312.4	3 001.9	0,22	2,94
2010	185 544.3	113 883.2	315.1	3 490.9	0,17	3,06
2011	240 841.7	134 906.9	393.5	3 908.9	0,16	2,90
2012	236 545.1	152 461.7	457.2	3 806.4	0,19	2,50
2013	260 822.8	161 480.9	740.5	4 243.7	0,28	2,63
2014	251 142.4	166 504.9	857.3	4 730.5	0,34	2,84
2015	207 235.6	143 844.1	464.6	4 355.4	0,22	3,03
2016	198 601.9	142 606.2	540.8	3 873.9	0,27	2,72
2017	233 799.6	156 992.9	570.0	3 940.0	0,24	2,51
2018	223 046.9	167 923.9	562.8	3 960.6	0,25	2,36
2019	210 346.9	180 870.8	938.0	4 589.9	0,44	2,54
2020	219 514.4	169 657.9	904.0	4 830.4	0,41	2,85
2021	271 422.7	225 264.3	913.5	5 367.6	0,34	2,38
2022	363 711.0	254 171.9	1 073.6	4 943.7	0,29	1,94
2023	361 763.9	255 412.2	1 263.0	5 368.2	0,35	2,10

Kaynak: Trademap.org

Grafik 12: Türkiye’de Narenciye’nin Toplam Dış Ticaret İçindeki %’de Payı

Kaynak: Trademap.org

2.8. Türkiye’de Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

Türkiye’nin 2002 ve 2023 yılları arasında toplam narenciye ticareti ve kişi başına düşen narenciye ticareti Tablo 10’ da verilmiştir.

Tablo 10’da yer alan veriler incelendiğinde 2002 yılından 2023 yılına kadar olan Türkiye’nin narenciye ihracatı ve ithalatının ve Türkiye’de kişi başına düşen narenciye ihracat ve ithalat verileri sunulmuştur. Bu verilere göre; Türkiye’nin en yüksek ihracatı 2023 yılında 5 368.2 trilyon dolar en düşük ise 2002 yılında 1 192.8 trilyon dolardır. En yüksek ithalatı ise yine 2023 yılında 1 263.0 trilyon dolar en düşük ise 2002 yılında 65.1 milyar dolardır.

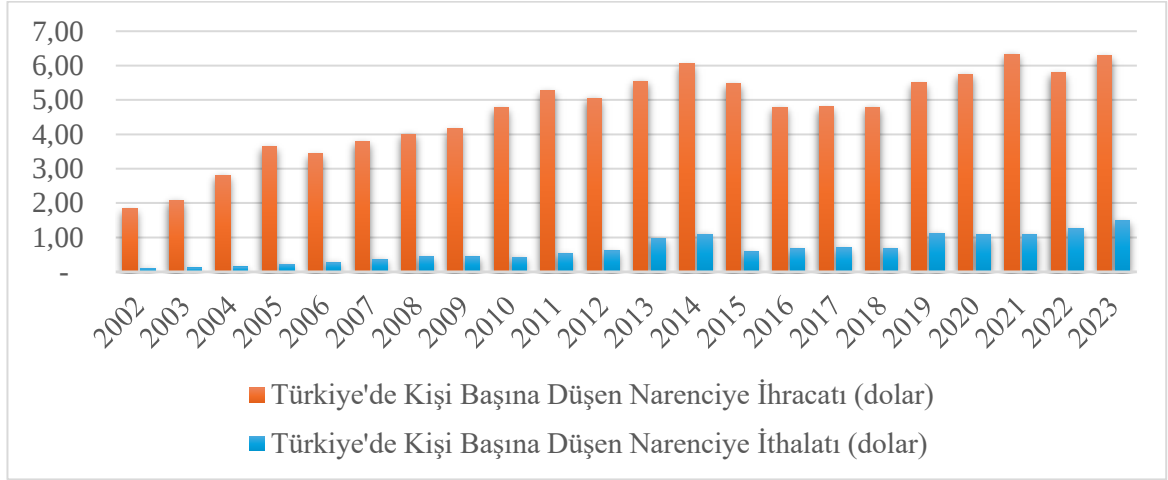
Grafik 13’e göre ise; Türkiye’de 2002 ve 2023yılları arasında kişi başına düşen narenciye ihracat ve ithalat verilerinin dağılımı sunulmuştur. Bu verilere göre ihracat ve ithalat verilerinin durağan olmayan bir artışa sahip olduğu; 2002 yılında ihracatın 1,83 iken 2023 yılında 6,29’a çıktığı, ithalatın ise 2002 yılında 0,10’dan 2023 yılında 1,48’e arttığı görülmektedir.

Tablo 10: Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

Yıllar	Türkiye'nin Nüfusu	Türkiye'nin Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin Narenciye İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'de Kişi Başına Düşen Narenciye İhracatı (\$)	Türkiye'de Kişi Başına Düşen Narenciye İthalatı (\$)
2002	65.022.300	1 192.8	65.1	1,83	0,10
2003	66.867.327	1 392.0	80.3	2,08	0,12
2004	67.785.075	1 902.5	99.1	2,81	0,15
2005	68.704.715	2 501.0	154.3	3,64	0,22
2006	69.601.333	2 388.3	190.0	3,43	0,27
2007	70.468.869	2 670.6	252.6	3,79	0,36
2008	71.320.726	2 855.3	319.2	4,00	0,45
2009	72.225.639	3 001.9	312.4	4,16	0,43
2010	73.195.345	3 490.9	315.1	4,77	0,43
2011	74.173.854	3 908.9	393.5	5,27	0,53
2012	75.277.439	3 806.4	457.2	5,06	0,61
2013	76.576.117	4 243.7	740.5	5,54	0,97
2014	78.112.073	4 730.5	857.3	6,06	1,10
2015	79.646.178	4 355.4	464.6	5,47	0,58
2016	81.019.394	3 873.9	540.8	4,78	0,67
2017	82.089.826	3 940.0	570.0	4,80	0,69
2018	82.809.304	3 960.6	562.8	4,78	0,68
2019	83.481.684	4 589.9	938.0	5,50	1,12
2020	84.135.428	4 830.4	904.0	5,74	1,07
2021	84.775.404	5 367.6	913.5	6,33	1,08
2022	85.341.241	4 943.7	1 073.6	5,79	1,26
2023	85.372.377	5 368.2	1 263.0	6,29	1,48

Kaynak: Trademap.org

Grafik 13: Kişi Başına Düşen Narenciye Dış Ticareti (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

2.9. Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı (Milyar \$)

Türkiye'nin; 2002-2023 dönemi kapsamında, KEİ'den Toplam İthalatı, KEİ'ye Toplam İhracatı, KEİ'den Narenciye İthalatı, KEİ'ye Narenciye İhracatı, Narenciye İthalatının Toplam İthalattaki Payı ve Narenciye İhracatının Toplam İhracattaki Payı, Tablo 11'de verilmiştir.

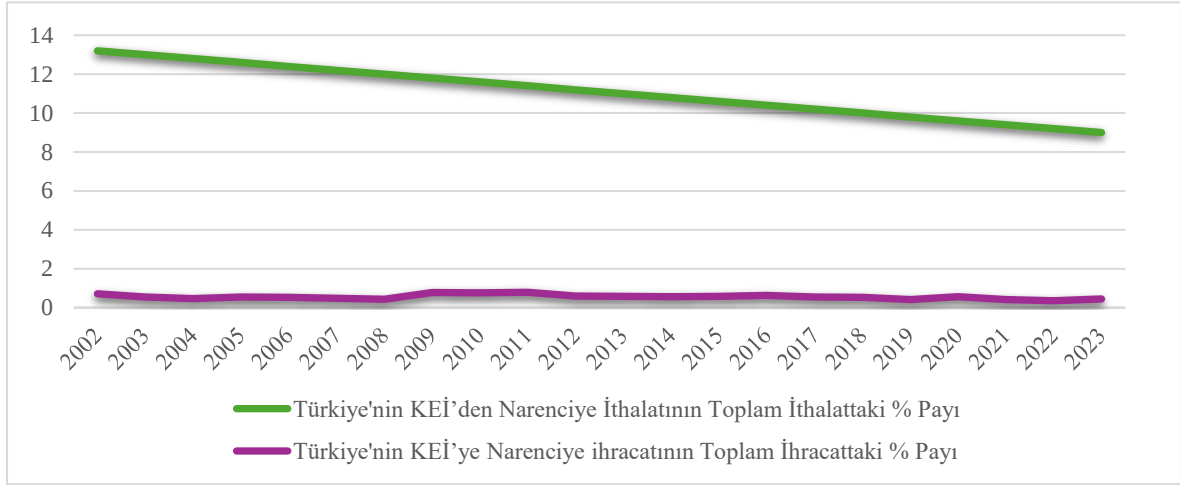
Tablo 11 ve Grafik 14'te yer alan veriler incelendiğinde; Türkiye'nin KEİ ile 21 yıllık narenciye ticaretinin toplam dış ticaret içindeki payları gösterilmektedir. Narenciye ihracatının toplam ihracat içindeki payları incelendiğinde, oranların 9,0 ile 13,2 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Narenciye ihracatının toplam ihracattaki payının en yüksek olduğu 2002 yılında 13,2 olup en düşük orana sahip olduğu yıl ise 2023 yılında 9,0'dır. Narenciye ithalatının toplam ithalat içerisinde yer alan payları incelendiğinde ise 2002 yılında 0,72 pay değeri ile başlayan 2023'te 0,44 pay değerine ulaşmış olduğu görülmektedir. Grafik 14'e bakıldığında ihracatın yıllar bazında değişkenliğin çok olmadığı ancak ithalattaki değişimin 2002'den 2023' azalan bir trend izlediği görülmektedir.

Tablo 11: Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı (Milyar \$)

Yıllar	Türkiye'nin KEİ'den Toplam İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'nin KEİ'ye Toplam İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin KEİ'den Narenciye İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'nin KEİ'ye Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin KEİ'den Narenciye İthalatının Toplam İthalattaki % Payı	Türkiye'nin KEİ'ye Narenciye ihracatının Toplam İhracattaki % Payı
2002	51 550.1	36 059.1	6.8	257.9	13,2	0,72
2003	69 337.1	47 252.5	9.0	259.4	13,0	0,55
2004	97 537.6	63 167.1	8.8	298.3	12,8	0,47
2005	116 770.6	73 476.4	15.1	404.8	12,6	0,55
2006	139 571.7	85 534.5	8.0	458.9	12,4	0,54
2007	170 062.7	107 271.7	14.6	514.6	12,2	0,48
2008	201 963.6	132 027.2	13.6	576.5	12,0	0,44
2009	140 928.4	102 142.6	12.7	788.6	11,8	0,77
2010	185 544.3	113 883.2	13.1	860.0	11,6	0,76
2011	240 841.7	134 906.9	18.2	1.065.2	11,4	0,79
2012	236 545.1	152 461.7	19.3	897.4	11,2	0,59
2013	260 822.8	161 480.9	20.0	932.9	11,0	0,58
2014	251 142.4	166 504.9	15.8	931.6	10,8	0,56
2015	207 235.6	143 844.1	19.7	829.9	10,6	0,58
2016	198 601.9	142 606.2	18.7	894.1	10,4	0,63
2017	233.799.6	156 992.9	20.6	852.9	10,2	0,54
2018	223 046.9	167 923.9	20.6	890.0	10,0	0,53
2019	210 346.9	180 870.8	22.9	752.4	9,8	0,42
2020	219 514.4	169 657.9	32.7	941.0	9,6	0,55
2021	271 422.7	225 264.3	32.6	933.7	9,4	0,41
2022	363 711.0	254 171.9	36.8	900.6	9,2	0,35
2023	361 763.9	255 412.2	54.0	1 124.1	9,0	0,44

Kaynak: Trademap.org

Grafik 14: Türkiye'nin KEİ ile olan Toplam Dış Ticareti İçerisindeki Narenciye Payı (Milyar \$)

Kaynak: Trademap.org

2.10. Türkiye'nin Narenciye Dış Ticaretinde Rekabet Gücü Hakkında Literatür Taraması

Bu bölümde, Türkiye'nin narenciye üzerine rekabet gücünü ölçmeye dair çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmüştür. Türkiye'nin narenciye sektörünün rekabet gücünü ölçmeye yönelik ilişkiyi analize tabi tutan ülke ve tarımsal ürün grupların rekabet gücü üzerine çalışılmış makale ve tezlerden özet bilgiler verilmektedir.

Aşık ve Ellibeş (2020), çalışmalarında 2009-2013 dönemleri kapsamında Türkiye, Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz arasındaki narenciye sektörünün rekabet gücünü ölçmek için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılarak inceleme yapmışlardır. Çalışma içerisinde Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi ve Vollrath'ın Rekabet Gücü endeksleri baz alınmıştır. Bu çalışmalarda yapılan analizler sonucunda Narenciye sektöründe Türkiye ve İspanya arasında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu kanısına varılırken, Yunanistan, Portekiz ve İtalya'nın narenciye sektöründe bir rekabet gücünün olmadığı sonucu çıkmıştır. Çalışma kapsamında baz alınan ülkeler içerisinde Türkiye, İspanya'dan sonra AB pazarı içerisinde belirli bir statüye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özözen (2023), 2000-2020 dönemini kapsayan çalışmasında Türkiye'nin narenciye sektöründeki rekabet gücünü karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve narenciye sektörünün rekabet gücünü belirlemek amacıyla Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksini hesaplamıştır. Bu çalışma kapsamında narenciye ürün türlerinden; portakal, limon, greyfurt ve mandalina alt ürün grupları araştırılmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin mandalina, limon ve greyfurt türlerinde güçlü; portakal türünde ise orta seviyede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Akay vd. (2023), 2001-2022 dönemini kapsayan çalışmalarında, Türkiye'nin yaş meyve ve sebze sektöründeki rekabet gücü endekslerini hesaplamışlardır. Bu araştırmada; "Önemli bir ihracat

üstünlüğüne sahip olan yaş meyve kolunun hangi ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir?” sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Bunun sonucunda incelenen ürünlerin pozitif TBI ve RSCA değerlerini taşıması olumlu bir gösterge olduğu görülmüştür. Ancak incelenen dönemde RSCA değeri yalnızca elma için artış göstermiştir. Diğer ürünlerden olan mandalina ve yaş üzüm için RSCA değerleri azalışa sahip olurken, şeftali için kayda değer bir sonuca rastlanılmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kadanalı (2019), 2001-2016 dönemini kapsayan çalışmasında, küresel piyasada rekabet gücünün analizinin hesaplanması hedeflenmiştir. Rekabet gücünü ölçebilmek için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler; Balassa, Grubel-Loyd ve Net İhracat Endeksleri ele alınmıştır. Bu hesaplamalar dahilinde; 2001-2016 yılları arasında Türkiye’nin turuncgiller ürün grubu içerisinde Dünya ülkelerine nazaran güçlü bir rekabet gücüne ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çoban vd. (2010), çalışmalarında 1996-2007 dönemi kapsamında Türkiye’nin Tarım sektörünün AB ülkelerine karşı rekabet gücünü analiz etmek istemişlerdir. Çalışma da Balassa tarafından ortaya atılan AKÜ endeksinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’nin dış ticaretinde öne çıkan bitkisel ve hayvansal ürün grupları saptanarak, ekonomik bulgular ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre tarımsal ürün grubunda yüksek rekabet gücüne sahip olan ülkeler bazında Kıbrıs, Macaristan ve Yunanistan’ın ardından bunları takiben Türkiye’nin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özdemir ve Köseahyaoğlu (2018), çalışmalarında 2001-2016 dönemi kapsamında Türkiye’nin ihracatında önderlik yaptığı üç stratejik tarım ürününün ölçülmesi için rekabet gücü, Balassa ve Vollraht’ın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksleri baz alınarak ölçülmüştür. Hesaplamalar sonucunda Türkiye’nin söz edilen ürünlerdeki rekabet gücü, ihracat dünya tertibinde ön sırada yer alan dört ülke ile karşılaştırılmış ve ele geçen sonuçlar ölçülmüştür. Endeks sonuçlarına göre; Türkiye’nin kayısı ürününde güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe, zeytinyağının ise zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tatar (2020), çalışmasında 2010-2019 dönemini içerisine alan Türkiye ve seçilmiş olan sınır komşuları arasındaki sebze ve meyve ürün gruplarını karşılaştırmalı üstünlük analizlerine tabii tutmuştur. İncelemeler iki haneli sektör bazında yapılmıştır. Analiz sonucunda, Türkiye’nin en fazla avantaja sahip olduğu sektörün, dış ticaret rekabet gücü kapsamında Türkiye-Suriye için SITC 57 kodlu (Taze/kuru meyve ve kabuklu kuruyemişler) sektörü kapsadığı, en fazla dezavantaja sahip olduğu grup ise Türkiye-Gürcistan SITC 54 (sebzeler ve kuru baklagiller vb.) kodlu sektör olduğu tespit edilmiştir.

Yalçın ve Bakan (2021), çalışmalarında 2005-2018 dönemini ele almışlardır. Çalışmada Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksinden faydalanmışlardır. Bu çalışmanın

amacı; 97 tane ürün topluluğun içerisinde rekabet gücünü ortaya çıkarmak ve Türkiye'nin en fazla ihracat yapmış olduğu 10 ülke bazında ticaret hacimleri kıyaslanmak istenmiştir. Analizde kullanılan veriler, Trademap veri tabanından alınmış olup ölçülmeye tabi tutulmuştur. Sonuç olarak; 97 tane ürün grubu içerisinde Türkiye, yaklaşık olarak 42 tane ürün içerisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, bu ürün grubu dahilinde 19 adet ürün bazında ise rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gül Dilek ve Tipi (2022), çalışmalarında 2000-2020 döneminde Türkiye'nin narenciye sektöründeki rekabet gücünü ölçmek, ihracatta önemli olan ülkelerle birlikte karşılaştırmalı analizlerini hesaplamak istemişlerdir. İhracat Piyasa Payı (İPP) ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ) endeksleri, rekabet gücünü incelemek için ele alınmıştır. Sonuç olarak; Türkiye, önemli ihracat ülkelerine nazaran narenciye ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu halde, ihracat yaparken ülke sayısı sınırlı halde olup gelişmiş dünya ülkelerinin pazarlarında yer alamamaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmak için ihracatta ihtisaslaşması ve ürün türlerinin fazlalaştırması konusunda üreticilerin daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiğinin sonucuna ulaşmışlardır.

Peker (2016), çalışmasında 2001-2023 dönemini ele almış, Türkiye'de tarım sektörünün gücünü yükseltmeyi ön plan dahilinde tutarak, Türkiye'nin AB (Avrupa Birliği) piyasası karşısındaki hububat-baklagil ürün grubunda rekabet gücünü ortaya koymak ve dönemle alakalı bir tahmin ortaya konulması hedeflenmiştir. Analizin sonucunda, Türkiye, AB (Avrupa Birliği) pazarı muvacehesinde yüksek rekabet gücüne sahip olduğu ürün türleri içerisinde mercimek ve nohut olurken; mısır, buğday ve kuru fasulye gibi ürün türleri içerisinde ise rekabet gücünün düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eruryur (2019), çalışmasında 2007-2017 dönemlerinde Türk tarımının, AB ile olan rekabet gücünün hesaplanmasını amaçlamıştır. Yöntem olarak Balassa'nın RCA-Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi ve Volltraht'ın RXA Görelî İhracat Üstünlüğü-Görelî Dış Ticaret Üstünlüğü ve RC-Açıklanmış Rekabetçilik hesaplama yöntemleri ile rekabet gücü ölçülmek istenmiştir. Analiz sonucunda; dış ticarete Türk tarım sektörünün rekabet gücünün yapılan hesaplamalar ile istenilen seviyede olmadığı anlaşılmıştır. Sektörde tarımın rekabet gücünü artışa geçirmek için doğru metotların ve önlemlerin alınması gerektiğini tespit etmiştir.

Süygün (2021), çalışmasında 2001-2020 dönemini incelemiş, analizinin temel amacı ise; Türkiye'nin dünya pazarında taze ve kuru kayısı sektöründeki rekabet gücünün ölçülmesini planlamıştır. Araştırma yöntemi olarak Balassa'nın Araştırmalı Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi, Vollrath'ın Nispi İhracat Avantaj Endeksi (RXA), Nispi Ticaret Avantajı Endeksi (RTA) ve Açıklanmış Rekabetçilik Endeksi (RC) yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, ele alınan taze ve kuru kayısı sektöründe uluslararası düzeyde Türkiye'nin rekabet gücünün fazla olduğuna ancak;

genel kapsamda kuru kayısının taze kayısı karşısında rekabet gücünün yüksek olduğu lakin yapılan analiz dönemi kapsamında ise taze kayısının, kuru kayısı karşısında rekabet gücünün yüksek olduğu, kuru kayısının ise rekabet gücünün azaldığını tespit etmiştir.

Erkan vd. (2015), 1993-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında, Türkiye'nin ihracatı içerisinde yer alan, sebze ve alt ürün gruplarının karşılaştırmalı üstünlük seviyeleri arasındaki değişiklikleri belirlemek amaçlanmıştır. Yöntem olarak Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi ele alınmıştır. Sonuç olarak; Türkiye'nin Küresel piyasada sebze ve alt ürün gruplarının önemli ölçüde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğuna lakin son dönemlerde rekabet gücünde (karşılaştırmalı üstünlüğünde) azalış trendine geçtiği sonucuna ulaşmışlardır.

Miral (2006), çalışmasında 1994-2005 dönemini ele almış ve Türkiye'nin, Avrupa Birliği karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü yaş meyve ve sektör bazında ölçmeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak çalışmada Balassa (AKÜ2) ve Vollrath'ın ölçüm endeksleri kullanılmıştır. Balassa'nın devamı niteliğinde olan Vollrath ölçüm endeksi, analizde AKÜ6, AKÜ7 ve AKÜ8 olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak; Türkiye'nin, Avrupa Birliği karşısında karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu, özellikle narenciye, greyfurt ve ceviz ürün bazında AKÜ endeksinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Aydın ve Bashimov (2018), çalışmalarında 2002-2015 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın amacı; MINT ülkelerinin (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) tarım sektöründeki karşılaştırmalı üstünlükleri ve uzmanlaşma seviyeleri analiz edilmek istenmiştir. Yöntem olarak Armonize Mal Tanım ve Kodlama sistemi tercih edilmiştir. Sonuç olarak; Türkiye'nin yaş meyveler ve değirmencilik, Meksika ve Nijerya'nın ise yaş sebzeler ve kakao sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Eroğlu ve Özdamar (2005), çalışmalarında 1990-2003 dönemini ele almışlardır. Çalışmanın amacı; Türk beyaz eşya sektörünün, Türkiye ekonomisi içerisindeki milli ve sektörel bazda Avrupa Birliği ve dünya ile bir rekabet gücünün var olup olmadığını ölçmek istenmiştir. Yöntem olarak Balasaa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi ele alınmış olup, bu hesaplanan AKÜ değeri sonucunda Türkiye'nin, Avrupa Birliği ve dünya bazında beyaz eşya sektörünün rekabet gücünün giderek artış trendi göstermekte olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şahin (2016), çalışmasında 2000-2013 dönemini ele almıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye ve Çin'in sektörel olarak rekabet gücünün karşılaştırmalı ölçülmesi planlanmıştır. Sektör bazın da ise elektrik elektronik endüstrisi, tekstil ve hazır giyim endüstrisi ve kimyasal ürün endüstrisi ön planda tutulmuştur. Yöntem olarak Balasaa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak; Türkiye ve Çin'in tekstil ve hazır giyim endüstrisinde rekabet gücünün

yüksek olduğu, Çin'in elektrik elektronik endüstrisinde rekabet gücünün yüksek olduğu ancak her iki ülkenin de kimyasal ürün endüstrisinde rekabet güçlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Şahin (2015), 1992-2013 dönemleri arasındaki çalışmada Türkiye ve BRIC ülkelerinin faktör yoğunluğuna göre ihracat yapıları hesaplanmıştır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi yöntemi kullanılmıştır. Analizde öncelikle; Türkiye, Çin ve Hindistan'ın faktör yoğunluğunun emek yoğun mallardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Brezilya'nın faktör yoğunluğu, sermaye yoğun mallar ve hammadde yoğun mallardan oluşmaktadır. Rusya'nın faktör yoğunluğu, hammadde yoğun mallardan oluşmaktadır. Çalışmada ikinci olarak Türkiye, Çin ve Hindistan'ın emek yoğun mallarda rekabet gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir. Rusya'da emek yoğun malların rekabet gücünün düşük olduğu, Brezilya'da ise emek yoğun malların rekabet gücünün Rusya'ya göre yüksek ancak diğer ülkelere göre düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altuntaş (2021), 2014-2020 dönemini kapsayan çalışmada; Türkiye'nin önemli ihracat ve üretim sektörlerinden biri olan otomotiv endüstrisinin rekabet gücünü ölçülmesi amaçlanmıştır. Analizde, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Türkiye'nin otomotiv endüstri sektöründe AKÜ değerinin birden büyük çıktığı dolayısıyla dünya otomotiv sektöründe rekabet üstünlüğüne sahip olduğunun sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve Erdem (2023), çalışmalarında 2001-2021 yılları arası döneme ait dış ticaret verileri kullanılmışlardır. Analizde, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Nispi İhracat Avantajı Endeksi (RXA) endeksleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı; literatürde kabul gören iki farklı rekabet gücü ölçüm yöntemi ile Türkiye'nin uluslararası rekabet piyasasında mevcut konumu itibarıyla dış ticaret performans düzeyinin belirlenmesi ve yorumlanması hedeflenmiştir. Araştırma konusu olarak; Türkiye'nin ithalat ve ihracatında ilk 20 sırada bulunan ürün grupları ele alınmıştır. Analizin sonucunda; yapılan endeks hesaplamaları sonrasında elde edilen bulgular neticesinde, Türkiye'nin dış ticari faaliyetlerinin rekabet gücü üzerine olumlu katkıda bulunan ürün grupları üzerinden yapıldığı fakat dış ticaret rakamlarının oldukça fazla olduğu gözlemlenen birkaç ürün gruplarında ise rekabet gücüne herhangi bir katkı bulunmadığını ortaya koyan endeks değerlerine ulaşılmıştır.

Çeştepe (2012), 1999-2009 dönemini ele aldığı çalışmada; Türkiye'nin ortak kültürel ve tarihi kombinasyonları olan çeşitli Ortadoğu ülkeleriyle olan ticari yapısı incelenmek istenmiştir. Yöntem olarak; Grubel-LIyod ve Balassa endeksleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda; Ortadoğu ülkeleriyle Türkiye'nin dış ticaretinin arttığı, bu ticarete endüstri içi ticaret düzeyinin genel olarak düşük, işlenmiş mallarda ise nispeten yüksek olduğu ve Türkiye'nin birkaç mal grubu dışında bahsi geçen ülke grubuna göre rekabet gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaretinin artması için, rekabet gücüne sahip olduğu sermaye yoğun malların ihracatına daha fazla önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.11. Dünya'nın Narenciye ve Rekabet Gücü Arasındaki İlişki ile İlgili Literatür Taraması

Dünya'nın narenciye üzerine rekabet gücünü ölçmeye dair çalışmalar incelenmiş ve narenciye sektörünün rekabet gücünü ölçmeye yönelik ilişkiyi analize tabi tutan ülke ve tarımsal ürün grupların rekabet gücü üzerine çalışılmış makale ve tezlerden özet bilgiler verilmektedir.

Ishchukova ve Smutka (2013), çalışmalarında 1998-2010 döneminde Rusya'nın dış ticaretinde tarımsal ürünlerdeki uzmanlaşma konusunun karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmek istenmiştir. Analizde Balassa, Volltrah ve Lafay endeksleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; bölgelere göre kullanılan Lafay endeksi ile birincil ürünler ve işlenmiş ürünler analize tabi tutulmuş, birincil ürünler AB ve Asya ülkelerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, işlenmiş ürünlerin Amerika ve Bağımsız Devletler Topluluğunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bashimow (2017), çalışmasında, Türkiye'nin 2002-2015 dönemini kapsayan tarım ve gıda ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü ortaya koymak için Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Ticaret Dengesini baz alarak bir analiz yapılmak istenmiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin 24 ürün grubundan 11'inde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu yine Ticaret Dengesi endeks değerlerine göre de 11 ürün grubunda net ihracatçı ülke konumunda olduğu ancak 4 ürün grubunda ise net ithalatçı ülke seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bashimov (2016), bu çalışmasında 2001-2013 dönemlerinde Rusya'nın tarım ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü saptamak istemiştir. Yöntem olarak Balassa'nın Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksinden faydalanmıştır. Araştırmada HS (Uyumlaştırılmış mal tanım ve kod sistemi) baz alınmış olup Rusya'nın HS 03,10,14,15,18 ve 24 kodlu ürün grupları içerisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Torayeh (2013), 1998-2010 dönemini kapsayan bu çalışmasında; Mısır'ın tarımsal ürün ihracatının Avrupa Birliği (AB) pazarındaki ihracat gücünü incelemeyi amaçlamıştır. Analizde, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) endeksleri yöntem olarak kullanılmıştır. Çalışmada AB'nin, Mısır'ın tarımsal ticaretine karşı uyguladığı kısıtlamaların Mısır'ın tarımsal ihracatı üzerinde yarattığı etkilerden bahsedilmiştir. Sonuç olarak; Mısır'ın, AB'nin çoğunluğunda meyve sebze ürün türünde rekabet gücünün olmadığına, sadece bazı AB ülkesinde rekabet gücüne sahip olduğu tespit etmiştir.

Bhattacharyya (2012), çalışmasında Hindistan'ın; AB, Asya ve Kuzey Amerika (ABD ve Kanada) pazarlarında meyve-sebze ve çiçek ticaretinin ölçülmesi ve bunların Güney Doğu Asya ülkeleri kapsamında karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olup olmadığının ölçülmesini planlamıştır. Yöntem olarak, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünler Endeksi ve Karşılaştırmalı İhracatı Performansı

(CEP) endeksleri kullanılmıştır. Sonuç olarak; Hindistan'ın meyve-sebze ticaretinde, AB pazarlarında oldukça yüksek bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ancak çiçek ticaretinde ise durumun böyle olmadığı tespit edilmiştir.

Ishchukova ve Smutka (2013), 1998-2010 dönemi kapsamındaki çalışmasında, Rus tarım ürünleri ve gıda maddelerine ilişkin dış ticarete ortaya çıkan karşılaştırmalı üstünlükleri incelemeyi ve Rus tarımının uzmanlaşmasını ve rekabetçi performansını analiz etmeyi amaçlamıştır. Yöntem olarak; Balassa'nın AKÜ endeksi ile Vollrath ve Lafay endeksleri kullanılmıştır. Bu analiz sonucunda AKÜ endeksine göre; buğday, arpa, buğday kepeği ve tahıl müstahzarları gibi ürünlerde istikrarlı bir karşılaştırmalı üstünlük sağladığı, Vollrath endeksine göre; rekabet avantajını ortaya koyan ürün sayısının dönem boyunca istikrarlı şekilde arttığı ve en son Lafay endeksine göre de; Rusya'nın coğrafi konumu dolayısıyla ve iyi ticari ilişkileri nedeniyle BDT ülkeleri (Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya ve Tacikistan) ve Asya ülkeleri ile karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Pilinkiene (2014), çalışmasında 1998-2012 döneminde Baltık Devletlerinde (Litvanya, Letonya ve Estonya) ortaya çıkan karşılaştırmalı üstünlük endekslerini kullanarak küresel rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamıştır. Analiz sonucunda; Baltık Devletleri'nin küreselleşmesinin etkileri ve diğer gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan artan rekabet nedeniyle, rekabet güçlerini kaybedebileceğini; Litvanya, Letonya ve Estonya'nın uluslararası rekabet gücünün arttırabilmeleri için, kamu sektöründe yenilikler yapılmasına, iş ve yatırım koşullarının iyileştirilmesine, iş gücü piyasasında esnekliğin ve verimliliğin sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Miyarkolaie vd. (2013), çalışmalarında 2001-2009 dönemi kapsamında, Türkiye ve İran arasındaki tekstil ve hazır giyim endüstrisini ele almışlardır. Yöntem olarak; Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılmıştır. AKÜ endeksi sonuçlarına göre; İki ülkenin de aynı ticaret pazarlarında yer alması, Türkiye'nin rekabet avantajının yüksek olması ve İran'ın ise rekabet avantajının düşük olması neticesinde; Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunun, İran'ın ise zayıf bir rekabet gücü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Abtew (2015), çalışmasında 2003-2014 dönemini ele almıştır. Analizin amacı; Seçilen Afrika ülkelerindeki (Etiyopya, Mısır, Kenya, Uganda, Tanzanya ve Nijerya), ayakkabı sektöründe ortaya çıkan karşılaştırmalı üstünlüklerin canlılığı incelemek istenmiştir. Balassa'nın AKÜ endeksi, iki basamaklı uyumlaştırılmış sistem kodu 64 ve ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri arasındaki farklılıkları test etmek için ANOVA VE Scheffe Post Hoc çoklu karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak; Etiyopya, Uganda ve Kenya'da güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük sağlandığı, Mısır, Nijerya ve Tanzanya'da ise karşılaştırmalı üstünlüklerin olmadığı tespit edilmiştir.

Tripa vd. (2016), çalışmalarında 1990-2014 dönemini incelemeye almışlardır. Çalışmanın amacı; Romanya'nın, Küresel Pazar içerisindeki tekstil ve giyim endüstrisinin, rekabet gücü analiz

edilmek istenmiştir. Yöntem olarak, Balassa'nın AKÜ endeksi, Vollrath ve Lafay endekslerinin hepsi kullanılmıştır. Buna göre tüm endeks verilerinin sonuca göre; Romanya'nın tekstil ürünlerinde 2003 yılına kadar rekabet gücünün yüksek olduğu bu yıldan sonra ise istikrarlı bir şekilde azalış sergilediği görülmüştür. AKÜ endeksine göre ise; Romanya'nın tekstil ürünlerinde 2003 yılından bu yana karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sonucu çıkmıştır.

Suntharalingam vd. (2011), çalışmalarında; Malezya'nın tropikal meyvelerinin (karpuz, papaya gibi) diğer ihracatçılar karşısındaki rekabetçi konumunu ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Analizde yöntem olarak; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) endeksleri kullanılmıştır. Sonuç olarak; RCA endeksi, Malezyanın uluslararası karpuz pazarında Taylan, Endonezya, Filipinler, Singapur, Çin ve Hindistan'a göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. CEP endeksine göre de Malezya'nın Singapur ve Hong Kong'a karpuz ve papaya ihracatında rekabetçi ülke konumunda olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Marconi (2012), çalışmasında 1996-2006 dönemini incelemiştir. Çalışmanın amacı; Çin'le birlikte 14 Avrupa Birliği ülkesi çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmada ikili ticaret, hava kirliliği ve çevre konusunda, ortaya çıkabilecek maliyetler de dikkate alınarak ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri hesaplanmak istenmiştir. Hesaplamalarda Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak AKÜ endeksine göre; bazı Avrupa Birliği ülkelerinin, Çin'e göre su ve hava kirlüten endüstrilerde rekabet güçlerini korudukları ancak temiz endüstrilerde ise rekabet güçlerinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Batra ve Khan (2005), çalışmalarında 2000-2003 yılları arasını ele almış; Çin ve Hindistan'ın ekonomilerinin faktör yoğunluğunu incelemeyi amaçlamışlardır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi yöntem olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak; her iki ülkenin de bazı mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olurken bazı mallarda ise dezavantaja sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Hindistan pamuk sektöründe karşılaştırmalı üstünlük, Çin'in ise tekstil alanında karşılaştırmalı üstünlük sağladığı görülmüştür. Hindistan'ın tarım sektöründe, Çin'in ise makine, teçhizat, kimyasallar, nükleer reaktörle ve plastik imalatında rekabet avantajına sahip olduğu sonucu çıkmıştır.

Fertő ve Hubbard (2003), çalışmalarında 1992-1998 dönemi arası Macar tarımının ve gıda ticaretinin Avrupa Birliği ile arasındaki rekabet gücünün incelenmesi amaçlanmıştır. Balassa'nın karşılaştırmalı üstünlük endeksi ile hesaplamalar yapılmıştır. Bu tahıl ve mahsullerde rekabet gücünü ölçebilmek için fiyat ve maliyete dayalı yaklaşımlar kullanılmıştır. Macaristan'ın tarımsal gıda ürününde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; RCA endekslerinin, ikili bir ölçü olarak baz alındığında, AKÜ endeksinde ortaya çıkan sonuçlar ile karşılaştırmalı üstünlük seviyesinde bir zayıflama olduğuna dair kanıtlar olmasına rağmen, geçiş döneminde AKÜ değerlerinin şaşırtıcı bir şekilde sabit kaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Amighini (2004), çalışmasında 1991-2001 dönemi kapsamında Çin'in nitelikli işgücü, niteliksiz işgücü ve teknoloji yoğun üretim alanlarındaki rekabet gücünü ve karşılaştırmalı üstünlüğünün ölçülmesi amaçlanmıştır. Yöntem olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi kullanılmıştır. Sonuç olarak; Çin'in niteliksiz işgücü ile üretilen malların ticaretinde rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Abbas ve Waheed (2017), çalışmalarında 2003-2014 dönemini analiz etmişlerdir. Analizde; Pakistan'ın ticaretindeki rekabet gücünü ve karşılaştırmalı üstünlüklerini hesaplamak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; Pakistan'ın pamuk, tahıllar, ham deri ve meyvelerde diğer gruplara nazaran karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hesaplanan AKÜ değerlerinin 54.4 ile en yüksek ham pamuk grubunda, imalat sektörün de ise RCA'sı 54.8 ile en yüksek tekstil grubunda saptanmıştır. RCA'nın sermaye yoğun endüstrilerde, yüksek bir dezavantaj gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kocaefe (2023), çalışmasında 1996-2022 döneminde Türkiye'nin rekabet gücünü, AKÜ endeksi yöntemiyle incelemeyi amaçlamıştır. Endeks hesaplamaları, malların faktör yoğunluklarına göre ayrılmasına (SITC.Rev.3) dayalıdır. Çalışma; Almanya, Brezilya ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile 3 bölge üzerinden yapılmıştır. Sonuç olarak; Türkiye, hammadde ve emek yoğun sanayilerde Almanya'ya göre rekabet avantajı, sermaye yoğun sanayilerde ve taklit edilmesi kolay ve zor olan (AR-GE) yoğun sanayilerde rekabet dezavantajlıdır. Brezilya ile Türkiye arasında ise; emek yoğun sanayilerde rekabet avantajı, hammadde ve imalat sanayilerinde rekabet dezavantajlıdır. Kalan tüm başlıklarda ise genel bir rekabet avantajı vardır. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) karşılaştırmasında ise; Türkiye, mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtımdan elde edilen ürünler istisna olmak üzere, tüm ham madde yoğun sektörlerde, Emek yoğun ve Sermaye yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye ve Dünya kapsamında yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde birçok ülke ve ülke gruplarının birden fazla sektörü kapsayan, özellikle bu çalışma kapsamın da tarımsal ürün, narenciye ve rekabet gücünü analiz eden çalışmalara rastlanılmıştır. Ayrıca bazı literatür çalışmalarında, Lafay endeksinin, Mint ülkelerinin (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye), Vollraht'ın ölçüm endeksinin, RCA, RXA, RTA ve RC yöntemlerinin birlikte kullanıldığı analizler görülmüş ve rekabet gücü ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmalarda ele alınan dönemler genellikle 2001-2023 yılları arasındaki veriler olup genellikle rekabet gücünün ölçebilmek için; Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında; Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) kullanılmış olup, KEİ ülkelerinin rekabet güçleri ölçülmüştür. Bununla beraber literatürdeki boşluklara dikkat çekilip olası eksikliklere katkı sunulması hedeflenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ VE YAKLAŞIMLARI

Bu bölümde; 2002-2023 dönemi kapsamında KEİ ülkelerinin (Türkiye, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Yunanistan, Ermenistan, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Ukrayna, Romanya ve Moldova) Narenciye Ticaretindeki Rekabet Gücü ve Türkiye ile Narenciye Ticareti araştırılmıştır. KEİ'nin rekabet gücü, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılarak hesaplanmış, grafik ve tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Tablolar, Ekler kısmında detaylı olarak verilmiştir.

3.1. Rekabet Gücünün Ölçülmesi

Rekabetçilik kavramı, rekabetle karşı karşıya olma ve uluslararası rekabetle yüzleşirken başarılı olma becerisi olarak tanımlanmaktadır. Rekabetçilik, dünya düzeyinde talep ihtiyaçlarını (fiyat, kalite, miktar vb. gibi) karşılayan ve aynı zamanda firmanın gelişmesi ve büyüebilmesi için kar sağlayan ürünlerin ticaretini yapabilme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır (Turi vd., 2014).

Türk Dil Kurumu'na göre rekabet: Aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, rakiplik, yarışma yarış anlamına gelirken ekonomik anlamda ise rekabet; ticarete üstünlük kazanma çabası, yarış, yarışma anlamlarına gelmektedir (TDK, 2025).

Rekabet gücü kavramına dair yapılan en kolay ve en anlaşılır tanımlamaların firma seviyelerinde açıklandığı görülmektedir. Rekabet gücüne sahip olan bir firmanın, benzer ürünlerini rakiplerine kıyasla daha minimal bir maliyetle ve daha yüksek kalitede üretebilen bu sebeple de daha fazla gelişip daha çok kar elde edebilme kapasitesine sahip olan firmadır (Gökmenoğlu vd., 2012: 5).

3.2. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ)

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi kavramını ilk olarak Liesner (1958) ortaya çıkarmış sonrasında ise Balassa (1965) tarafından endeks daha farklı düzeylerde yeniden vurgulanarak Balassa endeksi şeklinde tanımlanmıştır. AKÜ endeksi; bir ülkenin ihracat sektöründeki ürünlerde güçlü veya zayıf olup olmadıklarını belirlemek için kullanılmaktadır (Aiginger, 2000: 20).

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler teorisi adı altında ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını belirlemek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlardan Balassa endeksi en güncel ve en çok tercih edilen bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu endeks, diğer ülkelere göre üretilen veya ihraç edilen malları veya her bir iş kolunda çalıştırılan kişilerin sayılarını dikkate almaktadır (Balassa 1965).

3.2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Hesaplaması

Rekabet gücünü ölçebilmek için literatürde birçok endeks vardır. Bu endekslerden en fazla tercih edilenler içerisinde; Bela Balassa ve Mark Noland (1989) tarafından ortaya atılan Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ), bir ülkenin belirli bir sektördeki uzmanlaşmasını, dünyanın o sektördeki uzmanlaşması ile kıyaslamak için kullanılmıştır. Balassa'nın AKÜ yaklaşımı, karşılaştırmalı üstünlüğün gerçek yapısının ticaret sonrasında oluşan bulgulardan ortaya çıkacağını varsaymaktadır (Balassa 1965). Balassa bu yaklaşımıyla birlikte bir mal ve bir endüstri için, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Balassa endeksi şöyle formüle etmiştir:

$$AKÜ_{ij} = (X_{ij}/X_j) / (X_{iw}/X_w)$$

$AKÜ_{ij}$; j ülkesinin i malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini göstermektedir; X_{ij} : j ülkesinin i malı ihracatı, X_j : j ülkesinin toplam ihracatı, X_{iw} : i malının dünya ihracatı, X_j : toplam dünya ihracatı ifade etmektedir.

AKÜ indeksinin alacağı değerler sıfır ile sonsuz arasındadır.

$AKÜ > 1$ olması; j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, o malın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticareti içindeki payından daha büyüktür.

AKÜ<1 olması durumu ise; ülkenin o malda karşılaştırmalı üstünlükte dezavantaja sahip olduğu anlamına gelmektedir (Fetrö ve Bojnec, 2007: 7).

3.3. Rekabet Gücünü Ölçme Yaklaşımları

3.3.1. Liesner'in Yaklaşımı

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ortaya atan ilk kişi Liesner'dir. Liesner, 1958 yılında yayınlamış olduğu The European Common Market and British Industry adlı makalesinde İngiltere'nin Ortak Pazar'a karşı rekabet gücünü ölçmeyi hedeflemiştir (Miral, 2006: 28).

Liesner'e göre bir ürünün rekabet gücündeki artışı, o ürünün ihracatında ortaya çıkan artış ile tanımlanmaktadır.

Liesner şöyle formüle etmiştir:

$$RCA_1 = X_{ij} / X_{nj}$$

X_{ij} = i ülkesinin j malı ihracatı X_{nj} = n ülkesinin veya grubunun j malı ihracatı, i = i ülkesi İngiltere, n = n ülke grubu ise Ortak Pazarı ifade etmektedir.

3.3.2. Balassa'nın Yaklaşımı

Liesner'den yaklaşık olarak yedi yıl sonra AKÜ, Bela Balassa tarafından yeniden ortaya atılmıştır. Balassa, ülkelerin elinde bulundurdıkları açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri açığa çıkarmak için 1965 yılında Trade Liberalization and Revealed Comparative adlı yayınlanan makalesinde bir endeks belirlemiştir (Balassa, 1965). Serbest ticaret şartlarında ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mallar üzerinde uzmanlaşmakta ve o malların net ihracatçıları konumuna gelmektedirler. Bir ülkede yapılan ihracatının yapısı o ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı avantajlarını, ithalatının yapısı ise karşılaştırmalı dezavantajları belirtmektedir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı, bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükleri gerçekleşen ticaret sonrası verilerine binaen açıklamaktadır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, ülkelerin belirli ürün gruplarındaki bağlantılı ticaret üstünlüğünü göstermektedir.

Balassa, AKÜ (RCA) Endeksi ile bir ülkenin herhangi bir ürün grubu ya da ürünündeki ihracat payının, söz konusu ürün veya ürün grubunun dünya ihracatındaki payına oranını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle; Balassa'nın ilerilettiği formüle göre büyük kesir çizgisindeki pay, bir ülkenin

istenilen yıl içerisinde ilgili ürünlerdeki ihracat değerinin bahsi geçen ülkenin toplam ihracatına oranlanmasını ifade ederken, payda kısmı ise yine aynı yıl içerisinde ilgili ürünün dünya ihracat değerlerinin dünyadaki toplam ihracata bölünmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle ilgili ülke, uzmanlaştığı ürün ya da ürün gruplarını dünya ile kıyaslayabilmektedir (Büyükbağcıoğlu, 2021: 81).

Balassa, Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımını ölçerken aşağıdaki formülleri kullanmıştır:

$$AKÜ (RCA) = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj} : n ülke / ülke grubunun j malı ihracatı, X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı, X_{nt} : n ülke / ülke grubunun toplam ihracatını göstermektedir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı hesaplanmakta, aynı endüstrideki dünya ihracatı içindeki payına oranlanmaktadır.

$AKÜ > 1$ ise ülke ilgili mal grubunda veya sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip,
 $AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

$$AKÜ (RCA) = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, M_{ij} : i ülkesinin j malı ithalatı ifade etmektedir. $AKÜ$ değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir. $X_{ij}=0$ ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja, $M_{ij}= 0$ ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. $AKÜ$ ilgili ülkenin kendi ticaret performansını yansıtmaktadır.

$$AKÜ (RCA) = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) = (X_{ij} / M_{ij}) / (X_{it} / M_{it})$$

X_{ij} : i ülkesi j malı / sektörü ihracatı, M_{ij} : i ülkesi j malı ithalatı, X_{it} : i ülkesi toplam ihracatı, M_{it} : i ülkesi toplam ithalatı ifade etmektedir.

$$AKÜ (RCA) = \ln (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) * 100$$

X_{ij} : i ülkesi j malı / sektörü ihracatı, M_{ij} : i ülkesi j malı ithalatı, X_{it} : i ülkesi toplam ihracatı, M_{it} : i ülkesi toplam ithalatı ifade etmektedir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan malları belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Çünkü karşılaştırmalı üstünlüğü doğrudan ortaya koyan herhangi bir katsayı yoktur.

3.3.3. Vollrath'ın Yaklaşımı

Balassa'dan sonra Vollrath açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler literatürüne 1991 yılında yayınladığı "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage" adlı çalışması ile katkıda bulunmuştur.

Vollrath bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmek için 3 alternatif yol önermektedir; görelî ticaret avantajı (relative trade advantage, RTA), görelî ihracat avantajının logaritması (Ln RXA, relative export advantage), açıklanmış rekabet edebilirlik (revealed competitiveness, RC). Aynı şekilde Yeats'in açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri yaklaşımı AKÜ olarak tanımlanmaktadır. Vollrath, Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımını ölçerken aşağıdaki formülleri kullanmıştır:

$$AKÜ (RCA) = RTA = RXA - RMA$$

$RXA = AKÜ = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt})$, $RMA = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt})$, RXA: Görelî ihracat avantajı, RMA: Görelî ithalat avantajı ifade etmektedir.

$$AKÜ (RCA) = \ln RXA = \ln AKÜ^2 (RCA^2)$$

Vollrath'ın ikinci AKÜ ölçütü RXA, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçütünde AKÜ'ye eşit olmaktadır. AKÜ görelî ihracat avantajının logaritması şeklinde hesaplanmaktadır.

$$AKÜ^8(RCA) = RC = \ln RXA - \ln RMA$$

$AKÜ > 0$ ise ilgili mal / sektörde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük vardır.

$AKÜ < 0$ ise dezavantaj olduğunu göstermektedir.

$$AKÜ (RCA) = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wnj} / X_{wnt})$$

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, X_{wnj} : Dünya ülkelerinin toplam j malı ihracatı, X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı, X_{jt} : Dünya ülkelerinin toplam ihracatı ifade etmektedir.

AKÜ<1 ise açıklanmış dezavantaj

AKÜ>1 ise açıklanmış avantaj veya üstünlük söz konusudur.

Literatürde, genel olarak rekabet gücü dört grupta sınıflandırılmaktadır:

- 1.Sınıflama: $0 < AKÜ \leq 1$; Rekabet gücü yoktur.
- 2.Sınıflama: $1 < AKÜ \leq 2$; Zayıf rekabet gücü vardır.
- 3.Sınıflama: $2 < AKÜ \leq 4$; Orta rekabet gücü vardır.
- 4.Sınıflama: $4 < AKÜ$; Güçlü rekabet gücü vardır.

3.4. KEİ Üyesi Ülkelerin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

KEİ'ye üye ülkelerin; 2002-2023 yıllarına ait rekabet güçleri, Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi yaklaşımıyla ölçülmeye çalışılmış ve grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Tablolar, Ekler kısmında belirtilmiştir.

3.4.1. Türkiye'nin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 15'te 2002-2023 yıllarına göre Türkiye'nin narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibarıyla AKÜ endeks değerlerinin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002'de endeks değeri %9,06 olarak verilmiştir. Bu yılda Türkiye'nin narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük sağladığını göstermektedir. 2002'den sonra endeks değerinde bir azalış trendi gözlemlenmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla endeks değeri; %10,08 ve %11,92 seviyelerinde en yüksek oranlar olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar Türkiye'nin o yıllarda güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. 2012 yılından itibaren azalış eğilimi görülen endeks değerinde 2023 yılında %6,32'lik bir artış görülmektedir. 2002-2023 dönemi kapsamında AKÜ endeks değerleri baz alındığında; Türkiye'nin, dünya narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunun sonucunu çıkarmaktadır.

Grafik 15: Türkiye'nin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

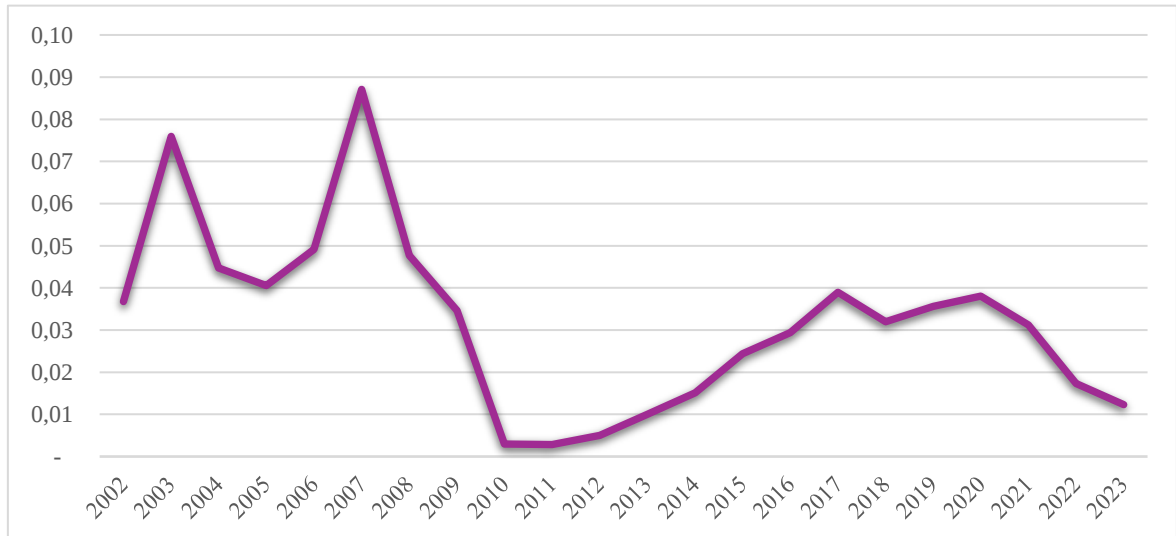

Kaynak: Trademap.org

3.4.2. Rusya Federasyonu'nun Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 16'da 2002-2023 dönemi kapsamında Rusya Federasyonu'nun narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin 2002-2008 arası dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2008-2010 yılı arası azalış trendi gösterdiği ve AKÜ değerinin %0,00 olarak hesaplanmasının Rusya'nın rekabet gücünün olmadığını bir göstergesidir. 2002 yılında %0,04 olarak hesaplanan AKÜ endeksinin, 2010 ve 2011 yıllarında %0,00 olarak hesaplanması devamında ise küçük artışlar görülmesi ve 2002-2023 dönemi kapsamında AKÜ endeks değerleri baz alındığında; hepsinin birden küçük olması Rusya'nın o malda zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunun sonucunu çıkarmaktadır.

Grafik 16: Rusya Federasyonu'nun Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

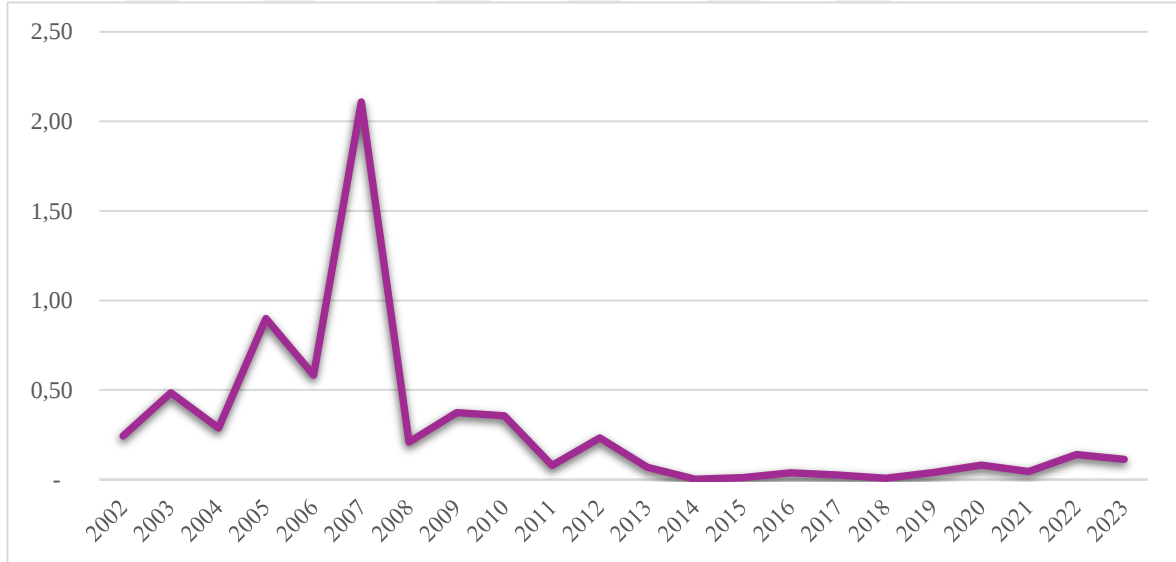

Kaynak: Trademap.org

3.4.3. Azerbaycan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 17'de 2002-2023 dönemine göre; Azerbaycan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. AKÜ endeks değerlerinin 2006 yılına kadar artış trendinde olduğu, 2006-2008 döneminde azalış trendi sergilediği sonrasında ise, 2013 yılına kadar dalgalı bir seyir izlediği ve 2014 yılında AKÜ değerinin %0,00 olarak hesaplanmasının Azerbaycan'ın narenciye ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığını göstermektedir. 2002'de endeks değeri %0,24 olarak hesaplanmıştır. 2007 yılında AKÜ endeksinin %2,11 olarak ölçülmesi, Azerbaycan'ın narenciye ticaretinde orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. 2008'den sonra endeks değerinde bir azalış trendi gözlemlenmektedir. Son olarak 2023 yılında %0,11'lik endeks değeri Azerbaycan'ın narenciye ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonuncunu vermektedir.

Grafik 17:Azerbaycan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Kaynak: Trademap.org

3.4.4. Gürcistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 18'de 2002-2023 dönemi kapsamında Gürcistan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002'de endeks değeri %5,71 olarak hesaplanan AKÜ değeri, 2005, 2009 ve 2023 yıllarında sırasıyla %10,11, %16,79 ve %10,70 olarak verilmiştir. Bu yıllarda Gürcistan'ın narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstergesidir. 2009'dan sonra endeks değerinde bir azalış trendi gözlemlenmektedir. 2023'te %10,69 endeks değeri ile tekrar artışa geçmiştir. Son 21 yıllık zaman aralığında AKÜ değerlerinin yüksek çıkması Gürcistan'ın narenciye malında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu sonucunu vermektedir.

Grafik 18: Gürcistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Kaynak: Trademap.org

3.4.5. Bulgaristan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 19'da 2002-2023 dönemleri kapsamında Bulgaristan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin 2002 ve 2006 yılları arası sabit olduğu 2007-2023 arası bir artış trendi izlediği görülmektedir. 2002'de %0,01 olarak hesaplanan AKÜ değeri Bulgaristan'ın narenciye ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığını göstermektedir. 2006-2023 dönemi arası dalgalı bir seyir izlenmiştir. 2017 yılına kadar Bulgaristan narenciye ticaretinde bir karşılaştırmalı üstünlüğünden bahsedilemezken 2018 yılından itibaren az da olsa artan değer 2023 yılında %1,43 değeri ile Bulgaristan'ın narenciye malında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucunu vermektedir.

Grafik 19: Bulgaristan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

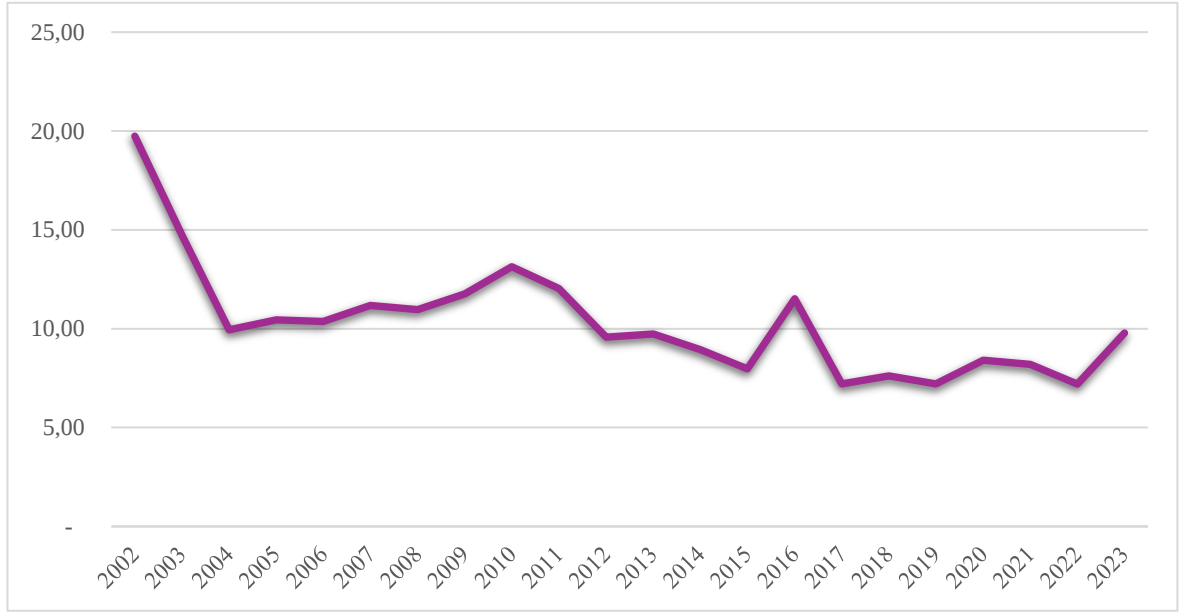

Kaynak: Trademap.org

3.4.6. Yunanistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 20'de 2002-2023 dönemi kapsamında, Yunanistan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin 2004 yılına kadar azalan, 2004'ten sonra ise dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Yunanistan'ın en yüksek AKÜ endeks değeri 2002'de %19,74 olarak hesaplanması narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük sağladığının göstergesidir. 2023'te %9,79 olarak hesaplanan AKÜ değeri; Yunanistan'ın 2002-2023 döneminde narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu sonucunu vermektedir.

Grafik 20: Yunanistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

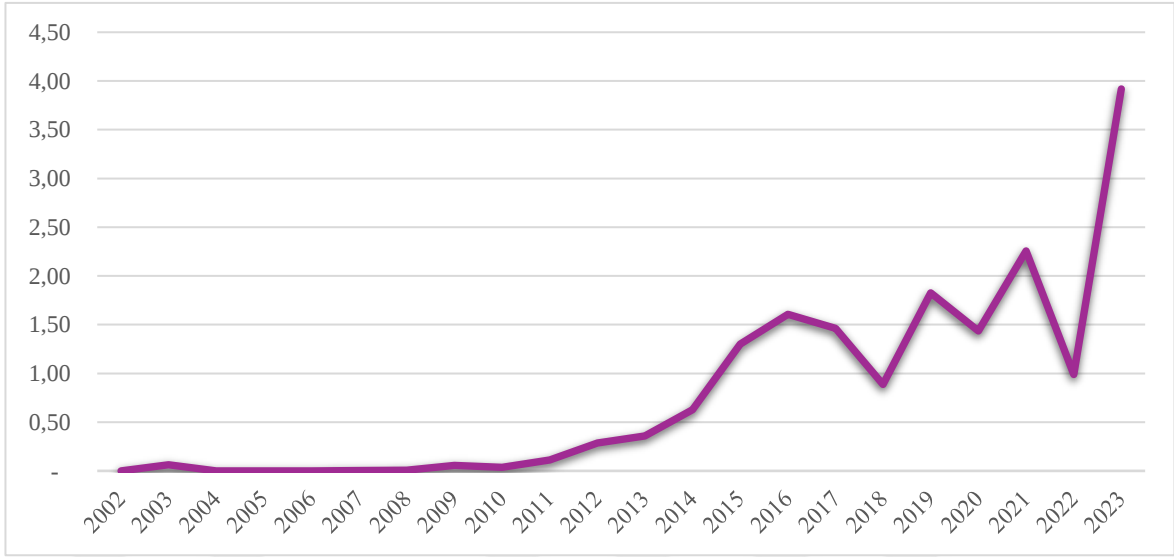

Kaynak: Trademap.org

3.4.7. Arnavutluk'un Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 21'de 2002-2023 dönemi kapsamında, Arnavutluk'un narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. 2002, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında veri eksikliğinden dolayı endeks değeri hesaplanamamıştır. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin 2011 yılına kadar durağan olduğu 2011 yılından sonra dalgalı bir trend izlediği görülmektedir. En yüksek AKÜ endeks değeri 2023'te AKÜ endeks değerinin %3,92 olarak hesaplanması Arnavutluk'un narenciye ticaretinde orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu sonucunu vermektedir.

Grafik 21: Arnavutluk'un Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

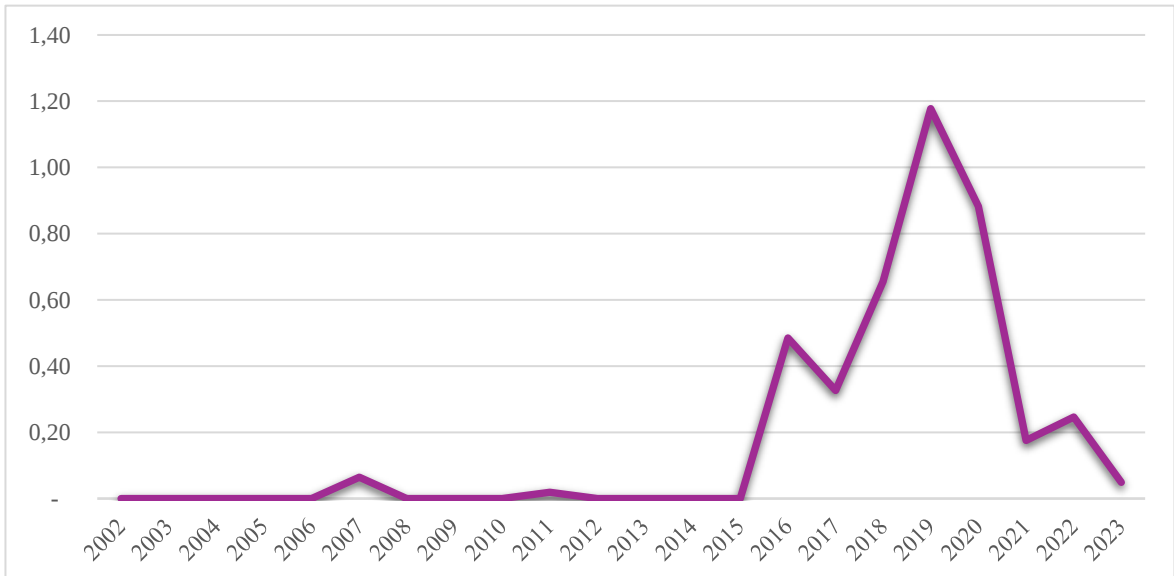

Kaynak: Trademap.org

3.4.8. Ermenistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 22'de 2002-2023 dönemi kapsamında Ermenistan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle AKÜ endeks değerlerinin veri eksikliğinden kaynaklı 2015 yılına kadar durağan, 2015'ten sonra dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002–2006 ,2008-2010 ve 2012-2015 yıllarına ait veriler eksik olduğu için endeks değeri hesaplanamamıştır. En yüksek AKÜ değeri 2019 yılında %1,18 olarak hesaplanan Ermenistan'ın, 2023 yılında AKÜ değeri %0,05 olarak hesaplanmış olması Ermenistan'ın narenciye ticaretinde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunun sonucunu vermektedir.

Grafik 22: Ermenistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

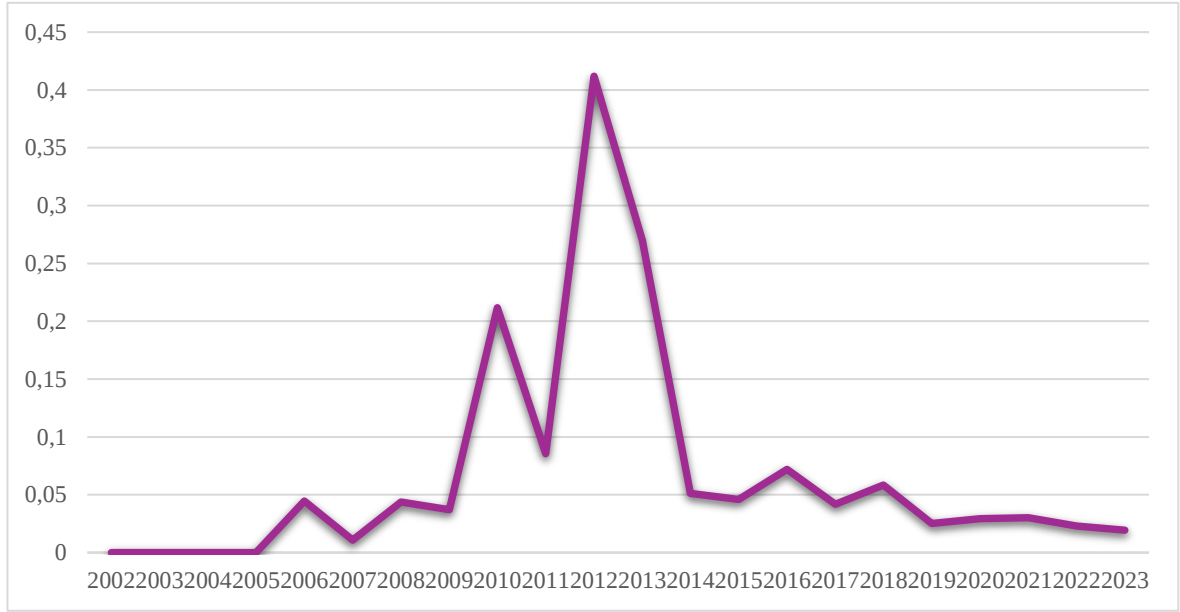

Kaynak: Trademap.org

3.4.9. Sırbistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 23'te 2002-2023 dönemi kapsamında; Sırbistan'ın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle grafik 2002-2005 yılları arası durağan 2005-2009 yılları arası dalgalı ve 2010-2023 yılları arası azalan bir seyir halindedir. Sırbistan'ın 2002-2005 yılları arasında veri eksiliğinden kaynaklı AKÜ endeksi hesaplanamamıştır. En yüksek değer 2012'de %0,41 olarak, 2023 yılında AKÜ değeri %0,02 olarak hesaplanması Sırbistan'ın o mal narenciye ticaretinde bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığının sonucunu vermektedir.

Grafik 23: Sırbistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Kaynak: Trademap.org

3.4.10. Kuzey Makedonya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 24'te, 2002-2023 dönemi kapsamında; Kuzey Makedonya'nın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle grafik dalgalı bir seyir halindedir. En yüksek AKÜ endeks değeri 2016'da %0,19'dur. 2023'te AKÜ endeks değeri %0,03 olarak hesaplanması Kuzey Makedonya'nın narenciye ticaretinde bir karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonucunu vermektedir.

Grafik 24: Kuzey Makedonya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

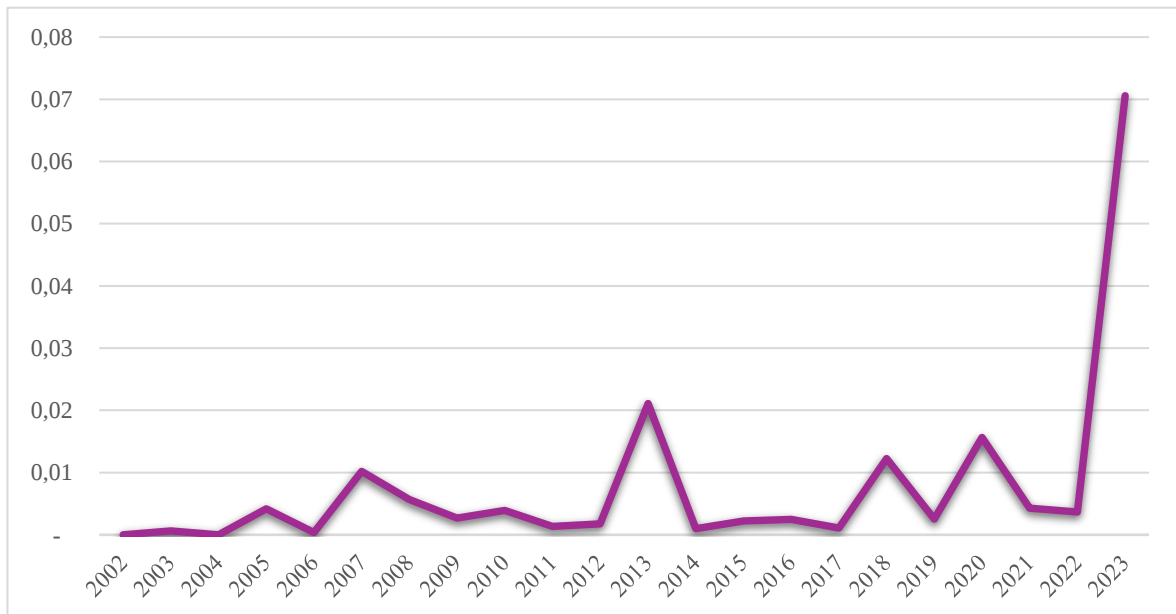

Kaynak: Trademap.org

3.4.11. Ukrayna'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 25'te 2002-2023 yıllarına göre Ukrayna'nın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle grafik dalgalı bir seyir halinde olup 2023 yılında artış göstermiştir. 2002 ve 2004 yıllarında veri eksiliğinden dolayı endeks değeri hesaplanamamıştır. 2023 yılında %0,07'lik hesaplanan AKÜ endeks değeri, Ukrayna'nın narenciye ticaretinde bir karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonucunu vermektedir.

Grafik 25: Ukrayna'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Kaynak: Trademap.org

3.4.12. Romanya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 26'da 2002-2023 dönemi kapsamında; Romanya'nın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle grafik dalgalı bir seyir halindedir. AKÜ endeks değerleri yıllar itibarıyla sıfırın altında gerçekleşmiştir. En yüksek endeks değerlerinin 2010 ve 2012 yıllarında %0,13 olarak gerçekleştiği grafik üzerinde de sivriliklerden anlaşılmaktadır. 2017 yılında yaşanan düşüş daha sonrasında yükselişe geçmiş olsa da 2023 yılında AKÜ endeks değeri %0,05 hesaplanması Romanya'nın narenciye ticaretinde bir karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonucunu vermektedir.

Grafik 26: Romanya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

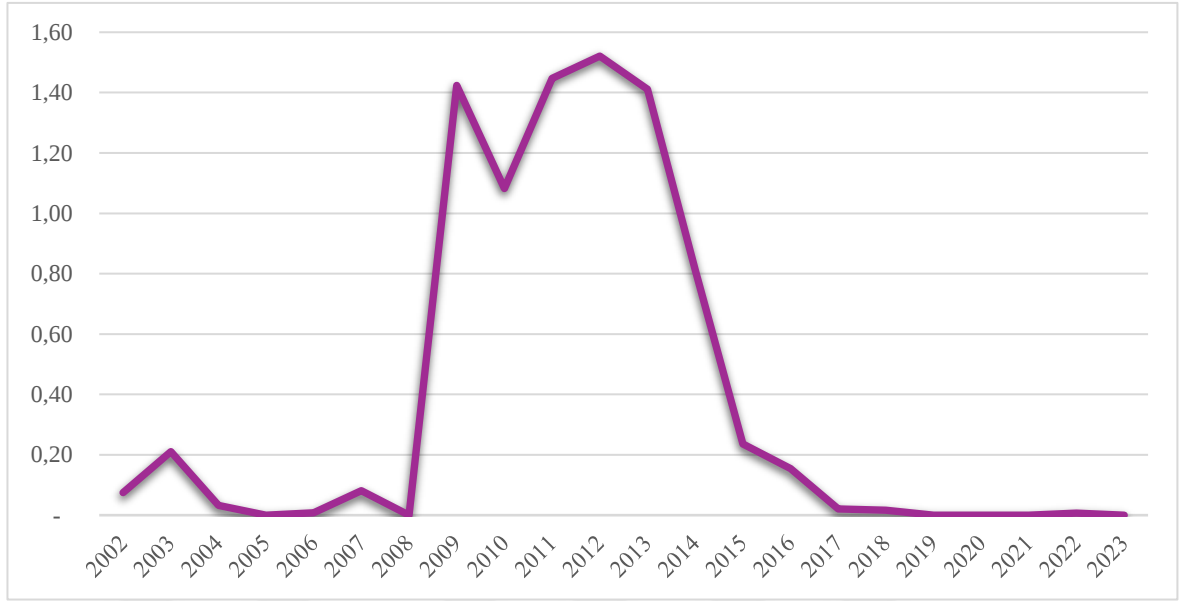

Kaynak: Trademap.org

3.4.13. Moldova'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Grafik 27'de 2002-2023 yıllarına göre Moldova'nın narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle sert artış ve azalışların olduğu görülmektedir. 2005, 2008, 2019, 2020, 2021 ve 2023 yıllarında veri eksiliğinden kaynaklı olarak AKÜ değeri hesaplanmıştır. 2012 yılında %1,52 olarak hesaplanan endeks değeri, Moldova'nın narenciye ticaretinde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucunu vermektedir.

Grafik 27: Moldova'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

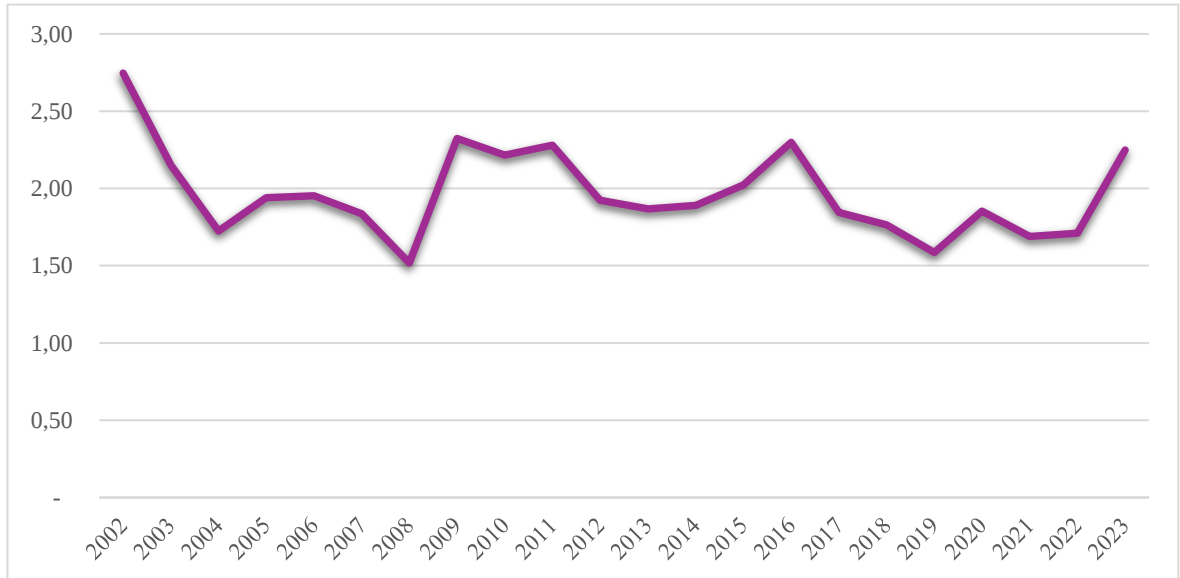

Kaynak: Trademap.org

3.5. KEİ'nin Dünya Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

KEİ'nin 2002-2023 dönemi dünya narenciye ihracatında rekabet gücü, Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi ile ölçülmüş ve Grafik 28 yardımıyla açıklanmıştır. Tablo, Ekler kısmında verilmiştir.

Grafik 28: KEİ'nin Dünya Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Kaynak: Trademap.org

Grafik 28'te, 2002-2023 dönemi kapsamında; KEİ'nin narenciye AKÜ endeks değerleri verilmiştir. Dönem itibariyle grafik 2002-2023 yılları arası dalgalı bir seyir izlemektedir. 2002

yılında %2,75 olarak hesaplanan endeks ile KEİ'nin narenciye ticaretinde orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. 2002'den sonra endeks değerinde azalış trendi gözlemlenmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla %2,15, %1,72 düzeyine ulaşmıştır. 2023 yılında %2,25 AKÜ endeks değeri hesaplanmış olması KEİ'nin narenciye ticaretinde orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu sonucunu vermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin KEİ üyesi (Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, K. Makedonya, Gürcistan, Moldova, Bulgaristan, Ukrayna, Arnavutluk, Yunanistan ve Sırbistan) ülkeler ile narenciye ticaretinde rekabet gücü ve Türkiye ile ticari ilişkileri analiz edilmiştir. Bu analiz yapılırken 2002-2023 yılları arasındaki rekabet gücünü ölçmek için Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Türkiye ve KEİ ülkelerinin tek tek AKÜ endeks değerleri hesaplanmıştır. AKÜ indeksi sonuçlarına göre; Türkiye'nin, narenciye ticaretinde rekabet gücünün yüksek ve güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan söz edilebilmektedir. Yunanistan ve Gürcistan'ın da narenciye ticaretinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucu çıkmıştır. Yüksek karşılaştırmalı üstünlüğü sahip olan ülkelerin pazar paylarının narenciye ticaretinde önemli bir yere sahip olduğu için rekabet güçlerinin yüksek çıktığı görülmüştür. Bulgaristan ve Arnavutluk'un AKÜ endeks değerleri sonucunda, rekabet gücünün orta seviyelerde ve narenciye ticaretinde orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Orta bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin ise narenciye ticaretinde rekabet güçlerinin gelişme gösterdiği ve bunun ölçülmesi sonucunda rekabet gücünün orta seviyelerde olduğu görülmüştür. Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Ukrayna, Romanya ve Moldova gibi ülkelerin AKÜ endeks değerleri sonucunda, rekabet gücünün olmadığından ve narenciye ticaretinde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarından söz edilebilir. Narenciye ticaretinde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin ise pazar paylarının narenciye sektöründe yeri oldukça düşük olduğu için AKÜ endeksi sonuçlarına göre narenciye ticaretinde rekabet güçlerinin olmadığı görülmüştür.

Türkiye'nin narenciye ticaretinde 2005-2023 dönemi kapsamında; narenciye ürün grupları içerisinde en yüksek ithalat ve ihracat değerlerine sahip olanları (portakal, mandalina, limon ve greyluft) ele alınarak, Türkiye-KEİ arasında ve Türkiye'nin dünya ile narenciye ticareti değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda; Türkiye'nin, diğer dünya ülkelerine nazaran narenciye ticaretinde güçlü bir paya sahip olduğu görülmüştür. Ürün grupları içerisinde dünyadan en fazla ithalatını portakal, dünyaya en fazla ihracatını ise limon ürün grubunda gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin KEİ ile narenciye ithalatında da en fazla ithalatın portakal, en fazla ihracatın ise limon ürün grubunda olduğu saptanmıştır. Türkiye'nin narenciye dış ticaret dengeleri incelenmiş olup dış ticaret fazlası verdiği görülmüştür. Narenciye sektörü dış ticaretinde, dikkate alınan yıllar arasında, Türkiye'nin net ihracatçı ülke konumunda olduğu ortaya koyulmaktadır.

Türkiye'nin narenciye ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı ve narenciye ihracatının toplam ihracat içerisindeki payları değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda; Türkiye'nin narenciye ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının, narenciye ithalatının toplam ithalat içerisindeki payından yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'de kişi başına düşen narenciye ihracatı oranının, kişi başına düşen narenciye ithalatı oranından yüksek olduğu kanısına varılmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak; narenciye sektörünün, Türkiye-KEİ arasındaki ticarete önemli bir paya sahip olduğu düşünülmektedir. Çalışma, narenciye ve KEİ ülkeleri dahilinde yapılmıştır. Çalışma sonucunda; düşük, orta ve yüksek rekabet gücüne sahip KEİ ülkeleri tespit edilmiştir. Rekabet gücünün yüksek olduğu ülkeler içerisinde Türkiye ve Arnavutluk'un Akdeniz iklim kuşağında yer alması ve jeopolitik konumu, Gürcistan'ın ise Karadeniz üzerinden yıl boyunca gelen sıcak ve nemli havanın tesiri altında kalması sonucu narenciye üretiminde ve ihracatında önemli bir konumda olmalarını sağlamıştır. Arnavutluk ve Bulgaristan'ın ise bazı kesimlerinde nemli iklim bölgelerine sahip olmaları ve konumları dolayısıyla narenciye üretiminde orta bir rekabet gücüne sahip oldukları sonucunu vermiştir. Rekabet gücüne rastlanılmayan diğer KEİ ülkeleri ise gerek jeopolitik konumları gerekse iklim kuşakları gibi etkenlerden dolayı narenciye üretiminde geride kalmışlardır. Ayrıca Türkiye; narenciye ihracatının yanı sıra üretim bazında da dünyanın birçok sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Buna müteakip olarak sektörde sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü koruması oldukça önem arz etmektedir. Türkiye, narenciye üretim kısmının büyük bir kısmını Eylül ve Ocak ayı gibi kısıtlı bir zaman diliminde gerçekleştirmektedir. Bu da sektörün en önemli meselelerinden birini oluşturmaktadır. Rekabet gücünü artırmak ve sektörde kalıcılığını sağlamak için üretim sezonunun genişletilmesi gerekmektedir. Bunun da narenciye ürünlerini uzun süreli muhafaza edilebilecek soğuk hava depoları ve alt yapı imkanlarının geliştirilmesi ise sağlanacağı düşünülmektedir. Özellikle yaş meyve ihracatının işlenerek pazara sunulması, ürünlerin uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılması ve idame ettirilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Narenciye ürünlerinin üretiminde verimliliği artırmak, üreticilere destek olanağı sunmak ve aynı zamanda üretim maliyetlerini en az seviyelere indirmek için gerekli çalışmalar üzerine yoğunlaşmak da narenciye ticaretinde rekabeti olumlu yönde etkileyecek faktörler arasında bulunmaktadır. Bundan sonraki araştırmacılar ise yapacak oldukları çalışmalarda, farklı ürün türleri veya farklı yöntemleri kullanarak rekabet gücünü analize tabii tutabilirler.

Her tez çalışmasında olduğu üzere, bu tez çalışmasının da bazı şartlar kapsamında yapılarak analize dahil edilip, birtakım kısıtlamalara maruz kaldığından bahsedilebilir. Bu kısıtlamalardan ilki; incelemeye alındığı dönemler itibariyle bir kısıttan söz edilebilir. İkincisi; Analizde yıllık zaman serileri ele alınmış olup, aylık veya üç aylık şeklinde ele alınmaması da bir kısıt dahilidir. Üçüncüsü; kullanılan yöntem olarak, Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ele alınmış olup gelecek çalışmalarda Türkiye ve KEİ arasındaki narenciye sektörü rekabet gücü

karşılaştırması diğer farklı rekabet gücü ölçme yöntemlerinden olan; Liesner ve Vollrath'ın yaklaşımları da analize tabii tutularak araştırılabilir olması da bir başka kısıtı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abtew, M.A., (2017), 'Revealed Comparative Advantage of Footwear Industry: An Empirical Analysis for Selected African Countries', **International Research Journal of Business and Management-IRJBM**, 1(13), 57-73.
- Aiginger, K., (2000), '**Specialisation** of European Manufacturing', **Australian Economic Quarterly**, 2, 81-92.
- Akay, B., Yıldız, Ö., Yavuz, B. Türkekul, B., (2023), 'Türkiye'nin Yaş Meyve Ürünlerindeki Rekabet Gücünün İncelenmesi', **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 453-464.
- Altuntaş, S.C., (2021), 'Türkiye Otomotiv Endüstrisinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Modeli Açısından Rekabet Analiz', **Gümrük Ticaret Dergisi**, 8(25), 36-49.
- Amighini, Alessia (2004), 'China The International Fragmentation of Production: Evidence From The Ict Industry', **Universita Commerciale Luigi Bocconi**, 151, 1-20
- Aşık, B., Ellibeş E., (2020), 'Türkiye ve AB Üye Ülkeleri Arasında Narenciye Sektörünün Rekabet Analizi', **İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi**, 1(1), 11-22.
- Bakan, S., Güven, M. E., (2021), 'Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İşbirliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz Üzerine Değerlendirme', **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18(1), 528-557.
- Balassa B., 'Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage', The **Manchester School of Economic and Social Studies**, 33, 99-117.
- Bashimov, G., (2016), 'Rusya'nın Tarım Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğü', **İktisadi Yenilik Dergisi**, 3(2), 19-26.
- Bashimov, G., (2017), 'Türkiye'nin Tarım ve Gıda Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğü', **Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi**, 4(3), 319-330.
- Batra, Amita ve Khan, Zeba (2005), 'Revelaed Comparative Advantage: An Analysis For India and China', **Indian Council For Research on International Economic Relation**, 168, 1-92.
- Bhattacharyya, R., (2012), 'Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study For India in Horticultural Products', **Journal Of European Economy**, 1(11), 22-37.

- Büyükbağrıçık, E., (2021), ‘**Türkiye’nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Gelişimi**’, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çemrek, F., Bayraç, H.N., Polat, H., (2017), ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkelerinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 4(2), 41-54.
- Çeştepe, H., (2012), ‘Türkiye’nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi’, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 23-43.
- Çoban, O., Peker, A.E., Kubar Y. (2010), ‘Türk Tarımın Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Sektörel Rekabet Gücü’, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 10(20), 247-266.
- Demirkaya, Y., (2020), ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: Sivil İşbirliği Stratejileri’, **Kent Akademisi**, 13(4), 751-760.
- Erkan, B., Arpacı, B.B., Yaralı, F., & Güvenç, İ., (2015), ‘Türkiye’nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri’, **KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi**, 18(4), 70-76.
- Eroğlu, .D., ve Özdamar, A., (2005), ‘Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir İnceleme’, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10(2), 1-21.
- Eruygur, Nuriye (2019), ‘**Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi**’, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fertő, I., Hubbard, L. J. (2003), ‘Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in the Hungarian Agri-Food Sectors’, **World Economy**, 26(2), 247-259.
- Fertő, I., ve Bojnec, S., (2007), ‘Comparative Advantages in Agro-Food Trade of Hungary, Croatia and Slovenia with the European Union, **IAMO Discussion Paper**, 106.
- Genç, M.C., Artan, S., Berber, M., (2011), ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı’, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25(2), 207-224.
- Gül Dilek, A., & Tipi, T., (2022), ‘Türkiye Narenciye Sektörünün Rekabet Gücü Analizi’, 2. Uluslararası Spor ve Sosyal Bilimlere Multidisipliner Yaklaşım Kongresi (pp.92-102). İstanbul, Türkiye
- Ishchukova, N. ve Smutka, L., (2013), ‘Revealed Comparative Advantage Of Russian Agricultural Exports’, **Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis**, 4, 941–952.

- Ishchukova, N., ve Smutka, L., (2013), 'Revealed Comparative Advantage of Russian Agricultural Exports', **Acta Universitates Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis**, 4(104), 941-952.
- İnançlı, S., (2002), **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) ve Ekonomik Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadanalı, E., (2019), 'Türkiye Turunçgil İhracatının Rekabet Gücü Analizi', **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 25(1), 125-25.
- Kalay, E., (2021), 'Adriyatik-İyonya Girişimi-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü: Bir Karşılaştırma', **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 20(2), 511-534.
- Kocafe, A., (2023), 'Measuring Türkiye's Competitiveness by Revealed Comparative Advantages According to Factor Intensities (1996-2022)', **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 1-20.
- Marconi, D., (2012), 'Environmental Regulation and Revealed Comparative Advantage in Europe: Is China a Pollution Haven', **Review of International Economics**, 3(20), 616-635.
- Miral, Z.C., (2006), 'Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama', Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Miyarkolaie, N. F., (2013), 'Study Of The Revealed Comparative Advantage In The Textile and Clothing Industries Between Iran and Turkey', **International Journal of Economics and Finance Studies**, 5(2), 95-107.
- Osmançavuşoğlu Oktay, E., (2003), 'Karadeniz Bölgesi'nde İşbirliği ve Avrupa Birliği'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Yaklaşımı', **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(1), 243-253.
- Özdemir, K., ve Erdem, E. (2023), 'Uluslararası Rekabet Gücünün Dış Ticari Faaliyetler Çerçevesinde Ölçümü: Türkiye Örneği', **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 18(2), 175-186.
- Özdemir, M.B., Kösekahyaoglu, L., (2018), 'Türkiye'nin Fındık, Zeytinyağ ve Kuru Kayısı Ürünlerindeki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi', **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, 5(12), 88-107.
- Özözen, S. (2023), 'Türkiye'nin Narenciye Sektöründe Karşılaştırmalı Rekabet Gücü', **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 21, 944-967.
- Peker, A., (2016), 'Türkiye Hububat ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü', **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(2), 1-20.

- Pilinkiene, V., (2014), 'Evaluation of Internatioanal Competitiveness Using the Revealed Comparative Advantage Indies: The Case of the Baltic Sates', **Mediterranean Journal of Social Science**, 5(13), 2039-2117.
- Saraçoğlu, T., (2017), 'Bazı Narenciye Türlerinin Seçilmiş Fiziksel ve Hidrodinamik Özellikleri', **Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi**, 32, 206-215.
- Suntharalingam, C., Ahmad, T., (2011), 'Competitiveness of Malaysia's Fruits in the Global Agricultural and Selected Export Markets: Analyses of Revealed Comparative Advantage (RCA) and Comparative Export Performance (CEP)', **Economic and Technology Management Review**, 6(1), 1-17.
- Süyün, M. S., (2021), 'Taze ve Kuru Kayısı Ürünlerinde Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü', **Global Journal of Economics and Business Studies**, 10(20), 72-80.
- Şahin, D., (2015), 'Türkiye'nin Emek Yoğun Mallarda Rekabet Gücünün Ölçümü: BRIC Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz', **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6(2), 241-262.
- Şahin, D., (2016), 'Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Türkiye ve Çin'in Sektörel Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi', **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1), 127-148.
- Tatar, H. E., (2020), 'Türkiye ve Seçilmiş Sınır Komşuları Arasında Sebze ve Meyve Ürün Grubunda Karşılaştırmalı Üstünlüğün Ölçümü', **International Review of Economics and Management**, 8(2), 241-255.
- Torayeh, M. N., (2013), 'The Competitiveness of the Egyptian Agricultural Export in the EU Market; Should Egypt Diversify Its Trade Pattern', **Applied Ekonometrics and International Development**, 13(2), 1-22.
- Tripa, S., ve Cuc, S., (2016), 'Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Romanian Textile and Clothing Industry', **Industria Textila**, 5(67), 337-356.
- Turi, A., Goncalves, G. ve Mocan, M. (2014), 'Challenges and Competitiveness Indicators for the Sustainable Development of the Supply Chain in Food Industry'. **Procedia- Social and Behavioral Sciences**, 124, 133-141.
- URL, 'KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü)' (t.y.), https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa (03.01.2025)
- URL, 'TDK (Türk Dil Kurumu)' (t.y.) <https://sozluk.gov.tr> (25.01.2025)
- URL, 'TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu)' (t.y.), <https://www.tuik.gov.tr> (10.01.2025)
- URL, <https://www.trademap.org/Index.aspx> (12.01.2025)
- URL, "BSEC'e genel bakış" (t.y.), <https://www.bsec-organization.org/bsec-at-glance#> (13.01.2015)

- Yalçın, T., Bakan, S., (2021), ‘Türkiye’nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi’, **Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 6(2), 98-114.
- Yalçınkaya, A., (2017),’ Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 1-16.

EKLER

Ek1: KEİ Ülkelerinin Narenciye Ticaretindeki İhracat ve İthalat Verileri ile Rekabet Gücü Sonuçları

Dünya Narenciye ihracatı (Milyar \$)

Ürün Türü	2005	2010	2015	2020	2023
Portakal	2 612.8	4 583.9	4 463.3	5 621.5	5 362.5
Limon	1 195.8	1 979.0	2 805.4	3 871.2	3 934.8
Mandalina	2 511.6	3 794.6	4 474.7	104.2	456.0
Greyfurt	606.5	867.3	778.5	924.7	887.2
Toplam	6 926.7	11 224.8	12 522.0	10 521.6	10 185.0

Dünya Narenciye ithalatı (Milyar \$)

Ürün Türleri	2005	2010	2015	2020	2023
Portakal	3 198.1	4 877.5	4 872.4	6 216.4	5 991.2
Limon	1 381.3	2 220.3	3 137.0	4 228.4	4 406.0
Mandalina	2 415.2	3 978.0	4 412.3	257.1	7.7
Greyfurt	789.0	989.2	882.4	1 076.1	966.6
Toplam	7 783.6	12 064.9	13 304.1	11 777.9	11 371.5

Türkiye'nin Dünya'dan Narenciye İthalatı (Milyar \$)

Ürün Türleri	2005	2010	2015	2020	2023
Mandalina	399.0	2 265.0	6 277.0	-	-
Greyfurt	2 946.0	1 144.0	854.0	376.0	335.0
Portakal	11 247.0	8 432.0	9 858.0	14 396.0	15 943.0
Limon	545.0	1 270.0	2 694.0	1 716.0	3 257.0
Toplam	15 137.0	13 111.0	19 683.0	16 488.0	19 535.0

Türkiye'nin Dünya'ya Narenciye İhracatı (Milyar \$)

Ürün Türü	2005	2010	2015	2020	2023
Mandalina	109.3	289.2	294.7	-	-
Greyfurt	50.2	101.7	74.5	92.0	67.6
Portakal	75.9	156.3	166.9	132.8	114.8
Limon	169.4	312.7	293.8	271.8	358.6
Toplam	404.8	859.9	829.9	496.7	541.0

Türkiye'nin KEİ ile Narenciye İthalatı (Milyar \$)

Ürün Türleri	2005	2010	2015	2020	2023
Portakal	3.0	-	346.0	217.0	125.0
Limon	15.0	45.0	103.0	131.0	1 074.0
Mandalina	-	-	-	302.0	474.0
Greyfurt	-	3.0	229.0	52.0	64.0
Toplam	18.0	48.0	678.0	702.0	1 737.0

Türkiye'nin KEİ'ye Narenciye İhracatı (Milyar \$)

Ürün Türü	2005	2010	2015	2020	2023
Mandalina	65.4	200.3	194.4	-	-
Greyfurt	18.3	64.1	40.3	51.3	34.9
Portakal	52.9	92.2	84.8	96.1	71.4
Limon	98.2	167.3	141.1	150.8	165.3
Toplam	235.0	523.9	460.6	298.3	271.5

Türkiye'nin Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Türkiye Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar \$)	Türkiye Toplam İhracatı (Milyar \$)	Türkiye'nin AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361	257,940	6.431.455.764	36.059.089	9,06
2003	6.068.905	259.426	7.496.126.203	47.252.564	6,78
2004	6.604.523	298.326	9.113.465.587	63.167.153	6,52
2005	6.975.828	404.844	10.364.377.295	73.476.408	8,19
2006	7.229.411	458.905	11.988.019.843	85.534.462	8,90
2007	8.760.201	514.583	13.820.169.597	107.271.750	7,57
2008	10.439.950	576.482	16.025.679.077	132.027.196	6,70
2009	10.230.123	788.610	12.399.266.655	102.142.613	9,36
2010	11.309.392	859.984	15.101.103.033	113.883.219	10,08
2011	12.005.012	1.065.177	18.128.012.665	134.906.869	11,92
2012	12.024.564	897.411	18.398.479.074	152.461.737	9,01
2013	13.176.510	932.886	18.856.400.725	161.480.915	8,27
2014	13.043.919	931.611	18.828.143.949	166.504.862	8,08
2015	12.615.842	829.924	16.408.619.861	143.844.066	7,50
2016	13.414.116	894.107	15.925.418.587	142.606.247	7,44
2017	13.892.005	852.884	17.564.500.633	156.992.940	6,87
2018	14.918.161	889.970	19.328.891.567	167.923.862	6,87
2019	14.061.266	752.364	18.762.111.637	180.870.841	5,55
2020	16.339.100	940.974	17.494.364.089	169.657.940	5,94
2021	16.599.673	933.720	22.148.212.524	225.264.314	5,53
2022	14.979.420	900.575	24.718.768.681	254.171.899	5,85
2023	16.465.864	1.124.147	23.651.975.102	255.412.194	6,32

Rusya Federasyonu'nun Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Rusya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar \$)	Rusya Toplam İhracatı (Milyar \$)	Rusya'nın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	3.093,00	6.431.455.764,00	106.691.998,00	0,04
2003	6.068.905,00	8.219,00	7.496.126.203,00	133.655.685,00	0,08
2004	6.604.523,00	5.884,00	9.113.465.587,00	181.600.379,00	0,04
2005	6.975.828,00	6.588,00	10.364.377.295,00	241.451.657,00	0,04
2006	7.229.411,00	8.940,00	11.988.019.843,00	301.550.666,00	0,05
2007	8.760.201,00	19.447,00	13.820.169.597,00	352.266.399,00	0,09
2008	10.439.950,00	14.551,00	16.025.679.077,00	467.993.955,00	0,05
2009	10.230.123,00	8.628,00	12.399.266.655,00	301.796.059,00	0,03
2010	11.309.392,00	882,00	15.101.103.033,00	397.067.521,00	0,00
2011	12.005.012,00	973,00	18.128.012.665,00	516.992.618,00	0,00
2012	12.024.564,00	1.721,00	18.398.479.074,00	524.766.421,00	0,01
2013	13.176.510,00	3.687,00	18.856.400.725,00	527.265.919,00	0,01
2014	13.043.919,00	5.216,00	18.828.143.949,00	497.833.529,00	0,02
2015	12.615.842,00	6.252,00	16.408.619.861,00	333.501.801,00	0,02
2016	13.414.116,00	7.076,00	15.925.418.587,00	285.491.052,00	0,03
2017	13.892.005,00	10.998,00	17.564.500.633,00	357.083.135,00	0,04
2018	14.918.161,00	11.100,00	19.328.891.567,00	449.347.157,00	0,03
2019	14.061.266,00	11.287,00	18.762.111.637,00	422.777.167,00	0,04
2020	16.339.100,00	11.974,00	17.494.364.089,00	337.105.352,00	0,04
2021	16.599.673,00	11.506,00	22.148.212.524,00	492.314.339,00	0,03
2022	14.979.420,00	6.064,00	24.718.768.681,00	578.904.964,00	0,02
2023	16.465.864,00	3.674,00	23.651.975.102,00	429.495.418,00	0,01

Azerbaycan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Azerbaycan Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar \$)	Azerbaycan Toplam İhracatı (Milyar \$)	Azerbaycan'ın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	417,00	6.431.455.764,00	2.167.500,00	0,24
2003	6.068.905,00	1.018,00	7.496.126.203,00	2.591.719,00	0,49
2004	6.604.523,00	754,00	9.113.465.587,00	3.615.450,00	0,29
2005	6.975.828,00	2.633,00	10.364.377.295,00	4.347.151,00	0,90
2006	7.229.411,00	2.241,00	11.988.019.843,00	6.372.165,00	0,58
2007	8.760.201,00	8.097,00	13.820.169.597,00	6.058.319,00	2,11
2008	10.439.950,00	6.524,00	16.025.679.077,00	47.756.229,00	0,21
2009	10.230.123,00	4.538,00	12.399.266.655,00	14.688.728,00	0,37
2010	11.309.392,00	5.662,00	15.101.103.033,00	21.278.420,00	0,36
2011	12.005.012,00	1.379,00	18.128.012.665,00	26.480.189,00	0,08
2012	12.024.564,00	3.617,00	18.398.479.074,00	23.827.186,00	0,23
2013	13.176.510,00	1.132,00	18.856.400.725,00	23.904.108,00	0,07
2014	13.043.919,00	31,00	18.828.143.949,00	21.751.737,00	0,00
2015	12.615.842,00	113,00	16.408.619.861,00	12.646.294,00	0,01
2016	13.414.116,00	423,00	15.925.418.587,00	13.380.819,00	0,04
2017	13.892.005,00	300,00	17.564.500.633,00	15.306.018,00	0,02
2018	14.918.161,00	107,00	19.328.891.567,00	19.489.068,00	0,01
2019	14.061.266,00	593,00	18.762.111.637,00	19.635.203,00	0,04
2020	16.339.100,00	1.029,00	17.494.364.089,00	13.732.637,00	0,08
2021	16.599.673,00	744,00	22.148.212.524,00	22.206.671,00	0,04
2022	14.979.420,00	3.220,00	24.718.768.681,00	38.146.630,00	0,14
2023	16.465.864,00	2.670,00	23.651.975.102,00	33.898.555,00	0,11

Gürcistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Gürcistan Narenciye İhracatı (Milyar \$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar \$)	Gürcistan Toplam İhracatı (Milyar \$)	Gürcistan'ın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	1.557,00	6.431.455.764,00	345.933,00	5,71
2003	6.068.905,00	2.132,00	7.496.126.203,00	461.406,00	5,71
2004	6.604.523,00	2.620,00	9.113.465.587,00	646.903,00	5,59
2005	6.975.828,00	5.897,00	10.364.377.295,00	865.454,00	10,12
2006	7.229.411,00	2.545,00	11.988.019.843,00	935.139,00	4,51
2007	8.760.201,00	4.619,00	13.820.169.597,00	1.232.361,00	5,91
2008	10.439.950,00	3.872,00	16.025.679.077,00	1.497.485,00	3,97
2009	10.230.123,00	15.703,00	12.399.266.655,00	1.133.629,00	16,79
2010	11.309.392,00	12.143,00	15.101.103.033,00	1.677.299,00	9,67
2011	12.005.012,00	5.263,00	18.128.012.665,00	2.186.407,00	3,63
2012	12.024.564,00	7.670,00	18.398.479.074,00	2.376.634,00	4,94
2013	13.176.510,00	20.198,00	18.856.400.725,00	2.910.582,00	9,93
2014	13.043.919,00	14.734,00	18.828.143.949,00	2.861.043,00	7,43
2015	12.615.842,00	11.851,00	16.408.619.861,00	1.792.719,00	8,60
2016	13.414.116,00	10.939,00	15.925.418.587,00	1.818.888,00	7,14
2017	13.892.005,00	10.684,00	17.564.500.633,00	2.344.033,00	5,76
2018	14.918.161,00	13.747,00	19.328.891.567,00	2.538.234,00	7,02
2019	14.061.266,00	16.088,00	18.762.111.637,00	2.699.657,00	7,95
2020	16.339.100,00	17.945,00	17.494.364.089,00	2.554.547,00	7,52
2021	16.599.673,00	21.852,00	22.148.212.524,00	3.291.376,00	8,86
2022	14.979.420,00	9.589,00	24.718.768.681,00	3.887.489,00	4,07
2023	16.465.864,00	22.654,00	23.651.975.102,00	3.043.750,00	10,69

Bulgaristan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Bulgaristan Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Bulgaristan Toplam İhracatı (Milyar\$)	Bulgaristan'ın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	57,00	6.431.455.764,00	5.748.869,00	0,01
2003	6.068.905,00	126,00	7.496.126.203,00	7.540.176,00	0,02
2004	6.604.523,00	84,00	9.113.465.587,00	9.931.087,00	0,01
2005	6.975.828,00	99,00	10.364.377.295,00	11.739.329,00	0,01
2006	7.229.411,00	95,00	11.988.019.843,00	15.101.457,00	0,01
2007	8.760.201,00	969,00	13.820.169.597,00	18.575.129,00	0,08
2008	10.439.950,00	3.174,00	16.025.679.077,00	22.485.509,00	0,22
2009	10.230.123,00	6.747,00	12.399.266.655,00	16.502.520,00	0,50
2010	11.309.392,00	4.166,00	15.101.103.033,00	20.608.005,00	0,27
2011	12.005.012,00	5.043,00	18.128.012.665,00	28.165.220,00	0,27
2012	12.024.564,00	6.021,00	18.398.479.074,00	26.698.780,00	0,35
2013	13.176.510,00	6.147,00	18.856.400.725,00	29.510.574,00	0,30
2014	13.043.919,00	6.225,00	18.828.143.949,00	29.386.540,00	0,31
2015	12.615.842,00	13.284,00	16.408.619.861,00	25.778.746,00	0,67
2016	13.414.116,00	17.533,00	15.925.418.587,00	26.688.183,00	0,78
2017	13.892.005,00	15.230,00	17.564.500.633,00	31.588.418,00	0,61
2018	14.918.161,00	36.340,00	19.328.891.567,00	33.787.144,00	1,39
2019	14.061.266,00	28.983,00	18.762.111.637,00	33.454.448,00	1,16
2020	16.339.100,00	30.339,00	17.494.364.089,00	31.914.704,00	1,02
2021	16.599.673,00	39.191,00	22.148.212.524,00	41.370.857,00	1,26
2022	14.979.420,00	41.160,00	24.718.768.681,00	50.250.283,00	1,35
2023	16.465.864,00	47.630,00	23.651.975.102,00	47.900.557,00	1,43

Yunanistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Yunanistan Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Yunanistan Toplam İhracatı (Milyar\$)	Yunanistan'ın AKÜ
	XİW	XİJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	160.682,00	6.431.455.764,00	10.327.361,00	19,74
2003	6.068.905,00	162.720,00	7.496.126.203,00	13.655.066,00	14,72
2004	6.604.523,00	109.876,00	9.113.465.587,00	15.246.706,00	9,94
2005	6.975.828,00	122.508,00	10.364.377.295,00	17.434.447,00	10,44
2006	7.229.411,00	130.944,00	11.988.019.843,00	20.942.762,00	10,37
2007	8.760.201,00	166.437,00	13.820.169.597,00	23.504.156,00	11,17
2008	10.439.950,00	222.225,00	16.025.679.077,00	31.127.437,00	10,96
2009	10.230.123,00	234.992,00	12.399.266.655,00	24.236.625,00	11,75
2010	11.309.392,00	271.194,00	15.101.103.033,00	27.585.696,00	13,13
2011	12.005.012,00	265.956,00	18.128.012.665,00	33.377.039,00	12,03
2012	12.024.564,00	219.764,00	18.398.479.074,00	35.151.146,00	9,57
2013	13.176.510,00	246.812,00	18.856.400.725,00	36.261.644,00	9,74
2014	13.043.919,00	221.574,00	18.828.143.949,00	35.755.371,00	8,94
2015	12.615.842,00	173.173,00	16.408.619.861,00	28.289.237,00	7,96
2016	13.414.116,00	269.870,00	15.925.418.587,00	27.810.925,00	11,52
2017	13.892.005,00	183.361,00	17.564.500.633,00	32.154.816,00	7,21
2018	14.918.161,00	232.290,00	19.328.891.567,00	39.490.521,00	7,62
2019	14.061.266,00	204.452,00	18.762.111.637,00	37.885.527,00	7,20
2020	16.339.100,00	275.441,00	17.494.364.089,00	35.070.462,00	8,41
2021	16.599.673,00	290.061,00	22.148.212.524,00	47.244.277,00	8,19
2022	14.979.420,00	251.132,00	24.718.768.681,00	57.568.025,00	7,20
2023	16.465.864,00	375.131,00	23.651.975.102,00	55.051.587,00	9,79

Arnavutluk'un Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Arnavutluk Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Arnavutluk Toplam İhracatı (Milyar\$)	Arnavutluk'un AKÜ
	XİW	XİJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	-	6.431.455.764,00	330.241,00	-
2003	6.068.905,00	23,00	7.496.126.203,00	447.221,00	0,06
2004	6.604.523,00	-	9.113.465.587,00	602.653,00	-
2005	6.975.828,00	-	10.364.377.295,00	658.233,00	-
2006	7.229.411,00	-	11.988.019.843,00	792.630,00	-
2007	8.760.201,00	2,00	13.820.169.597,00	1.070.783,00	0,00
2008	10.439.950,00	6,00	16.025.679.077,00	1.354.922,00	0,01
2009	10.230.123,00	51,00	12.399.266.655,00	1.087.915,00	0,06
2010	11.309.392,00	41,00	15.101.103.033,00	1.549.956,00	0,04
2011	12.005.012,00	146,00	18.128.012.665,00	1.948.207,00	0,11
2012	12.024.564,00	370,00	18.398.479.074,00	1.967.919,00	0,29
2013	13.176.510,00	582,00	18.856.400.725,00	2.331.522,00	0,36
2014	13.043.919,00	1.056,00	18.828.143.949,00	2.430.724,00	0,63
2015	12.615.842,00	1.928,00	16.408.619.861,00	1.929.657,00	1,30
2016	13.414.116,00	2.656,00	15.925.418.587,00	1.962.117,00	1,61
2017	13.892.005,00	2.661,00	17.564.500.633,00	2.301.341,00	1,46
2018	14.918.161,00	1.972,00	19.328.891.567,00	2.875.860,00	0,89
2019	14.061.266,00	3.720,00	18.762.111.637,00	2.719.429,00	1,83
2020	16.339.100,00	3.239,00	17.494.364.089,00	2.415.632,00	1,44
2021	16.599.673,00	6.024,00	22.148.212.524,00	3.562.297,00	2,26
2022	14.979.420,00	2.577,00	24.718.768.681,00	4.306.235,00	0,99
2023	16.465.864,00	11.240,00	23.651.975.102,00	4.120.246,00	3,92

Ermenistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Ermenistan Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Ermenistan Toplam İhracatı (Milyar\$)	Ermenistan'ın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	-	6.431.455.764,00	527.204,00	-
2003	6.068.905,00	-	7.496.126.203,00	670.475,00	-
2004	6.604.523,00	-	9.113.465.587,00	722.912,00	-
2005	6.975.828,00	-	10.364.377.295,00	936.977,00	-
2006	7.229.411,00	-	11.988.019.843,00	1.003.961,00	-
2007	8.760.201,00	46,00	13.820.169.597,00	1.121.222,00	0,06
2008	10.439.950,00	-	16.025.679.077,00	1.055.013,00	-
2009	10.230.123,00	-	12.399.266.655,00	683.989,00	-
2010	11.309.392,00	-	15.101.103.033,00	1.011.425,00	-
2011	12.005.012,00	17,00	18.128.012.665,00	1.320.411,00	0,02
2012	12.024.564,00	-	18.398.479.074,00	1.428.121,00	-
2013	13.176.510,00	-	18.856.400.725,00	1.467.800,00	-
2014	13.043.919,00	-	18.828.143.949,00	1.490.190,00	-
2015	12.615.842,00	-	16.408.619.861,00	1.482.667,00	-
2016	13.414.116,00	738,00	15.925.418.587,00	1.807.790,00	0,48
2017	13.892.005,00	553,00	17.564.500.633,00	2.144.963,00	0,33
2018	14.918.161,00	1.206,00	19.328.891.567,00	2.383.414,00	0,66
2019	14.061.266,00	2.311,00	18.762.111.637,00	2.618.637,00	1,18
2020	16.339.100,00	2.070,00	17.494.364.089,00	2.512.497,00	0,88
2021	16.599.673,00	391,00	22.148.212.524,00	2.964.798,00	0,18
2022	14.979.420,00	792,00	24.718.768.681,00	5.306.984,00	0,25
2023	16.465.864,00	284,00	23.651.975.102,00	8.371.155,00	0,05

Sırbistan'ın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Sırbistan Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Sırbistan Toplam İhracatı (Milyar\$)	Sırbistan'ın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	-	6.431.455.764,00	-	0
2003	6.068.905,00	-	7.496.126.203,00	-	0
2004	6.604.523,00	-	9.113.465.587,00	-	0
2005	6.975.828,00	-	10.364.377.295,00	-	0
2006	7.229.411,00	173,00	11.988.019.843,00	6.427.892,00	0,04
2007	8.760.201,00	61,00	13.820.169.597,00	8.824.701,00	0,01
2008	10.439.950,00	313,00	16.025.679.077,00	10.972.082,00	0,04
2009	10.230.123,00	256,00	12.399.266.655,00	8.345.076,00	0,04
2010	11.309.392,00	1.554,00	15.101.103.033,00	9.794.516,00	0,21
2011	12.005.012,00	667,00	18.128.012.665,00	11.779.478,00	0,09
2012	12.024.564,00	3.023,00	18.398.479.074,00	11.229.031,00	0,41
2013	13.176.510,00	2.756,00	18.856.400.725,00	14.610.779,00	0,27
2014	13.043.919,00	526,00	18.828.143.949,00	14.843.348,00	0,05
2015	12.615.842,00	473,00	16.408.619.861,00	13.361.043,00	0,05
2016	13.414.116,00	898,00	15.925.418.587,00	14.832.645,00	0,07
2017	13.892.005,00	559,00	17.564.500.633,00	16.946.130,00	0,04
2018	14.918.161,00	862,00	19.328.891.567,00	19.157.001,00	0,06
2019	14.061.266,00	367,00	18.762.111.637,00	19.557.555,00	0,03
2020	16.339.100,00	532,00	17.494.364.089,00	19.384.734,00	0,03
2021	16.599.673,00	576,00	22.148.212.524,00	25.566.161,00	0,03
2022	14.979.420,00	399,00	24.718.768.681,00	28.565.681,00	0,02
2023	16.465.864,00	418,00	23.651.975.102,00	30.790.286,00	0,02

Kuzey Makedonya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Kuzey Makedonya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Kuzey Makedonya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Kuzey Makedonya'nın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	4,00	6.431.455.764,00	1.115.527,00	0,00
2003	6.068.905,00	73,00	7.496.126.203,00	1.366.989,00	0,07
2004	6.604.523,00	224,00	9.113.465.587,00	1.675.877,00	0,18
2005	6.975.828,00	115,00	10.364.377.295,00	2.042.296,00	0,08
2006	7.229.411,00	60,00	11.988.019.843,00	2.415.161,00	0,04
2007	8.760.201,00	83,00	13.820.169.597,00	3.398.268,00	0,04
2008	10.439.950,00	211,00	16.025.679.077,00	3.990.642,00	0,08
2009	10.230.123,00	168,00	12.399.266.655,00	2.708.487,00	0,08
2010	11.309.392,00	255,00	15.101.103.033,00	3.351.429,00	0,10
2011	12.005.012,00	168,00	18.128.012.665,00	4.478.313,00	0,06
2012	12.024.564,00	401,00	18.398.479.074,00	4.015.403,00	0,15
2013	13.176.510,00	305,00	18.856.400.725,00	4.298.766,00	0,10
2014	13.043.919,00	341,00	18.828.143.949,00	4.964.132,00	0,10
2015	12.615.842,00	328,00	16.408.619.861,00	4.530.076,00	0,09
2016	13.414.116,00	755,00	15.925.418.587,00	4.784.605,00	0,19
2017	13.892.005,00	234,00	17.564.500.633,00	5.682.803,00	0,05
2018	14.918.161,00	181,00	19.328.891.567,00	6.906.337,00	0,03
2019	14.061.266,00	56,00	18.762.111.637,00	7.195.141,00	0,01
2020	16.339.100,00	173,00	17.494.364.089,00	6.633.216,00	0,03
2021	16.599.673,00	29,00	22.148.212.524,00	8.186.315,00	0,00
2022	14.979.420,00	99,00	24.718.768.681,00	8.729.356,00	0,02
2023	16.465.864,00	187,00	23.651.975.102,00	8.994.858,00	0,03

Ukrayna'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Ukrayna Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Ukrayna Toplam İhracatı (Milyar\$)	Ukrayna'nın AKÜ
	xiw	xiJ	xw	xJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	-	6.431.455.764,00	17.927.432,00	-
2003	6.068.905,00	12,00	7.496.126.203,00	23.066.846,00	0,00
2004	6.604.523,00	-	9.113.465.587,00	32.666.132,00	-
2005	6.975.828,00	96,00	10.364.377.295,00	34.227.974,00	0,00
2006	7.229.411,00	9,00	11.988.019.843,00	38.367.609,00	0,00
2007	8.760.201,00	318,00	13.820.169.597,00	49.294.390,00	0,01
2008	10.439.950,00	247,00	16.025.679.077,00	66.952.306,00	0,01
2009	10.230.123,00	88,00	12.399.266.655,00	39.695.648,00	0,00
2010	11.309.392,00	152,00	15.101.103.033,00	51.430.286,00	0,00
2011	12.005.012,00	60,00	18.128.012.665,00	68.393.034,00	0,00
2012	12.024.564,00	80,00	18.398.479.074,00	68.694.495,00	0,00
2013	13.176.510,00	935,00	18.856.400.725,00	63.320.469,00	0,02
2014	13.043.919,00	37,00	18.828.143.949,00	53.913.302,00	0,00
2015	12.615.842,00	65,00	16.408.619.861,00	38.127.040,00	0,00
2016	13.414.116,00	76,00	15.925.418.587,00	36.361.032,00	0,00
2017	13.892.005,00	37,00	17.564.500.633,00	43.264.495,00	0,00
2018	14.918.161,00	448,00	19.328.891.567,00	47.334.680,00	0,01
2019	14.061.266,00	95,00	18.762.111.637,00	50.054.402,00	0,00
2020	16.339.100,00	720,00	17.494.364.089,00	49.191.564,00	0,02
2021	16.599.673,00	218,00	22.148.212.524,00	68.072.095,00	0,00
2022	14.979.420,00	98,00	24.718.768.681,00	44.443.214,00	0,00
2023	16.465.864,00	1.778,00	23.651.975.102,00	36.185.539,00	0,07

Romanya'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Romanya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Romanya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Romanya'nın AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	11,00	6.431.455.764,00	13.875.689,00	0,00
2003	6.068.905,00	74,00	7.496.126.203,00	17.618.055,00	0,01
2004	6.604.523,00	139,00	9.113.465.587,00	23.485.312,00	0,01
2005	6.975.828,00	146,00	10.364.377.295,00	27.729.576,00	0,01
2006	7.229.411,00	161,00	11.988.019.843,00	32.633.852,00	0,01
2007	8.760.201,00	394,00	13.820.169.597,00	40.470.700,00	0,02
2008	10.439.950,00	1.396,00	16.025.679.077,00	49.673.522,00	0,04
2009	10.230.123,00	2.146,00	12.399.266.655,00	40.578.774,00	0,06
2010	11.309.392,00	4.797,00	15.101.103.033,00	49.413.386,00	0,13
2011	12.005.012,00	3.932,00	18.128.012.665,00	62.692.001,00	0,09
2012	12.024.564,00	4.956,00	18.398.479.074,00	57.904.330,00	0,13
2013	13.176.510,00	3.198,00	18.856.400.725,00	65.881.442,00	0,07
2014	13.043.919,00	1.371,00	18.828.143.949,00	69.877.891,00	0,03
2015	12.615.842,00	1.041,00	16.408.619.861,00	60.605.048,00	0,02
2016	13.414.116,00	1.107,00	15.925.418.587,00	63.581.004,00	0,02
2017	13.892.005,00	406,00	17.564.500.633,00	70.626.887,00	0,01
2018	14.918.161,00	1.951,00	19.328.891.567,00	80.077.606,00	0,03
2019	14.061.266,00	1.492,00	18.762.111.637,00	77.298.748,00	0,03
2020	16.339.100,00	1.916,00	17.494.364.089,00	71.046.399,00	0,03
2021	16.599.673,00	2.292,00	22.148.212.524,00	88.389.729,00	0,03
2022	14.979.420,00	2.434,00	24.718.768.681,00	96.829.602,00	0,04
2023	16.465.864,00	3.615,00	23.651.975.102,00	100.642.463,00	0,05

Moldova'nın Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Moldova Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	Moldova Toplam İhracatı (Milyar\$)	Moldova'nın AKÜ
	xiw	xiJ	xw	xJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	38,00	6.431.455.764,00	643.905,00	0,07
2003	6.068.905,00	135,00	7.496.126.203,00	790.297,00	0,21
2004	6.604.523,00	23,00	9.113.465.587,00	985.173,00	0,03
2005	6.975.828,00	-	10.364.377.295,00	1.091.255,00	-
2006	7.229.411,00	5,00	11.988.019.843,00	1.051.601,00	0,01
2007	8.760.201,00	69,00	13.820.169.597,00	1.341.798,00	0,08
2008	10.439.950,00	-	16.025.679.077,00	1.591.416,00	-
2009	10.230.123,00	1.507,00	12.399.266.655,00	1.282.981,00	1,42
2010	11.309.392,00	1.250,00	15.101.103.033,00	1.541.487,00	1,08
2011	12.005.012,00	2.125,00	18.128.012.665,00	2.216.815,00	1,45
2012	12.024.564,00	2.149,00	18.398.479.074,00	2.161.879,00	1,52
2013	13.176.510,00	2.395,00	18.856.400.725,00	2.428.303,00	1,41
2014	13.043.919,00	1.318,00	18.828.143.949,00	2.339.530,00	0,81
2015	12.615.842,00	357,00	16.408.619.861,00	1.966.837,00	0,24
2016	13.414.116,00	265,00	15.925.418.587,00	2.044.539,00	0,15
2017	13.892.005,00	40,00	17.564.500.633,00	2.425.119,00	0,02
2018	14.918.161,00	35,00	19.328.891.567,00	2.706.818,00	0,02
2019	14.061.266,00	-	18.762.111.637,00	2.779.165,00	-
2020	16.339.100,00	-	17.494.364.089,00	2.467.107,00	-
2021	16.599.673,00	-	22.148.212.524,00	3.144.505,00	-
2022	14.979.420,00	17,00	24.718.768.681,00	4.332.145,00	0,01
2023	16.465.864,00	-	23.651.975.102,00	4.048.617,00	-

KEİ'nin Dünya Narenciye Ticaretinde Rekabet Gücü

Yıllar	Dünya Narenciye İhracatı (Milyar\$)	KEİ'nin Narenciye İhracatı (Milyar\$)	Dünya Toplam İhracatı (Milyar\$)	KEİ'nin Toplam İhracatı (Milyar\$)	KEİ'nin AKÜ
	XIW	XIJ	XW	XJ	AKÜ
2002	5.069.361,00	423.799,00	6.431.455.764,00	195.760.748,00	2,75
2003	6.068.905,00	433.958,00	7.496.126.203,00	249.116.499,00	2,15
2004	6.604.523,00	417.930,00	9.113.465.587,00	334.345.737,00	1,72
2005	6.975.828,00	542.926,00	10.364.377.295,00	416.000.757,00	1,94
2006	7.229.411,00	604.078,00	11.988.019.843,00	513.129.357,00	1,95
2007	8.760.201,00	715.125,00	13.820.169.597,00	614.429.976,00	1,84
2008	10.439.950,00	829.001,00	16.025.679.077,00	838.477.714,00	1,52
2009	10.230.123,00	1.063.434,00	12.399.266.655,00	554.883.044,00	2,32
2010	11.309.392,00	1.162.080,00	15.101.103.033,00	700.192.645,00	2,22
2011	12.005.012,00	1.350.906,00	18.128.012.665,00	894.936.601,00	2,28
2012	12.024.564,00	1.147.183,00	18.398.479.074,00	912.683.082,00	1,92
2013	13.176.510,00	1.221.033,00	18.856.400.725,00	935.672.823,00	1,87
2014	13.043.919,00	1.184.040,00	18.828.143.949,00	903.952.199,00	1,89
2015	12.615.842,00	1.038.789,00	16.408.619.861,00	667.855.231,00	2,02
2016	13.414.116,00	1.206.443,00	15.925.418.587,00	623.169.846,00	2,30
2017	13.892.005,00	1.077.947,00	17.564.500.633,00	738.861.098,00	1,84
2018	14.918.161,00	1.190.209,00	19.328.891.567,00	874.017.702,00	1,76
2019	14.061.266,00	1.021.808,00	18.762.111.637,00	859.545.920,00	1,59
2020	16.339.100,00	1.286.352,00	17.494.364.089,00	743.686.791,00	1,85
2021	16.599.673,00	1.306.604,00	22.148.212.524,00	1.031.577.734,00	1,69
2022	14.979.420,00	1.218.156,00	24.718.768.681,00	1.175.442.507,00	1,71
2023	16.465.864,00	1.593.428,00	23.651.975.102,00	1.017.955.225,00	2,25

ÖZGEÇMİŞ

Sedefgöl KOÇALI, İlk, Orta ve Lise eğitimini Ordu'da tamamladı. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü'nden Onur Öğrencisi olarak mezun oldu. 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

KOÇALI, evli olup bir kız annesidir.

